SAYI 44 BİRİNCİTEŞRİN 1936 CİLT VIII

ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

DİREKTÖR: M. FUAD KÖPRÜLÜ

İÇİNDEKİLER

AYDA BİR ÇIKAR SAYISI 25 KURUŞ

Yazılar Direktör adına gönderilmelidir. İdareye aid işler için ULUS Basımevinde ÜLKÜ İdare Direktörlüğüne müracaat olunmalıdır.

ABONE ŞARTLARI

ÜLKÜ'ye yalnız yıllık abone yazılır ve abone çıkış yılı başından sayılır. Abone parası 250 kuruştur; ilk mekteb muallimleri ile bütün talebeler için abone parası 175 kuruştur. Abone paraları Ankara'da ÜLKÜ Direktörlüğüne gönderilmelidir.

Sayı : 44 İlkteşrin 1936 Cilt : VIII

ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör : M FUAD KÖPRÜLÜ

DAYANDIĞIMIZ ESAS

İ. MÜŞTAK MAYAKON

Bugün dil inkılâbının yıldönümü, ve Türk dili bayram günüdür.

Tarihinin büyüklüğünden duyduğu gurur içinde dilinin zenginliğini anlıyan her Türk münevveri bu sabah yurdun ufuklarına doğacak güneşle beraber kendi vicdanını aydınlatacak genç bir inkılâb güneşini de, sevgi ve saygı ile, selâmlıyacaktır. Bu selâmda Türk bilgisine olduğu kadar dünya ilmine de bir hürmet vardır; çünkü dil inkılâbı, son verimile yalnız Türk zekâsı adına değil, arsıulusal bilgi hesabına da şerefli bir kazanç olmuştur.

Eğer mülkî ve siyasî istiklâlini harb meydanlarında kazanan bir milletin kültürel ve fikrî hürriyetini irfan sahasında ele geçirmek için kendine, kendi öz dil kaynağından, zengin ve modern bir beyan vasıtası bulmanın temelini attığı gün bayram yapması bir hak ise;

Eğer bir milletin kendi dilinde asırlar ve asırlarca saklı kalmış güzellikleri, kıymetleri meydana çıkarmak için gaflete, cehalete, riyakârlığa karşı açtığı savaşın zaferini bir bayram sevincile kutlaması bir adalet ise;

O halde tereddüd etmeden diyebiliriz ki bugün bizim bayram yapmamızdan daha tabiî bir hak, bugün bizim bayram sevinci duymamızdan daha adaletli bir his tasavvur edilemez.

Dil bayramı, kendisini doğuran sebebler ve yaşatan neticelerle birlikte mülâhaza edildiği zaman, tam manasile bir kült ifade eder. Bu bayram hurafe devirlerinin miras bıraktığı ve Türk nesillerinin şuursuz bir tevekülle taşıyıp geldiği öteki bayramlara benzemez. Bu, nazirsiz bir Türk jenisinin eşsiz bir buluşla dünya istoryasından ve yaratılış felsefesinden çıkardığı (hakikat) in bayramıdır. Bunda, doğduğu muhitin hu -

dudlarını aşıp taşan bir şeref, bir asalet vardır.

* * *

Dil inkılâbı kuruluşundaki azim ve yürüyüşündeki hızla bugün öyle bir vaziyete gelmiş, öyle bir istikamet almış bulunuyor ki çizdiği çalışma programı Türk dilinin yalnız geçmişteki zenginliğini ortaya çıkarmakla kalmıyacak, gelecekteki inkişafı için zarurî ve hayatî ne kadar elemana ihtiyaç varsa bunları da araştırıp hazırlıyacaktır. Dil inkılâbı, bu maksada varmak için bir taraftan mazinin derinliklerine uzanarak orada saklanmış veya unutulmuş dil hazinelerini karıştırırken bir taraftan da yakın devirlerin Türk dili üzerinde yaptıkları haksız tasarruflar ve fuzuli işgallerle savaşarak Türk diline öz zenginliğini ve orijinel güzelliğini kazandıracaktır.

Büyük dağlarda olduğu gibi büyük hâdiselerde de hakikî ölçüyü kavrıyabilmek için bunlardan biraz uzağa gitmek lâzımdır. Dil inkılâbının yalnız bir Türk dili meselesi değil, ayni zamanda bütün dilleri kucaklıyacak bir etimoloji davası olduğu lâyıkile anlaşılabilmek için bu inkılâbın üzerinden tarihin yılları geçmelidir. Davanın ne kadar emniyetli ve cesaretli ve isabetli bir bilgi unsurlarına dayandığı ancak o vakit görülebilecektir. Bu böyle olmakla beraber hemen şimdiden söylemeliyiz ki dil inkılâbının metodu, bazılarının pek yanlış olarak zannettikleri gibi, sırf söz bilmecesi çözmeğe yarıyan alelâde bir fantezi değil, bilâkis yaşamak için kendini hertürlü ilim cihazlarile silâhlamak mecburiyetinde bulunan bir milletin bütün ihtiyaçlarını kolaylaştıracak bir mekanizmadır.

Dünya etimoloji ilmine yeni ve orijinel olduğu kadar gürbüz ve özlü bir varlıkla giren bu inkılâbın en göze çarpan tarafı ve en mütebariz şiarı : Ne kuruluş ne de ilerleyişinde hiçbir yabancı eleman kullanmaması, ne araştırmalarında ne de incelemelerinde hiçbir indî hesab ve mülâhazaya yer vermemesidir.

İnkılâb bu gayeye varabilmek için 1932 de başladığı sondaj ameliyesine üç yıl dikkat ve ehemmiyetle devam etmiş ve nihayet 1936 da zaferi kazanmıştır. Bu zaferin adı : « Güneş - Dil » Teorisidir. Filhakika dil inkılâbı « Güneş - Dil » Teorisile başlamıştır ve onunla tamam olacaktır. İnkılâbın mihveri, mahreki, kurucu ve koruyucusu « Güneş - Dil » Teorisidir. Zaferin şerefini ona vermek, muvaffakıyetin sırrını onda aramak en doğru bir muhakeme yoludur.

* * *

« Güneş - Dil » Teorisini etimoloji âlemine tanıtan Üçüncü Türk Dili Kurultayı, bilhassa bu itibarla, kültür tarihimizde bir dönüm noktası olmuştur. Teori, bu kurultayda yapıldığından daha iyi ve daha açık izah edilemezdi. Ben burada ayni mevzua avdet edecek değilim. Benim dil bayramı münasebetile « Ülkü » nün sevimli sayfalarına tevdi ettiğim bu yazılar dil inkılâbı karşısında duyduğum sonsuz hayranlığın beceriksiz bir ifadesinden başka birşey değildir.

Bu münasebetle bir nokta üzerinde bilhassa durmak isterim: Dil inkılâbı nasıl doğdu? İnkılâbın nazirsiz yaratıcısını bu engin hamleye sevke-

den sebeb nedir ? Türk camiasının bunu anlayıp öğrenmesi yalnız târih bilgimizin genişlemesi bakımından değil, millî terbiyenin olgunlaşması noktasından da lüzumlu ve faydalı - dır.

Biliyor ve ispat ediyoruz ki Türkler dünyanın en eski medeniyetine maliktirler. Göğsünde bu kadar zen - gin bir kültür kaynağı taşıyan ve bu zenginliği yeryüzünün hemen bütün istikametlerine dağıtan bir milletin dil hususunda şuna buna avuç açacak kadar fakir yaşamış ve cılız bir be - yan vasıtasile kanaat etmiş olmasına ihtimal verilemezdi. Hergün yeni bir vesikası ele geçmekte olan bu eski ve zengin medeniyetin elbette bir de kültür dili olacaktı. Elbette asırların perdesi arkasında bir Türk dili ha - zinesi vardı. Yalnız onu bulup mey - dana çıkarmak için karanlıklara nüfuz edecek bir ışık ve bu ışığı kullanacak bir enerji lâzımdı. İşte bu mülâhaza o nazirsiz Türk jenisinin kafasında yer bulduğu gün Türk bilgisinin ufuklarında bir meşale parladı. « Güneş - Dil » Teorisi bu meşalenin aydınlattığı sahada çalışan o aydın kafanın mahsulüdür. İtiraf etmeliyiz ki enerji, bu ışık yepyeni birşeydi. Bu yenilik karşısında birden duraklıyanlar olmuştur, ve bunu mazur görmek icab eder. Asırlık itiyadlara, kökleşmiş kanaatlere veda etmek güçtür. Kendi hakikî değerini bilen bütün kuvvetler gibi Güneş - Dil Teorisi de, yürüdüğü yoldan ve varacağı hedeften emin olduğu içindir ki bu itiyad ve kanaatlerin yabancı vaziyetlerini sükûnetle karşılamaktadır. Hakikat daima soğukkanlıdır. O biliyor ki -hiç kimsenin itiyad ve kanaatini zorlayıp incitmeden- ergeç bütün fikirleri kendine çekecektir.

Şimdi yol tamamile aydınlanmış, hedef lâyıkile tesbit edilmiş, kuv - vetle imkân arasındaki bütün hesablar yapılmıştır. Ve bizim için ne büyük, ne bulunmaz bir talih eseridir ki usanmak bilmiyen ulu bir azim, gevşeklik tanımıyan çelik bir irade, ve nihayet yorulmağa alışmamış bir çalışma kaynağı bu inkılâbın da ba - şında bulunuyor. Artık emniyet ve rahatla iddia edebiliriz ki Türk dili, çok geçmeden dünya medeniyet dilleri arasında, eski zenginliğine lâyık mevkiini tekrar alacaktır. Bir bayram güneşinin gönüllerde uyandırdığı bu inan, inkılâbın en yüksek mükâfatı - dır.

Diline kavuşacak Türk çocuğu ! Bayramın kutlu olsun.

ZİRAÂT VE SANAYİ SİYASETİ [*]

ÖMER BARKAN

Ekonomik sahadaki oluşlar, kendilerine mahsus kanuniyetlere tâbi bulunmakla beraber, bu sahadaki faaliyetin vasıta ve gayesi olarak insan unsurunun haiz olduğu ehemmiyet dolayısile, daima içtimaî bir organizasyon mevzuu kalmışlar, bir iç veya dış siyaset meselesi teşkil etmişlerdir. Ekonomi ile « politik » in bu ezeli beraberliği, ekonomik hâdisenin evveliyetini kabul eden determinist ve « ilmî » telakki yanında, ekonominin hayat ve mukadderatı üzerinde siyasî tedbir ve teşkilâtın müessiriyetini tecrübe eden insanlığın ruhunda yaşayan « politik » insiyakı ve aksiyon imanının tabiî bir neticesi olarak izah edilebilir. Nitekim, « iktisad siyaseti ilmi » nin bugün bütün cihanda ve bilhassa memleketimizde mazhar olduğu alâka ve itibarın derecesini tayin eden de, ekonomik âmillerin zamanımızda kazandıkları büyük ehemmiyet kadar, politik kuvvetlerin ekonomik sahadaki oluşları istediği şekilde idare etmek için giriştiği mücadelenin şiddet ve ehemmiyetidir.

Fakat bu suretle ehemmiyeti mevzuubahs olan iktisad siyaseti ilminin mevzu ve mahiyeti, kendisini saf ve mücerred bir iktisad ilminden ayıran hususiyetler nelerdir ?

Profesör Ömer Celâl'e göre; ekonomik sahaya âmmenin mukadderatını tanzime kadir ve salâhiyettar kuvvetlerin ve bilhassa devletin müdahalesi, sadece neticeleri münakaşa edilen bir imkân değil, belki bir zarurettir de. Bu yüzden bu müdahalelerin mahiyetlerini, hedeflerini ve yapmaları melhuz bulunan tesirleri mütalea etmek te ayrı bir tetkik ve tetebbü mevzuu teşkil eder. Gerçi, devlet tedbirlerinin matuf bulunmaları lâzımgelen gayelerin tesbiti ekseriya ilim sahasının haricinde kalır, bu hedeflerin tayininde yalnız ekonomik saikler âmil değildir. Her devletin kendisine mahsus içtimaî hedefleri ve idealleri mevcud olacağı da tabiîdir. Binaenaleyh; ekonomik tedbirlerin istihdaf edecekleri gayelerin tayini, esas itibarile, devlet adamları ve siyasetcilerin işidir. Gayeyi tayin etmek meselesi bertaraf edilince; iktisad siyaseti ilmile meşgul olanlara, esasen muta olan bir hedefe varmak için tatbiki lâzımgelen tedbirlerin tayini, şe'niyetin bütün hususiyetlerile ilmî bir şekilde tetkiki ve tesbiti, tedbirlerin doğrumakta olduğu neticelerin takibi ve nihayet; yapılmış işlerin tasviri gibi meşguliyetlerle siyasî tedbirlerin emrinde bir projektör, mevki tayin eden bir âlet gibi çalışmak ve onları tenvir etmek vazifesi kalıyor. Bu suretle siyasetin emrine girmiş olmakla beraber, bu sahada bile iktisad siyaseti ilminin

[*] Prof. Dr. Ömer Celâl, Ziraat ve Sanayi siyaseti, 578 sayfa, İstanbul, 1935

meşgul olacağı meselelerin, enfüsî içtihadlara ve şahsî kıymet telakki - lerine yer bırakmıyacak kadar ilmî tetkike elverişli mevzular olduğu meydandadır.

Lüzum ve ehemmiyeti, mevzuunun mahiyeti bu suretle tesbit edilen « iktisad siyaseti ilmi » nin, tabiîdir ki, umumî ve mücerredi arayan asıl ik - tisad ilminden farkları olacaktır. Gerçi, o da, bir ilim olarak kalabilmek için, iktisad ilmi gibi, diğer tabiat ilimlerinde kullanılan müşahede ve mukayese usullerine müracaat edecek oluşların seyir ve istikametini, tâbi oldukları muayyeniyetleri mümkün olduğu kadar rakamlar ve grafiklerle kayıd ve tesbit etmeğe çalışacaktır. Hattâ ekseriya vaziyeti daha iyi an - layabilmek için muayyen bir tip hâdiseyi zaman ve mekân içinde ben - zerlerile mukayese edecek, bu sahada ne gibi şartların ne gibi neticeler doğurmakta olduğuna dikkat edecektir. Fakat; « iyi bir ilâç verebilmesi için, doktorun, nasıl tıb ilminden başka, hastanın bünyesinin hususiyetini de tetkik etmesi lâzımsa » iktisad siyaseti ilminin de tetkik ettiği oluşun ve şe'niyetin hususiyetlerini bilmesi ve fikrimizce; zarurî olarak müşah - has, tatbikî, yerli ve millî olması lâzımgelir. Onun mücerred iktisad ilmi gibi, umumî kanuniyetleri tebellür ettirebilmek için ekonomik hâdiseleri zaman ve mekâna, aid oldukları iktisad şubesine göre arzettikleri husu - siyetlerden tecrid ederek mütalea etmesi caiz olamaz; bilâkis mevzuu - nu bütün hususiyetlerile canlı olarak ele alması lâzımdır. Çünkü; bu hu - susiyetleri bilmeden, kendi tetkik mevzuunu teşkil eden « muayyen bir tahavvülü istihdafen bilerek ve plânlı bir suretle yapılan » müdahalelerin ne hedeflerini anlamak ne de tesir - lerini ölçmek kendisi için mümkün değildir. Mücerred ilimlerin, daimî ve aslolanı, âlemşümulü bulmak için canlı şe'niyeti öldürdüğünü ve şemalaştırdığını toz toprak altında ka - lıp kirlenen ve parlak gözükmeyen bir eski tablonun hakiki şeklini ve rengini bulmak için onun tozunu ve çamurunu almakta devam ederken boyasını da çıkararak muşammasını bırakan bir meraklı gibi hareket ettiğini biliyoruz. Siyasetle iktisad gibi iki canlı ve ihtiraslı realitenin kaynaşmasın - dan meydana gelen «iktisad siyaseti ilmi», işte bu ifrata düşmiyecek, hususiden ve müşahhastan ihtiyatlı bazı tamimler yapmak için ancak münasib nisbetler tahtında uzaklaşabilecektir.

İktisadî bir kurtuluş ve kuruluş savaşı içinde bulunan bugünkü Tür - kiyeyi, inkılâbın en hayatî meselelerini bu kadar yakın bir alâka ile ku - caklamağa namzed olan bir ilim şubesinin memlekette uyandıracağı alâka bittabi onun tatbikî ve millî olmak temayüllerile mütenasib olarak art - mış bulunacaktır. Bu itibarla; Profesör Ömer Celâl 'in kitabı, talebelerinin mahdud muhitini aşarak geniş bir okuyucu kütlesi tarafından tanınmaya ve alâkalanmaya namzeddir. Esasen; bu kitabın da, İstanbul yüksek İktisad ve Ticaret Mektebi Ta - lebe Cemiyetinin 65 inci sayısını teşkil ettiği diğer neşriyatı gibi, mektebin talebe muhiti haricinde lâyıkile ve sistematik bir şekilde neşir ve tamim edilememesi; iktisad bilgisinin

vatandaşın « medeni » terbyesinin ve münevver kadroların formasiyonu - nun en esaslı bir rüknünü teşkil et - tiği bir zamanda, millî bir işin ihmali addedilebilir. Zamanımızı ve memle - ketimizi işgal eden en ihtiraslı meselelerin, mukadderatımızı mukadderatlarına bağladığımız prensiplerin an - laşılması ve hergünkü sessiz ve sön - mek bilmeyen kahramanlıklarla mil - letçe benimsenip becerilmesi için bu meseleler hakkında sarih, canlı ve hakikî malûmatın, üzerlerinde düşünü - lüp işlenmesi, müşterek ve millî meseleler olması için, bütün münevver - lerce tanınması, el altında bulundu - rulması lâzımdır.

Fakat; sureti umumiyede ekono - mik meselelere aid neşriyatın ehemmiyetinden ve B. Ömer Celâl'ın ziraat ve sanayi siyasetine aid eserinden bahsetmeğe bizi sevkeden daha ehemmiyetli sebebler de yok değildir.

Filhakika, yukarıda kayd ve tesbit ettiğimiz hususiyetleri icabı, Türki - ye'de tedvin ve tedris edilen bir ziraat ve sanayi siyaseti ilminin mevzuunun zaruri olarak Türkiye'ye hâs olan realite ve oluşların bir izahı ol - ması lâzımgelir. Bu zarureti, bizden iyi takdir ettiğinde şüphe olmıyan, Profesör Ömer Celâl'ın kitabı da « memleketimizin ahvalı *mümkün olduğu kadar* gözönünde bulundurula - rak » yazılmıştır. Profesör, ziraat ve endüstrinin ana problemlerini ve Türkiyeye mahsus oluşları anlamaya yarayacak zarurî mukayese maddelerini muhtelif milletlerin tecrübe ve misalleri halinde, belli başlı Garb dillerinde yazılmış mühim kitablardan isti - fade ederek, toplamış ve bahsın bü - tün edebiyatına âşina bir vukuf ve salâhiyetle ve çok olgun bir lisanla, meseleleri tertip etmiştir. Bu itibarla kitap, ilmî olması için lâzımgelen kılık, tertip ve cihaz içinde başka dil - lerde ve memleketimizde yazılmış olan benzerlerinden herhalde aşağı kalmamıştır. Yalnız; kitabını yazar - ken, daha doğrusu derslerini hazırlarken, « Türkiye ahvalini mümkün olduğu kadar gözönünde bulunduran » Profesör, kendisi için şahsan bu imkân dediği şeyin hududlarını aştığı için, Türkiye'nin halihazır ziraî bünyesini ve bu bünyenin ne gibi âmiller tesiri altında nereden gelip nereye gittiğini lâzımgeldiği şekilde tesbit edememiştir. Bu suretle, hastanın bünyesi malûm olmayınca müessir bir tedavi hususunda doktorlar mütererddid kalacağı cihetle, iktisad siyasetinin en mühim vazifelerinden birini teşkil eden, siyaset adamının yolunu aydınlatmak vazifesi, ifa edilememiştir. Ayrıca ziraî sahada he - nüz yapılmamış olan işlerin elde rakam ve grafik tesbit ve takibi veyahut sadece tasviri de mevzuubahs olama - yacağından, (ziraat siyaseti ilmi) için Türkiyede yapılacak büyük bir iş kalmamıştır. Yabancı memleketlere aid iyi tetkik edilmiş misaller, bol ve sarih rakamlarla ziraî sahada birçok kanuniyetler tesbit edilmiştir. Fakat, o şemaların içine ayrıca bir misal gibi sokulmak üzere arandığı halde bile, Türkiye ziraî ekonomisine veyahut ziraî siyasetine aid gerek tarihinde ve ve gerek halihazırında, malûm pek az misal bulunmuştur. Şüphesiz; meçhulât içinde bulunan bu tarih ve bugün sinesinde bütün Garb memleketleri

ziraî siyaset kitablarında bile çok tipik ve şayanı dikkat misaller olarak zikredilecek, bu ilimle meşgul olanların izah ve görüş tarzlarını, nazariyelerini değiştirecek kadar tel - kinkâr ve zengin tetkik mevzularını saklamaktadır. Fakat, bu mevzular henüz keşfedilmemiş, el değmemiş, tetkik edilmemiş bir vaziyette dur - maktadırlar.

Bu hususta lâzımgelen malûmatın ekserisi ve en kıymetlisi devlet kuvvetlerini harekete getirmeden hattâ onun yardımı bile olmadan ilim adamları tarafından yapılabilecek anket - lerle temin edilebilir şeyler olmakla beraber, şimdiye kadar her nedense, memlekette mevcud yüksek tahsil müesseseleri ve enstitülerin hayatı, sosyal ve ekonomik muhiti tetkik teşekkülleri halini alamamış olması yüzünden bu iş organize edilememiştir. Bugün soysuzlaşmış ve artık orijinal bir etüd mevzuu olmaktan çıkmış bazı vahşi kabileleri üzerinde bile, büyük fedakârlıklara katlanarak tetkikat yapmaktan hakikî irfan müesseseleri bir şeref ve ilim için bir kazanç beklerken; Türk irfan teşekküllerinin bu kadar senelik hayatı olduğu halde, memleketteki toprak münasebetleri - nin ve meselelerinin hakikî vaziyeti, Türk köylüsünün sosyal ve ekonomik varlığı, yaşayış imkânları, memleke - tin ziraî bünyesi, ekonomik temayülleri.. bu müesseseler tarafından ilmî bir şekilde ve lâyıkile tetkik edile - memiştir. Birçok ilim adamlarımıza ve ilim doktorlarımıza hakikî bir şöhret vadeden bu nevi tetkiklerin henüz yapılmamış ve gençlerin de şimdiye kadar bu yolda yetiştirilmemiş bulunması şayanı hayrettir.

İşte böyle; birçok monografilerle daha evvel hazırlanmış bulunacak olan malzeme, rakam ve mevzii tetkik yokluğu yüzünden; Bay Ömer Celâl gibi, ne yapmak lâzım geldiğini bilen bir Profesör bile, ziraat siyaseti ilmi dersinde, yarın ekonomik savaşın erkânı harbiyesini teşkil edecek olan Yüksek İktisad ve Ticaret Mektebi talebesine henüz bir çiftçi yığını halinde bulunan bir memleketin sosyal ve ziraî bünyesi, derdlerinin hakikî vaziyeti ve sezilen sureti hal ve im - kânlar hakkında sarih ve ilmî birşey söyleyemiyor.

Doğrudan doğruya kitaba ve mü - ellife aid olmıyan ve şimdiye kadar memlekette hâkim olan bir nevi ilim ve irfan telakkisi ile alâkadar bulunan bir meseleyi burada vaz' ve teş - rih etmek için Bay Ömer Celâl'in kitabını ele almamızın sebebi, Profe - sörün kitabındaki ilmî metodun Türkiye için ne gibi meselelerin ne münasebetle mevzuubahs olduğunu çır - çıplak meydana koymuş bulunması - dır. Profesörün mevcud bütün men - balara hattâ esastan mahrum tekik ve tahminlere de baş vurduktan sonra, lâzımgelen malzemeyi eli altında, masasının üzerinde bulamayışı dolayı - sile fasılların içindeki yerlerine, Türkiyeye aid sarih ve kat'î malûmatı koyamayışı karşısında duyduğu esef, Profesör kadar, o sırada anlamak ihtiyacile kıvranan, okuyucu tarafından da hissedilmektedir.

Bu hususta bir fikir vermiş olmak için, nazarı dikkatimize çarpan bazı satırları nakledelim :

Ziraat siyaseti ilminin şüphesiz ehemmiyet verdiği en mühim noktalardan biri, memleketleri ziraî bünyelerine göre tiplere tefrik etmek ve her tip için muayyen olan meseleleri bir arada tetkik etmektir. Müellif te bu noktadan muhtelif memleketleri, oralarda hâkim olan ziraî işletmelerin büyüklüklerine göre I) küçük işletmelerin ehemmiyetsiz olduğu memleketler II) küçük işletmeler faik olmakla beraber, büyük işletmelerin de ehemmiyetli olduğu memleketler III) küçük işletmelerin hâkim olduğu ülkeler, yani çiftçi memleketleri olarak ayırdıktan sonra Türkiyeyi, Fransa ve Almanya ile birlikte, ikinci guruptan memleketler arasına sokuyor ve « *elimizde esaslı hiçbir istatistik ve itimada değer hiçbir rakam olmadığı halde*, memleketimizi iyi tanıyanların fikrine dayanarak Türkiyenin dahi bu guruptaki memleketler arasında sayılması lâzım geldiğini söyliyebiliriz. » (S: 66), diyor. Filhakika, iktisadî Türkiye ismindeki kitabından coğrafyacı Hamid Sadinin şu satırlarını naklediyor : « Türkiye'de umumiyetle arazi çok parçalanmış olup küçük işletmeler ziyadedir. Türk köylüsünün % 75 i 3-6 hektar araziye malik, ayni tipte küçük çiftçilerdir. Bununla beraber binlerce hektar araziyi ihtiva eden büyük çiftlikler de yok değildir. *Bazı tahminlere göre*, 33 bin kadar büyük çiftlik sahibi sekiz milyon hektar toprağa malik olup mezru sahanın % 35 i bunlara isabet etmektedir. » Bay Hamid Sadi'nin bu rakamları nereden aldığını tetkik edemedik. Fakat, Profesör Ömer Celâl'in bu menbaları doğrudan doğruya zikretmek imkânsızlığında kaldığını görerek onların tahminlerden ibaret olduğunu söyliyebiliriz. Esasen, okuyucunun zihnini kurcalayan, kalbini sıkan fakat sarih bir şekilde anlaşılamıyan ikinci bir nokta daha var. Kitabın 108 inci sayfasından anlaşıldığı üzere « İç İşleri Bakanı, Mecliste 14 Haziran 1934 tarihli beyanatında, memleketin beş milyon nüfusunun başkalarının toprağında çalıştığını bildirmiştir. Binaenaleyh bu topraksız zürranın topraklandırılması da ziraat siyasamızın mühim bir meselesini teşkil eder. » Beş milyon topraksız Türk köylüsü! Millet Meclisinde bir Bakan tarafından söylenmiş olmasına rağmen insanın inanmak istemediği kadar müdhiş bir rakamdır. Ve Bay Hamid Sadi'nin tahminlerini çok geride bırakır. Çünkü, « memleketimizde 1927 tahririne göre, umumî nüfusun 67,7 si yani 9,216,918 kişi ziraatle meşguldür. *Fakat bu nisbetin hakikatin dununda olması çok muhtemeldir.* Zira nüfus tahririne nazaran, nahiye merkezlerile köylerde oturanlar umum nüfusun yüzde 75,8 ni teşkil eyledikleri gibi meslek sahibi olanların yüzde 80 i zürradır » (S:14). Kitaptan naklettiğimiz ve daima altlarını kendimiz çizdiğimiz bu malûmata göre beş milyon topraksız çiftçi umum çiftçi nüfusunun yarısından fazlasını teşkil eder, Bay Hamid Sadi'ye göre ise yukarıda kaydettiğimiz veçhile, Türk köylüsünün % 75 i 3-5 hektar araziye malik küçük çiftçilerdir. Şu halde netice olarak kitabın şu satırlarını nakledebiliriz : « *Türkiye'de arazi istatistikleri maâlesef mevcud değil* -

dir. Bundan dolayı ne muhtelif mülklerin cesameti, ne de arazisi olmayıp başkalarının topraklarında çalışmak mecburiyetile hayatlarını kazanan zürraın adedi hakkında elde hiçbir malûmat yoktur. Maamafih *salâhiyetli zatların* ifadesine göre bu sonuncular memleketimizde *hayli fazladır.* Büyük Millet Meclisinin 7 Haziran 1934 tarihli içtimaında saylav Naşid Hakkı, topraksız veya toprağı kıt olan *birçok çiftçi* bulunduğunu . . . » (S: 107) söylemiştir. Bittabi topraksız köylünün hakikî adedi kadar köylünün bu ırgadlaşma ve yarıcılaşma vaziyetinin ne gibi tesirler altında ne zamandanberi vücude gelmekte olduğu, zamanla artıp artmadığı memleketin nerelerinde ne nisbette mevcud bulunduğu da malûm değildir. Diğer taraftan bazı malûmata göre; « Türkiye'de 23-30 milyon hektar olarak tahmin edilen kabili zer' arazinin ancak takriben 6,000,000 hektarı mezrudur. Fakat mezru arazinin bir kısmı dinlendirildiği için kat'î zeriyat sahasının daha geniş olması icab eder. Hakikatte memleketimizde 9 milyon hektarın mezru olduğu tahmin ediliyor ki bu da kabili zer' toprakların % 30-40 ı demektir. » (S: 28) Bu boş topraklar neredEdir, niçin işlenmemektedir ? Türkiye'de topraksız zürraa arazi verilmesi hakkında mevzuat esasen mevcud (S: 108) olduğu halde bu beş milyon topraksız çiftçiye şimdiye kadar ve muhtelif senelerde ne dağıtılmıştır, netice ne olmuştur ?

Büyük mikyasda bir ziraî reformun hazırlanmakta olduğu bir sırada bu hususların daha evvel eyice bilinmesi bir zarurettir. Çünkü, bu beş milyona toprak nereden bulunacaktır, şüphesiz bir dahilî kolonizasyon mevzuubahs olacaktır. Çünkü bazı zevahire göre, memleketin bazı mıntakaları ve ağlebi ihtimal Kara Deniz sahilleri, yalnız ekilen toprakların vüsatine nisbet edildiği zaman, dünyanın hiçbir yerinde görülmiyen bir nüfus kesafeti arzettiği halde, bazı mıntakaların boş olması lâzımgelir. Filhakika (kâh nöbet usulü) denilen ve topraksızlık yüzünden bir tarlanın muhtelif senelerde muhtelif sahibleri tarafından ekilmesi demek olan usule, hayatını kazanma için gurbete çıkma mecburiyetine bu mıntakalarda tesadüf edilmektedir. Maamafih henüz herşey meçhuldür. Muayyen mıntakalardaki *toprak meselelerini* ayrı ayrı ve ilmî bir şekilde kimse tetkik etmemiştir, bu hususta rakam mevcud değildir.

Bu yüzdendir ki dahilî kolonizasyon meselesinin esasları ve bazı memleketlerin tecrübeleri kitapta gayet etraflı tetkik edildiği halde, Türkiyenin bu husustaki imkân ve gayeleri hakkında harita üzerinde ve rakam zikrederek malûmat verilememiştir. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu devirlerine aid iskân usullerile, 150 senedenberi Tuna boylarından kopup gelen milyonlarca muhacir hakkında da elde hiç malûmat yoktur: ne kadar gelmişler, nereye nasıl yerleştirilmişler, ne olmuşlar?. Bunları kimse bilmiyor, halbuki bu meseleler çok acı tecrübeler olduğu ve bu memlekette muhacir yerleştirmenin mazisini teşkil ettiği için hatırlanması lâzımgelen hususlardır.

Nitekim bugünkü ziraî bünyeyi ha-

zırlıyan hukukî ve ekonomik inkişafların tarihi; hukukî muhit ve tarihî âmiller; Osmanlı İmparatorluğunun arazi siyaseti, mülkiyet ve veraset, satmak ve kullanmak şekillerindeki hususiyetler; yarıcılık, kesimcilik ve büyük çiftlik rejimleri ziraat siyaseti ilminin en zengin misal ve tetkik galerileri olduğu ve izleri memlekette hâlâ yaşadığı halde Türkiye'deki toprak münasebetlerinin çeşidli mevzuları esaslı bir şekilde şimdiye kadar kimse tarafından tetkik ve tedvin edilmemiş, ilim adamlarına malzeme hazırlanmamış olduğu için, eserde lâyıkile tetkik edilmiş göremiyoruz. Filhakika, memleketin sosyal ve ziraî bünyesine, ekonomik ve sosyal tarihe aid tetkikler fikri memlekete yeni yeni girmektedir. Bu ihtiyacı hisseden bazı ilim adamlarımız da, masa başında ekseriya diğer memleketlere aid yapılmış tetkiklerin plânı içinde kalarak ayni meselelerin memleketimizde de aynile mevcudiyetini farz ve bazı emarelere göre, kabul ve tasdik etmişlerdir. Umumi istatistiklerden başka hususî şahısların başarabileceği mahallî tetkikleri köy monagrafileri, anketler bile mevcud olmadığından, bugün Türkiyenin arazi siyasetinin esaslarını teşkil edecek olan, ziraî bünye ve ekonomomize aid malûmat da toplanamamıtır: muhtelif mıntakalarda köylü ailelerinin büdcesi, muhtelif mezruatın gelir kabiliyeti, istikbalde inkişaf imkânları velhasıl Türk ziraî ekonomisinin karakteristik vasıfları eyice tetkik edilmiş değildir. Bu hususdaki mevcud malûmatın ne kadar mübhem olduğunu göstermek için kitabın 15 inci sayfasından şu satırları nakledelim: « Yine 1927 tahririne göre, Türkiye'nin o sene zarfındaki ziraî istihsalâtının kıymeti 337 milyon Türk lirasıdır. Bu aded, yalnız 27 mahsulünün kıymetini gösterdiği, çiftçinin diğer mahsullerle hayvancılıktan ve yemişçilikten aldığı hasılâtı ihtiva etmediği için ziraî istihsalâtımızın hakikî kıymetini ifade etmez. Bununla beraber çiftçimizin ne kadar fakir olduğunu da akseder. Zira bu istatistiğe göre beher çiftçi nüfusa senede yalnız 36 liralık hasılât düşüyor demektir ». Bay Ömer Celâl bu hususta herhalde daha sarih, etraflı malûmat vermek isterdi.

Hulâsa; Profesör Ömer Celâl'in 578 sayfalık büyük bir kitap şeklinde basılmış olan ders notu formalarının, talebesi muhitini aşan geniş bir okuyucu kütlesi tarafından okunmağa ve üzerinde düşünülmeğe değer ve herhalde yabancı dillerde yazılmış emsali kadar mükemmel bir eser olduğu muhakkaktır. Yarın memleketin ilim hayatını temsil edecek olan bütün münevverlerin, Profesör Ömer Celâl'in kitabını okurken bu memleketin neresinde ne gibi meseleler olduğunu, ne maksad için ve hangi metodla nasıl tetkik edilmeleri lâzım geldiğini anlamağa çalışmasını ve ona göre herkes, kendisine göre memleketin bir köşesini tanıma ve tanıtmaya çalışırken memleket sevgisile ilim ve hakikat heyecanının kucaklaşmasından doğacak en büyük zevkin kendilerini beklediğini hatırlamasını temenni ederiz.

ORTAZAMAN TÜRK-İSLÂM DÜNYASINDA SANAYİ

Pr. A. METZ

İnsan vücudunun üç mühim ihtiyacı olan gıda, giyinme ve mesken ihtiyaçları arasında bir Ön Şarklı en çok giyinme ihtiyacına ehemmiyet verdiğinden giyinme sanatı en çok tekemmül etmişti. İç dekorasyon dıvar ve pencerelere asılan renkli halı ve perde nevinden eşyaya münhasır gibi idi. Ön Şarklının lüks denince ilk aklına gelen iyi giyinmek, konfor denince döşeme ve dıvarlarda güzel halılara malik olmaktı. Riyazetçi el-Tûsî (ölümü 344/955) den bahsedilirken bilhassa şu nokta kaydediliyor : « Hiç halısı yoktu[1] ». Halı imalâtı heryerde taammüm etmiş ve en mühim endüstri yerine geçmişti. Muhtelif halı nevileri âdeta millî mefrüşat faslının başlıca unsurunu teşkil ediyordu; o kadar ki seyahate çıkan bir kimse bulunduğu odaların mefrüşatına bakarak hangi eyalet dahilinde dolaştığını anlayabilirdi. Halılar vaktile üç esas nev'e ayrılırdı : 1— dıvar için *sitr* dedikleri perdeler; 2— *busa* denilen döşemelik halılar ile *nachch* denilen yol keçeleri; 3— üstüne basılmaması lâzımgelen *namat* [2] denilen nevi. Bunlardan başka daha küçük neviler de vardı: seccade, yorgan, sırtını, başını koymak için veya sair bu nevi maksadlar için kullanılan yastık gibi şeyler[3].

[1] Wüstenfeld Şafiîler, AGGW 37, Nr. 129.

[2] Târîch Bagdâd ed. Salmon, S. 52.

Yukarı Mısır'da pek eski zamandanberi pamuk ziraatı yapılıyordu[4] Buna rağmen 4/10 uncu asırda pamuğun Mısır mahsulü olduğu zikredilmediğine bakılırsa bugünün en iyi pamuğunu yetiştiren bu memlekette pamuğun vaktile büyük bir rol oynamadığı anlaşılmaktadır[5].

Mısır'ın sanayii nesciyedeki ihtisası ketende idi; bilhassa Fajjum[6] da biten keten hattâ Acemistana bile ihraç edilirdi[7]. Mumya bezleri tamamile ketendendi. Bu keten tekniği o kadar tekâmül etmişti ki miktarı pek az olan yün eşyası bile bu keten sanayiine uygun şekilde imâl edilirdi: Yukarı Mısır'daki Tahâ ince yün kumaşlarile meşhurdu[8]. Mısır keten dokumacılığının her iki merkezini Fajjum ile, Nil'in mansabında Tinnis, Damiette, Satâ ve Dabku mevkilerine malik olan Tinnis gölü teşkil ediyordu. Bu Dabku mevkii evvelce çok meşhur olup Mısır'ın en şöhretli kumaşı bu mevkie izafetle yadedilir-

[3] Abulqâsim, S. 36.

[4] Plinius, Hist. Nat. 19, 14.

[5] Daha 18.ci asırın sonunda bile Mısır Suryeye keten ihraç ediyor ve oradan pamuk idhal ediyordu (Browne, Travels'in tefrika, London, 1799. S. 354).

[6] Muq., S. 203. Büyük kıtlık senelerinde Mısırlılar keten tohumunu yerlerdi (Entychius, S. 71).

[7] Muq., S. 442.

[8] Muq., S. 202.

di: fakat 4/10 uncu asırda Tinnis ile Damiette bu sanayiin en mühim mevkilerini teşkil etmişti. Hakikatte ise asıl Mısır stil'i boyasız beyaz bezdi. Emeviler zamanında « Mısır bezleri yumurtanın etrafındaki deri, Yemen bezleri ise ilkbahar çiçekleri gibidir» sözü herzaman söylenirdi[9]. Bu bezler gümüş ile tartılırdı[10]. Bunların iplikleri o kadar sıkı bükülürdü ki yırtılmak hususunda kuvvetli bir *crepitus ventris* ile kıyas edilebilirdi[11]. Bu bezler haritalar için kul - lanılırdı[12]. Bunlardan bir tanesi yüz dinara çıkardı ve ekseriya da al - tın teller ile dokunurdu ki o zaman kıymeti iki misline yükselirdi[1]. Tinnis'lilerin *Badanah* tâbir ettikleri lüks libas -ki Halife için işlenirdi- vaktile setre biçiminde işlendiği için ne kesilmeye ve ne de dikilmeye ihtiyaç gösterirdi; bu libasın içinde yalnız iki ons keten vardı, gerisi hep altındandı ki kıymeti bin dinara ulaşırdı[14].

Fajjum'un pahalı perdelerinin 30 aune uzunluğunda (aune bir metre - den biraz fazla eski bir ölçüdür) bir parçasının çifti 300 dinardı[15]. 4/10 uncu asırda erkek modası, erkeği boyalı ve rengârenk kumaşlar giymekten menetmişti. Bunun için *dabiq* (yani Dabku şehrinin kumaşları) denilen kumaşlar heryerde ön safta bir mevki tutmuştu[16]. Tinnis her sene yalnız Babil'e 360/971 senesine kadar yirmi otuz bin dinarlık kumaş ihraç etmişti[17]. Sonradan Mısır Fatımi - lerin eline geçince ihracat menedil - di[18]; fakat buna mukabil bizzat memleket dahilinde 100 aune uzunluğunda *dabiq* kumaşlarından sarıklar aranmaya başlandı ki bu rağbet 365 - 385/976-995 senelerine kadar devam etti[19]. Bundan başka bu sanayi arasında bir de *Qasab* denilen « elek gibi seyrek »[20] bir seyrek dokumalı bez de vardı; bütün boyalı *Qasablar* Tinnis'den beyaz *Qasab'lar* ise Damiette'den gelirdi[21]. Baş örtüsü ola - rak kullanıldığı gibi bilhassa manto gibi elbisenin üstüne giyilir veya peçe gibi de kullanılırd[22]. Nihayet 5/11 inci asırda yeni bir kumaş, şanjan bir kumaş olan *abû kalamûn* çıktı ki münhasıran Tinnis'de imâl edilirdi[23].

---

[9] İqd. I, 46.

[10] Maqrizi, Chit. I, 163.

[11] Abulqâsim, S. 93, 109.

[12[Fihrist, S. 285.

[13] Ibn Haukal, S. 101.

[14] İbn Duqmaq II, 79; Maqrîzi, chitat I, 177.

[15] İbn Haukal, S. 105

[16] Muwassâ ed. Brünnow, S. 124; Tha' âlibi, Kit. al - mirwah, Berl. Pet. 59, fol. 129 b; Abulqâsim, S. 33.

[17] Maqrîzi, Chit. I. 177.

[18] İbn Duqmaq II, 79.

[19] Maqrîzi, Chit. I, 229. Sonradan Babilde Dabiqijjah adında bir mevki vardı ki (Jâq. s. v') 4/10 nuncu asırda hiç bir yerde zikredilmeyor. Bu mevki Mısır tekniğinin alındığına işaret etmekte olup Bagdad civarında ki Susangird mevkii gibi meşhur olan bezi ile adlanmıştır (Karabacek, Die Persische Nadelmalerei, S. 117.)

[20] Jaq., I, 890.

[21] Nâsir Çhosrau, Schefer, S. 36.

[22] Mesela: Abulqâsim, S. 53/54- Nasir Chosrau, S. 36.

[23] Nasir chosrau, S. 37 Muqaddesi- Abulqâsim, S. 3 4/10 nuncuasır müellifleri Mısırda bunlardan bahsetmiyorlar; Muqaddesi *abû kalamûn* bir hayvanın kılı olduğunu taşlara sürterek yer-

Delta'daki sanayi ev sanayii idi : Kadınlar keteni gererler, erkekler dokurlardı. Kumaş tacirleri bu işçi - lere gündelik verirler ve yalnız dev - letçe tavzif edilen meyancilere sata - bilirlerdi. 3/9 uncu asrın başında bir dokumacıya yarım dirhem gündelik verirlerdi. Seyahatte buralardan geç - mekte olan Patrik Tellmachre'li Dionysius'e « nafakalarına kifayet et - mediğini » söyleyerek şikâyette bu - lunmuşlardı[24]. Eşya hertürlü vergiler tarhedilmekle mânasız bir surette pahalılaştırılmıştı[25].

Şarkta da Persis'in Dimyatı ismi verilen ve başlıca bir mevki olan Kâzrûn'da keten mıntakası vardı[26]. Orada da Mısır'dan gelen dabig, *Scherb* ve *Oasab* gibi muhtelif keten nevileri ayırd edirildi ki bu keyfiyet her iki endüstrinin birbirlerinden müstakii olmadıklarını göstermekte - dir. Muqaddesî vaktile keten *Oasabları* ile meşhur olan Acemistan'ın sahil şehirlerinden Sinîz'a Mısır'dan keten idhâl edildiğini ve halbuki elyevm bunun yerine yerli keten kul - lanıldığını yazmaktadır (S-442) [27] ki keten dokumacılığının Mısır'dan oraya nakledildiğini bu da göstermektedir. Bu nakil keyfiyeti şöyle ol - muştu: denizden nakledilmek üzere bidayette sahilde Sinîz, Ğennâbah ve Tawwağ'da mahallileştirilmiş ve an - cak Mısır materyellerinden ayrı olarak istiklâlini sağladıktan sonra memleket dahiline nüfuz etmişti. Acem keteninin en iyi markası, keten bü - yük bir kısmı itibarile Kâzrûn'da imâl edildikten sonra Tawuağ şehrine aid olan marka idi[28].

Acemistan hakkındaki kitabını 500/1106 senesinde yazmış olan İbni Belhi Kâzrûn Tawuağ keteninin imâl tar - zını şu suretle anlatıyor: keten göl sularında yumuşadıldıktan sonra ayrılarak iplik halinde örülür. Bu ke - ten iplikler Rahbân kanalının suyu içinde yıkanır ve suyu pek az olan bu kanalda yıkanan keten iplikler bembeyaz olduğu halde başka bir suda yıkananlar katiyen beyazlanmazlar. Bu Rahbân kanalı Şahın hazinei emvali meyanında olup bundan elde edilen hasılât şimdi Emir'in hanedanına âiddir; zira beytülmal bu keten ip - liklerin kullanılması için kendi emir ve siparişi üzerine işleyen dokuma - cılara müsaade etmiştir. Bir beytül - mal müfettişi bu işe nezaret etmekte olup simsarlar yabancı tacirlere tes - lim etmeden evvel balyeleri mühür - lemek suretile kumaşların hakiki fiatlerini tayin ederler. Yabancı tacirler simsarlara itimad ederek balye - leri olduğu gibi satın alırlar ve balyelerin gönderildiği herbir şehirde Kâzrûn'lu simsarların sertifikaları öğre - nildikten sonra balyeler açılma - dan satılır. Kâzrûn'dan yük - lenen bir yükün hiç açıl - madan belki on defadan ziyade elden ele dolaştığı ekseriya vaki olan hallerdendir. Fakat şimdi bugünlerde

[24] Michael Syrus ed. Chabot, S. 516.
[25] Kitabın finance kısmına bak.
[26] Muq., S. 433.
[27] Muq., S. 442.

lere dökülen kılların toplanmasından meydana geldiği için çok bahalı olduğunu ve bir elbisenin on bin dinare çıktığını söyliyor. S. 240. 5/11 inci Fatimi halifelerinin çadırlarında Kalamûn halıları mevcuddu Maqrîzî, Chitat I, 416.)

[28] Muq., S. 435.

meselenin şekli değişmiştir. İnsanlar şereflerinden kaybetmişler ve resmî damgalı eşya ekseriya kıymetlerinden dûn görülmüş olduğundan evvelce mevcud itimad zail olmuş ve bu sebebden yabancı tacirler Kâzrûn mahsulâtını almaktan müçtenib bulunmuşlardır[29].

Bu bir tek istisnayî hariç tutarsak Garb için keten ne ise Şark için de pamuk ayni şey demekti[30]. Hattâ Kâzrûn'un *Oasab*'ı bile bazan pamuk tan imâl edilirdi. Pamuk Garb ve Şark istikametinde intişar etmezden çok evvel Hindistan'dan çıkarak Şimale gelmişti. Milâdî 13 üncü asırda pamuk henüz Çin'de pek az malûm idi. Ĉânĝung'un seyahat raporu (Milâdî 1221) İli vadisinde bundan bahsetmektedir : « burada tu-bu-ma deniien bir nevi bez vardır. Bunun nebatî bir yünden dokunduğunu söylerler; kılı meralarımızın başaklarını andırır; pek temiz, ince ve yumuşaktır; bundan iplik, halat, bez ve yorgan yapılır[31].» Daha 4/10 uncu asırda Kâbul'dan Çin ve Horasana meşhur pamuk kumaşlar (Sabanijjât) giderdi[32]. Babil'de pamuk ekilmediği için oraya Şimalî Acemistan'dan -hattâ bugün bile yalnız Mavraünnehir hersene dört yüz milyon marklık pamuk istihsal etmektedir- ve Irak'dan getirilmişti[33]; pamuk Irak'da Hamdanî'lerin köylülere düşman olan ziraat siyaseti ile tamim edilmişti[34]. Şimalî Afrika[35] ile İspanya'ya[36] 4/10 uncu asırda geçmişti. Pamuk imalâtının başlıca merkezleri kâmilen Şark'da Acemistanda bulunuyordu : Merw, Nîşâbûr ve Bemm (Şarkî Kerman). Bu sonuncunun hususiyetini girland'lı peçeler teşkil ediyordu, beheri takriben otuz dinar olan bu peçeler Mısıra kadar girmişti[37]. Merw mensucatı ise yumuşak fanila idi[38]. Elbise için çok kalın olduğundan Mütenebbî onu maymunlar çin elbise[39] olarak zikrettiği gibi Ebülkasim de ondan «kaba dokunmuş kaba Merw kumaşları » olarak istihfaf ile bahsetmektedir[40] Bu kumaş nevi baş sargısı olarak çok aranıyordu[41]. Türkistan pamuk mıntakası bile mensucatı Babil'e getirdi[42]. Mavraünnehirde ise en nadir kumaş keten idi; Samanî'lerden İsmail herbir zabite kıymettar bir hediye olmak üzere bezden elbise vermişti[43].

İpek endüstrisi pamuk sanayiine zıd olarak Garbdan, Bizans'dan Şarka doğru taammüm etmiştir. Zamanımızda hâlâ bunun ananesi mevcuddu[44]. Yunan atlasları da her zaman idhâl edilirdi ki Trabzon'dan

[29] JRAS 1902, S. 337.
[30] "Pamuğun chorâsan'a ve ketenin Mısır'a âidiyeti malûmdur„ (Thâ' âlibî, Lat. el - maarif, S. 97).
[31] Bretschneider, Mediaeval reserches 1, 70; Keza S. 31.
[32] İbn Haukal, S. 328.
[33] W. Busse, Turanda sulama iktisadiyyatı, S. 72.
[34] Finans faslına bak.
[35] Bekri ed. Slane 59, 69.
[36] Moro Rasis, S. 56.
[37] İbn Haukal, S. 223.
[38] Muq., 323; Lat. al - ma' ârif, S. 119; İbn Haukal, S. 316, İbn al - Faqîh, S. 320.
[39] Dîw., Beirut, S. 17.
[40] S. 37.
[41] Jatimah II, 62.
[42] İbn Haukal, S. 362.
[43] Vámbéry, Buhara tarihi, S. 63.
[44] Mas. II, 185 f.

memleket dahiline giren en büyük eşya da bu idi[45] ve 4 üncü asırda da hâlâ en güzel emtea olarak geçi - yordu[46]. Sasani'lerin Bizans İm - paratorluğundan getirdikleri ipek dokuma sanatının birleştiği Chûzis - tan eyaleti sinesinde hâlâ ipek doku-macılığının ekser anâsırını toplamak-ta devam ediyor. Damasko, atlas ve ve pluşi kadife ve filosel kaba ipek - ten mamûl kumaşlar istihsal edildi - ler. Buna mukabil ipek bükmeciliği Şimalde, o zamanki Çin kara yolunda yerleşti. Orada Merw ve bilhassa Ha-zer Denizinin Cenubundaki dağlık arazi olan Tabaristân'da kuvvetli ib-rişim iplikleri bükülüyordu ki bu ib-rişimler her tarafa çıkarılıyordu[47]. Komşu Ermenistan'da bu ibrişimler-den yapılan meşhur - parça bağ - ları bu ibrişimden yapılıyordu ki beheri 1-10 dinara kadar geçiyor - du[48]. Tabaristan'ın ihraç ettiği ağır ipek kumaşlar (thijab harir) Çin ile doğrudan doğruya bir kara - bet göstermektedir, Acem endüstrisi daha hafif mamulâtı nesciyeyi tercih etmekte idi.

Yün halılardan başlıca Acem, Er - meni ve Buhara halıları ayırd edilir-di. Persis'de asıl « yüksek sanatı ta-şıyan halılar » (el-busût es-sanî'ah) dokunmakta idi ki bunların en ince ve nefis olanları ise Sûsanğird tek - niği ile imâl edilenleri idi[49]. O za-manlar ise bizim İzmir halıları mızın mübeşşiri olan Ermeni yani Küçük Asya halıları en yüksek san-atkârane bir kıymeti haizdi[50]. E - mevî Halifesi Al-Walid II in sara - yında döşeme ve dıvarlar Ermeni ha-lıları ile döşenmişti. [51] Al-Râsid'ın karısı Ermeni halıları üzerinde ve bu kadının cariyeleri Ermeni yastıkları üstünde otururlardı[52]. 300/912 se - nesinde Bağdad'ın en zengin adamı telakki edilen kuyumcunun Ermeni ve Tabaristan halıları pek çok meş - hurdu[53]. Al-Muqtadir'in validesi - nin malik olduğu halıların da sıytı hertarafta yükseliyordu[54]. Bir vasal bu Halifeye birçok hediyeler arasın-da 7 Ermeni halısı da göndermişti[55] Acem halıları arasında da Ermeni iş-çiliğinin âyarında olan halılar en zi-yade beğenilirdi[56]. En iyi Acem halıları bilhassa İsfehan civarından olanlarının en lüks Ermeni halılarına tamamile uygun olmakla beraber bi-zatihî tatmin edeni hoşa giderdi[57]. Markopolo diyor ki : (52 ve 54) «Er-menistan'da en iyi ve en güzel halı - lar dokunur; bunun sebebi ise her -

[45] İbn Hauqal, S. 2

[46] Lat el-ma'ârif, S. 131. Atlas bizzat Frankların memleketinden müslü-manlara getirilirdi (Yâ'qûbi, S. 270).

[47] İstachri 212; İbn Hauqal 272

[48] İbn Hauqal 246. Bu endüstri bugünkü Bağdadın en kıymetli endüstrisi-dir. Florett (filosel) ipeğinin Merwden Gorğan'a ve Tabaristân'a sokulduğu bilin-mekte idi (İbn Hauqal 316), daha 4/10 asırda ipek kozaları her sene Gorğan'dan garbî Tabaristan'a geliyordu (İbn Hauqal 272).

[49] Karabacek, Die Persische Na-delmalerei, Sûsanğird, Leipsig 1881.

[50] Tha'âlibî, Lat. el-ma'ârif, S. 111, 232; Abulqâsim, S. 36.

[51] Ag. V. 173.

[52] Mas. VI, 234.

[53] 'Arîb, S. 48.

[54] Misk., V, 389

[55] Elias Nisib., S. 202

[56] İstachri, S. 153.

[57] İbn Rosteh, S. 153.

halde Tha'âlibî'nin Mısır yününden sonra en çok beğendiği Ermeni yününün nefasetidir[58]; fakat bunun daha mühim bir sebebi ise Ermenilerin pek meşhur olan kırmızı boyasıdır. « Kırmızı, kadınların ve çocukların boyası olduğu gibi neşeyi de ifade etmektedir. Kırmızı göz bebeklerini genişlettiği için göze en uygun bir renkdir; halbuki siyah renk göz bebeklerini küçültür. Masûdî 339/943 [59]. Kahire halıcıları arasında en çok kırmızı halılar meşhur ve makbuldür[60]; Mısır Siût'nun Kermez halılarından bahsedilirken « Ermeni halılarına benzediği » söylenir[61]. *Tanâfis* denilen örtülerin Grek tarsında olduğunu (tapetes) ismi ifşa etmektedir. Babil'de bu örtülerin evvelce hududda bulunan Hîrah hıristiyan şehrinden imâl edildiği anlaşılmaktadır; zira sonradan en-Nu'mânijjah mamulâtı hâlâ Hîra halısı olarak adlanmakta devam etmişti[62]. Bunltarın örnekleri olan koç, fil, at, deve, arslan ve kuş gibi örnekler hep ayni kalmıştı[63]. Hasır yaygı kamıştan (halfâ) yapılırdı. Bunların en meşhurları Şattülârab'ın ağzında küçük bir ada olan Abbadân hasırları idi[64]. Bu hasırlar hem Persis'de[65] hem de Mısır'da taklid edildi[66]. Meşhur imalât şehirleri mallarının içine menşelerini de. îmâl) kaydile dokurlardı ki arasıra sahtekârlık da bittabi eksik olmazdı. Bu cümleden olarak şöhretten uzak olan küçük şehirler makbul bir isim olan Basinnâ kelimesini perdelerin üstüne yazarlardı; Huzistan'dan çıkan elbise kumaşları da Bağdad kumaşı olarak damgalanırdı[67].

Acem eyaletlerinden Sabur'da, Fransızların Riviera şehrinde olduğu gibi, hususî bir sanaat şubesi inkişaf etti: ıtrıyatçılık, menekşe, lotus, nergis, palmiye, leylâk, mersin ağacı, merzengüş ve portakal... dan on türlü yağ istihsal ediliyordu[68]. Babil'de de kıymetli endüstriye teşebbüs edilmişti; Kûfah'da bu yağlara karanfil yağı ilâve edilmişti, menekşe yağın-da Acemlere galebe çalınmıştı[69]. Buna benzemekle beraber bundan esaslı bir surette ayrılan bir endüstrinin merkezi de cenubde kâin Ğur şehri idi. Orada büsbütün başka çiçeklerden, gülden, palmiyeden, qaisûm'den, saflordan ve söğüdden levanta imâl ediliyordu. Gülsuyu oradan hertarafta Mağribe, İspanyaya, Yemene, Hindistana ve Çine gönderiliyordu[70]. Eski müelliflerin hiçte bahsetmedikleri bu mühim faaliyet

[58] Lat. el-ma'ârif, S. 128. Daha sonra Tekrit yünü gelir, ancak ondan sonra Acem yünü gelmektedir. Bu fıkra Ğâhiz'in ticaret hakkındaki kitabından alınmıştır: ZDMG VIII, 529.

[59] Mas. II. 102.

[60] Maqrîzî Chitat I, 416 f.

[61] Ja'qûbî, Geogr., S. 331.

[62] İbn Rosteh, S. 186.

[63] Bak: Tárich Bagdâd ed. Salmon S. 52, Kremer'in Kulturgeschichte'si ile II. 289; Maqr. I, 417.

[64] Muq., S. 118.

[65] Muq., S. 442.

[66] Muq., S. 203.

[67] İstachri, S. 93.

[68] Muq., S. 448.

[69] İstachri, S. 153; İbn Hauqal, S. 213.

[70] İbn Hauqal, S. 213.

sahası İslâmiyet zamanında meydana gelmiştir.

Ağır değirmenin müz'ic angariyesinden köylü ve şehirliler artık bahsetmiyorlar; nehirlede gemi değirmenleri yüzüyor[71], derelerde su değirmenleri gürüldüyordu[72]. Kermandaki Giruft nehri yalnız başına elli değirmeni işlediyordu[73]. Basra'da ise su tekniğinin en modern problemlerinden birisi icra ediliyordu: kanalların medhalinde hemen tamamile medden istifade etmek üzere değirmenler inşa edilmişti ki bu değirmenler cezir esnasında geri çekilen sular ile döndürülürdü[74]. Suyun bulunmadığı yerlerde değirmen hayvanların yardımile harekete getirilirdi[75]. Fas'da Idschli şehrinde ahali suyu esarete sokmak gibi sofiyane bir ihtiraza kapılmışlard: « denizde suyunuz yok ve onlara değirmene su sevketmekten ihtirazlerinin sebebi sorulduğu zaman : biz tatlı suyu nasıl olur da değirmen çevirmeye icbar edebiliriz?[76] Babil'in büyük değirmenleri Firat üzerinde olmayıp Dicle üzerinde idi ve Teksrit, Hadithah, Ukbarâ, Baradân ve Bağdad'da kâindi ve bunlara ilâveten de Musul ve Beled'de de vardı. Beleddeki bir mevsim değirmeni idi, yalnız hasad Babil'e nakledildiği günlerde işlerdi. Musul değirmenleri hakkında daha kati malûmat vardır : Bunlar yalnız tahta ve demirden mamûl olup demir zincir ile nehrin ortasına konulmuş idi. Her bir değirmen (arbah) in iki taşı vardı ki bunlardan beheri hergün elli deve yükünü öğütüyordu[77]. Bağdad'ın en büyük değirmeni olan Patrikios değirmeni yüz taşa malikti ki hersene yüz milyon dirhem varidat getiriyordu[78]. Bıçkı değirmenlerinden hiçbir yerde bahsedilmiyor. Nihavendli bir Acem olan birinci Halife Ömer'in katili rüzgâr tarafından tahrik edilen bir değirmen inşa etmişti[79]. Fakat daha 4/10 uncu asırda kuvvetli ve fevkalâde sâbit olan rüzgârdan yalnız Afganistan değirmenleri için istifade edilmişti[80] -meselâ Bâdi sad ubistruz ismini 120 gün esen mânasından almıştı- bu değirmenler hâlâ bugün bile mevcuddur :

« Şimal rüzgârı Haziran ortasında başlar ve iki ay devam eder. Yel değirmenleri münhasıran bu rüzgâr için yapılmıştır. Bunların sekiz kanadı iki sütun arkasına saklanmıştır. Kanadlar amudî olup keza amuden mevcud bir kazık üzerinde bulunur ki bunun alt ucu diğer bir taş üzerinde dönmekte olan değirmen taşını harekete getirir[81] ». Yani mükemmel

[71] Meselâ Muq., S. 408; Mafâtih al-ulum, S. 71.

[72] Muqaddesi, S. 401, 466.

[73] İbn Hauqal, S. 222.

[74] Muq., S. 125.

[75] İstachri, S. 273, Horasan'dan, Suyu bol alan Persis'de bu adetin mevcut olmadığı görülüyor. Bütün eyaletin değirmen taşlarını aldığı Chullâr köyü halkı köylerinde değirmene sahip dere olmadığı için buğdaylarını civar köyde öğütürdü (İbn-al-Balchi-takriba 500/1107 de yazmıştı - JRAS 1902, S. 335).

[76] Bekri, S. 162.

[77] İbn Hauqal, S. 147 f.

[78] Ya'qûbi, S. 243.

[79] Mas'ûdi, Prair., IV, 227.

[80] İbn Hauqal, S. 299; Muq., S. 333.

[81] Sven Hedin, zu Land nach Indien, Bd. II, S. 147.

bir rüzgâr türbini. Bunun menfezleri açılıp kapanmasile bizim su türbin - lerimiz gibi tanzim edilebildiğini Guzûlî (ölümü 8/5/1412) bir raporunda bildirmektedir : « Afganistan'da bütün değirmen ve su terazileri Şimal rüzgârı ile döner ve yalnız ona karşı kurulmuştur. Bu rüzgâr orada daima yaz, kış mevcuddur; yazın daha kuvvetli ve daha sabittir. Bazan gündüz veya gece bir veya birkaç defa diner; o zaman her değirmen ve her su terazisi hareketten kalır ve rüzgâr başlayınca değirmenler de faaliyete koyulurlar. Değirmende mevcud menfez - ler açılıp kapanırlar ve böylece istenildiği gibi az veya çok rüzgâr girer; eğer rüzgâr çok sert eserse un yanar ve siyah olarak değirmen - den çıkar, hattâ bazan değirmen taşı naribayza halinde olarak parçala - nır[82] ».

Kâğıd imalâtında da 3 üncü ve 4 üncü asırlarda büyük bir inkılâb vukubuldu ki yazı edevatının bir tek memleketin inhisarından kurtulması - na sebeb oldu. Papirüs üzerine ya - zıldığı müddetçe Mısıra tâbi bulunuyordu[83]. Şimdi ise « yalnız Çin ve Semerkand'da imâl edilen Çin kâğıdları Mısır'ın papirüsünü ve parşömenini istimalden düşürdü[84]». Yakubî 3/9 asrın sonuna doğru papirüsün imâl edildiği iki aşağı Mısır şehrinden bahsediyor[85]. Hattâ Seçilyada papirüs'ün yalnız cüz'î bir kısmı hükûmet için yazı kâğıdı haline sokulmuştu; mühim kısmı ise Hömer za - manında olduğu gibi gemi halatları imalinde kullanıldı[86]. Papirüs yazı malzemesinin onuncu asrın ortasına doğru artık Mısır'da imal edilmek - ten kaldığını büyük bir ihtimal olarak kabul edebiliriz.

Tarihli papirüsler 325/935 de tamamile kayboluyor ve buna mukabil 300-912 senesinde de tarihli kâğıdlar ortaya çıkyordu [87]. Vaktile devletin en iyi kâğıdı Çin'den getirtilerek memlekette yerleşen kâğıddı ki Müslümanların elinde dünya tarihi bakımından ehemmiyetli bir tahavvül geçirdi. Kâğıd imalini dut ağacı ve bambudan kurtararak paçavra kâğı - dını icad ettiler[88].3/9 uncu asırda ise yalnız Mavraünnehir'de imâl edildi[89]; 4/10 uncu asırda Şam'da ve Filistin'deki Tiberias'da ve Şam Trabulusunda kâğıd fabrikaları var - dı[90]. Bununla beraber Semerkand herzaman için bu husustaki esas mevkiini muhafaza etti. Chwârezmî dos - tuna yazmamasına; Semerkand'dan u-

[82] Guzûlî, Matâli' el - budûr, Cairo, 1299, I, S. 50 Şimali Afrikada " Acem de. ğirmeni „ denilen değirmenler (Bekri ed. Slane, S. 36; Abû Sâlih ed. Evetts, fol. 63 a; lugat kitaplarında yoktur) Şeker kamışının ufalanmasında kullanılırdı (Lippmann Geschichte des Zuckers, S. 110.

[83] Umumiyetle orada takriba 30 aune uzunluğunda ve bir el genişliğinde imal edilirdi (Sujûtî Husn al - muhâdarah Cairo, II, 194). Omar b. abd Rabî'ah da girtâs qûhijjah de (Divvân ed. Schwarz, Nr. 32, 3) ne şekilde mukayyet olduğunu bilmiyorum; belki qahwijjah varyantı ile okunmalıdır.

[84] Tha' âlibî, Lat el - ma'arif, S. 126.

[85] Geogr., S. 338.

[86] İbn Hauqal, S. 86.

[87] Hehn, Kulturpflanzen, S. 312.

[88] Karabacek, Mitteilungen aus den Papyrus Rainer II/III, S. 98.

[89] Karabacek ayni eser, S. 114 ff.

[90] İstachri, S. 288.

zakta ikamet etmesini mazeret göstererek lâtifede bulunmuştu[91]. Ayni tarihte Şiraz Kütüphanei Şahisinin hafızkütübü en iyi kâğıdı araştırıyor: « Semerkand'da Çin kâğıdları » [92].

[91] Muq., S. 180.

[92] Nâsir Chosrau, S. 12. Edrisi 6/12 asırda İspanyada en eyi kâğıt fabrikası olarak Xativa fabrikasını z kr ediyor (ed Dozy, S. 192.) — Karabacek (ayni eser- S. 121). 2/8 asrın sonunda Bagdadda Samarqand kağıdı fabrikası tesis edildiğini söyleyor isede İstachrî ile Tha'âlibî'nin müsbet ifadelesine uymadığı gibi bütün eski müelliflerin ve pek derin tafsilatı ihtiva eden Bagdad şehri hakkındaki kitapların izahatında uymayor. Bu meselede Karabacek'in yegâne kaynağı İbn Chaldundur. Tıpkı onun gibi muahhar kaynak olan garbı kaynakları (Divân el-İnşâ ve Maqrîzî) yalnız kâğıdın Harun er-Rašîd'in kaleminde kullanıldığını yazıyorlar. Ancak Jaqût (II-522) vaktiyle Bagdad ipekhanesi olan yerde kâğıt yapıldığını söyleyor. Fihrist müellifi (S. 10) Waraq Tihâmî üzerine yazılmış evrak bulduğu için Kremer, Karabacek'e imtisalen, kâğıd imalâtının üçüncü eski şehirini Arabistanın cenubi garbi sahillerinde arayor ki baştan başa doğru olmak ihtimali olmadığı gibi İstachrî ifadesine Hamdaninin sükûtüne ve muahhar bütün müelliflere tamamile muhaliftir.

Doğru işleyen astronomî ve matematike aid aletlerin imâli eski müneccimlerin son melceini teşkil eden Harrân'ın dini vaziyeti ile haizi alâka bulunmaktadır[93]. Harrân terazilerinin sıhhatı mesel olmuştur[94]. ve Kudus Haç şehrinde de bugün dahi mervub bir sanat olan tesbihcilik inkişaf etmişti.

Çeviren :

CEMAL KÖPRÜLÜ

Onun için bu tek ifade tutunamaz; bu işin en doğru hakikati Şâmî kelimesinin Tihâmî gibi okunmasıdır ki (Şamî) kelimesinden Suriye kâğıdına intikal etmek kolaydır. Nihayet Tha'alibi (ZDMG VIII, 526) Mısır kâğıdını en iyi, en ince ve en düz kâğıt olarak sena etmesine gelince; burada kasdedilenin papirüs mu yoksa kâğıt mı olduğu Hammerin tercümesinden pek iyi anlaşılamamaktadır. Pek muhtemeldirki Tah'alibi daha eski zamanlardan bahsetmiş olsun; Mısır veziri Abdülfazıl bin Elfurat (ölümü 391/1001) in hersene yazıcıları için Semerkanttan kâğıt getirttiği vezirin kütüphanesinin bir kısmı ile meşgul bulunan bir âlimin elindeki kitapların beyaz kâğıtlarını ihtimam ile keserek yeni bir kitap için bir araya getirdiği Yakut'un İrşadında mevcud bir haberden emniyetle öğrenilmektedir. Bu izâhat yerli kâğıt sanayiinin mevcudiyetini göstermemektedir.

[93] Jagût, İrşât V. 446

[94] Hamdani, S. 132.

FRANK'IN DÜŞMESİ

KEMAL ÜNAL

Eylûl'ün son günlerinde Fransız hükûmeti frangın kıymetini % 30 ile 35 arasında düşürmeğe karar verdiğini bildirdi. Buna aid kanun lâyihaları ufak tadillerle, fakat oldukça güç şekilde, Fransız meclislerince tasvib edildi. 1926 danberi bir Fransız frangının karşılığı 65,5 miligram altın iken şimdi 43-49 miligram altındır.

Fransa 1926 da frangın altın karşılığını dolar ve isterline nazaran ucuz bir hadde tesbit etmişti. İngilizler 1931 de Amerikalılar da 1933 de paralarını düşürünce frank yukarıda kaldı. Ancak bu hal Fransayı yakın zamana kadar güç bir vaziyete sokmadı.

Fransa tediye müvazenesinin türistler tarafından kapanması, Fransız ihraç mallarından mühim bir kısmının her fiatla satılan lüks eşya olması ve bilhassa bu memleketin yıllardanberi refah içinde bulunması; frangın yüksek oluşundaki zararları geç hissettirmiştir.

Fransa'da sollar hükûmete geçmeseydi belki bu zararlar biraz daha sonra duyulurdu. Sosyalistler; iş başına gelince bütün sol cenah partilerini ve bunların dayandığı işçi zümresini memnun etmek için iş saatlerini azalttılar, ücretleri artırdılar, on beş gün ücretli mezuniyet usulünü koydular, işsizliği azaltmak için; tehiri mümkün bazı teşebbüslere giriştiler, büdcedeki sosyal yardım hadlerini artırdılar. Harb sanayiinin devleştirilmesi ve genişletilmesi de büdceyi kabarttı. İstikrazlarla kapanması tabiî sayılan büdce için fevkalâde bir tedbir bulmak lâzımdı. Yabancı ve yerli frank sahibleri bu tedbirin ne olacağını tahminde geçikmiyorlar, yavaş yavaş altın karşılığa hücum ediyorlardı. Hücumu karşılamak için İngiltere'den alınan kırk milyon İngiliz liralık kredi erişmişti.

Blum'un sosyalist kabinesi de iktidara gelirken diger kabineler gibi parayı düşürmiyeceğini söylemişti. Fakat vaziyet bu sözü ihmâl ettirecek kadar ağırdı. İngiltere'de de 1931 de kabineler parayı düşürmiyeceklerini söyledikleri halde aksini yapmaktan geri kalmamışlardı.

Blum kabinesi bir panik olmadan meharetle, frangın kıymetten düştüğünü ilân etti. Yeni kanuna göre Bank de Frans'daki altın ve ecnebî dövizlerine kârı devlete aid olmak üzere kıymet takdir edilecek, nakid veya külçe halindeki bütün altınlar hükûmet tarafından satın alınacaktır. Altın ve dövizlerin, eski yüksek ölçüye göre frank karşılığı ile yeni düşük fiyatlere göre karşı -

layacağı frank mikdarı arasında 25 milyar frank kadar fazlalık olduğu tahmin edilmektedir. Böylece Fransız büdcesi yarısından fazla bir gelire kavuşmaktadır. Bir para düşerken eşya fiyatlerile ücretlerin yükselmemesi esastır. Bu, yalnız ceza tehdidi altında temin edilemezdi. Netekim parlamento hükûmete hem adlî hem de malî bazı salâhiyetler vermiştir. İcabında hükûmet derhal gümrükleri endirebilecektir. Böylece ucuzluğa kavuşan bir memleket kendine birçok turist çekebileceği gibi dış pazarlarda da mallarını satabilecektir. Bu satışlar Fransız istihsalini harekete getirecek memlekette iş hacmini arttıracaktır.

Bir para düştükten sonra eşya fiyatlerile ücretlerin yükseltilmemesi: zirai ve sınaî istihsalin cebri ucuzlatılması demektir. Gerçi müstahsil de birçok ihtiyaçlarını ucuz tedarik edecektir. Ancak iktisad hayatında mübadele mutlaka müsavi mikdarda ve ayni zamanda olmadığına göre kıymetin bekleyen veya bekletilen kısmı devalüasyon yapılan memleketlerde eskiye nazaran düşük bir paraya tekabül edecektir. Aradaki fark bir yandan devlet hazinesine gireceği gibi bir yandan da ihraç mallarında alıcılara geçecektir. Az kemiyette yüksek fiyatle ihraç yerine ucuz fiyatle çok kemiyette ihraç, aradaki nisbet korunmak şartiyle, şüphesiz bir memleket için faydalı olur ve bir para düşürülürken bu nisbetin iyi ölçülmesi esastır. Ancak bu ölçünün unsurları tamamen müsbet rakamlara dayanmadığından her tahminde olduğu gibi lehinde veya aleyhinde birçok mantıkî deliller ileri sürülebilir. Netekim sağ cenah partileri, frangın düşmesinde ihracatın zarari telâfi eden bir nisbette artmıyacağını ileri sürüyorlar ve bu tedbiri, hazine namına servet ve tasarruf sahiblerini soymak telakki ediyorlar, bu vergilerin en kötüsüdür diyorlar.

Filhakika parayı düşüren bir hükûmet, mevcud altın ve döviz karşılıkların eski kıymetile yeni düşük kıymeti arasındaki fark kadar kâğıd paraya kavuşacaktır. Büdcenin normal gelirini azaltmadan elde edilen bu mikdar, devlet için, kolay bir gelirdir. Ancak bu tedbir, istihsali arttırmağa yaramadığı takdirde Fransız sağlarının şiddetle hücumlarında söyledikleri gibi bir nevi vergi mahiyetinde kalır.

Halbuki, normal bir idare için, diğer tâbirle halkın devamlı itimadini kazanmış millî bir parti hükûmeti için, devlet işlerini mutad vergi sistemlerine dayanarak yürütmek, şüphesiz, en doğru ve en mantıkî bir harekettir.

* * *

Fransa gibi dünya siyasasında ve ekonomisinde büyük rolü olan bir devletin parasındaki değişme, tesiri yalnız Fransa hududları içinde kalan malî bir hâdise olamazdı. Netekim frangın düşmesini takip eden beynelmilel vakıalar da bu düşünceyi teyid etmiştir. İsviçre, Hollanda ve biraz sonra da İtalya paralarını düşürmüşlerdir. Başka Avrupa memleketlerinde ise münakaşalar devam etmektedir.

Frangın düşmesile birlikte ilân edilen İngiltere - Amerika - Fransa para anlaşması olmasaydı bu tesir daha şiddetli, daha geniş ve daha da sürekli olurdu.

Filhakika paranın düşürülmesi, bir iç tedbiri olmaktan ziyade, dünya pazarlarında ucuz fiyatlarle mal satışını temin eden bir çare olduğuna göre bu pazarlardaki başka satıcılar arasında sürekli rekabetin doğması gayet tabiî idi.

Frangın düşürülmesine tekaddüm eden aylarda gayet mahrem olarak İngiltere - Amerika - Fransa arasında yapılan temaslar ve bunların sonundaki geniş anlaşma olmasaydı, tarih; şüphesiz milletler hacminde müthiş bir ekonomik çarpışmayı kaydedecekti.

Frangın düşürülmesi hâdisesindeki büyük kıymet, böyle bir rekabet yerine milletler arasında geniş bir para sulhünün temin edilmiş olmasıdır. müştereken neşredilen beyanname ile bu sulhun esasları bildirilirken başka milletlerin de buna iltihak etmeleri istenilmiştir.

Beyannamenin ruhu; para tedbirlerile milletlerarası mübadele tahdidlerinin kalkması ve serbest ticaret devrine geçilmesidir.

Ekonomisi çok ilerlemiş dünya pazarlarında sermaye ve ihtisaslarının kuvvetleri ile yer almış milletler için serbest mübadelenin şüphesiz büyük faydası vardır. İktisad sahasındaki bir anlaşmanın, siyasî anlaşmaları da kolaylaştıracağı tabiîdir. Ve milletler arasındaki bu salah hareketinden ekonomi cihazını yeni kurmakta olan milletler de iktisaden faydalanacaklardır. Ancak millî iktisadlarını kurmak üzere olan milletlerin, kapılarını ardına kadar açarak, yabancı sermaye ve tekniğin esaretine kendilerini kaptırmayacakları şüphesizdir. Otarşi devrinin yakında sona ereceğine sevinenler, bulunabilir. Vaziyeti iyi görenler ise, yetişme çağında olan milletlerin hamlelerini hesaba katmaktadırlar. Türk ekonomisi, milletlerarası iktisad sulhuna katılmakla beraber kendi kurtuluş yolunu bırakacak değildir. Türk parası da, bu iktisadın bir cüz'ü olduğuna göre kendini bir düşüş akınına kaptırmayacaktır.

İNSAN BEYNİNİN KAYNAKLARI VE TEKAMÜLÜ (MÜTERAKKİ DİMAĞLAŞMA)

Dr. ŞEVKET AZİZ KANSU

İnsanı kendisinden gayrı hayvani - yetten ayırd eden belli başlı karak - terin zihni melekelerin genişliği olduğu malûmdur. O halde beşerin te - kâmülü meselesine nufuz etmek is - tiyenlerin bilhassa meşgul olacak - ları şey insanın zihni inkişafını iktisab ettirmeğe saik olan mekanizmayı araştırmak olacaktır.

Denilebilir ki zihniyetin (intellectualité) kaynağı dikkat kabiliyeti - dir. Hakikatte dikkat kabiliyeti sa - yesinde ayırd etmek iktidar ve hü - neri ortaya çıkar, bu hal tecessüs ve sonra da sezmek, ilerisini görmek ve ihtiyat ve temkini yani dış âlem hakkında gittikçe vazıh ve gittikçe tam bir bilginin ışığı altında hat ve ha - reketi tanzim ve taazzuv ettirmek imkânını verir. O vakit artık her türlü zihnî terakkilere karşı yollar açılmış demektir. O halde zihnî inkişafın belli başlı âmilinin en son tahlilde görme cihazının tekemmülü olduğu ortaya çıkıyor demektir. Bugün insanın da dahil bulunduğu bir hayvan gurubunu vücude getiren Primat'ların menşeini ağaç hayatı yaşayan ve bugünkü Tupaiide gurubuna yakın çok eski ve böcek yiyen (insectivore) hayvanlara bağlamakta naturalistler ittifak etmektedirler. Halbuki ağaç hayatı yaşamak zaru - reti (arboricolisme) ve bu hayata bağlı ajilite yalnız işitmek ve dokunmak hislerinin değil fakat bilhassa görme duygusunun fazla faaliyetini mucib olacağı aşikârdır. Görme duygusunun bu faaliyet fazlalığı koku alma duygusunun aleyhine olacaktır. Koku alma duygusu da biliyoruz ki memeli hayvanlarda hâkim duygu yahud diğer bir sözle sevk ve idare edici duygudur. Keza bu görme duygusunun Hegemonyası bilhassa koku alma duygusunun faaliyetinin bariz bir azalması ile birlikte olursa bunun ne derin dimaği tahavvüller husule getireceği de anlaşılır. Entellektü - alite itibarile Primat'ların şüphesiz en aşağıları olan Lemurien'lerin te - lencéphale'leri (beynin nısıf kürre - lerine ve merkezi sincabi çekerdeklerine verilen isim) bu değişmelerin neticesi hakkında bize açık ve esaslı bir fikir verebilir. Primat'ın hakikî bir Telansefali'ni vücude getirmiş olan hususî karakterler, netice itibarile, görme cihazının pek büyük bir inkişafından ve koku alma cihazının gerilmesinden doğmaktadır. Bir taraf - tan bu çok büyük inkişaf ve diğer taraftan bu gerileyiş de bizzat bir ağaç hayatı tarzının tesisine bağlıdır. hakikatte bir Primat dimağını, Pri - mat olmıyan bir hayvanın dimağından ayırd eden şey, her şeyden evvel, ön Néopalléale mıntakaların (Frontal fus) ve arka mıntakanın (Oksipi - tal fus ki malûm olduğu üzere gör -

me merkezlesini ihtiva eder) fevkalâde büyümesidir. Bu inkişafla bera ber koku alma duygusunun organı olan Rhinencéphale'de aşikâr bir terdi görülür. Bu karakterler daha Primat'ların en aşağıları olan Lemür'lerde mevcuttur. Üçüncü zamanın en alt tabakası olan Éocene'de ortaya çıkan ve bugün Tarsier adı verilen Primat'ların temsil eyledikleri bir Primat gurubunda görme duygusunun ehemmiyeti çoğaldı ve ayni zamanda da koku alma duygusunun önemi fevkalâde bir nisbette azaldı. Lemür cinsinden olan ve arka ayaklarının taraklarının çok büyük olmasından dolayı bu adı alan Tarsier de burundan ibaret olan yüz kısalmış olduğundan ve gözlerin yüze bakar bir vaziyet almış bulunduklarından dolayı bu hayvan iki gözünü de ayni zamanda hareket ettirebilir. Fakat bununla beraber daha hakikî müccessem Stéréoscopique bir rüyete sahib değildir. Ancak İstereoskopik görme kabiliyetini kazanmak şartiyledir ki bir Tarsioïde Beyninin bir maymun Beynine tahavvül ettiğini ve bu suretle bir maymunun bir Tarsioïde e nazaran fevkalâde bir zihnî iktidar elde ettiğini anlıyoruz.

İstereoskopik görmenin ve onunla beraber eşya şekillerinin ve hususiyetlerinin takdirinin mümkün olabilmesi için gözlerin hareketlerinin ayni tarzda olmaları ve gözlerin bu hareketlerile görme sahasının ayni bir noktasına doğru yaklaşmaları, ve bu yaklaşmanın her iki gözün şebeke tabakasının mukabil noktalarında iki hayalin açık bir surette teşekkül edebileceği tarzda olması icab eder. Bu kadar muayyen bir mekanizmanın tahakkuku toptan birçok derin değişmeleri tazammun eder. Dimağın alın kısmını teşkil eden mıntakada alına yakın (Préfrontal) dimağ kışrının fevkalâde bir surette genişlemesi görülür. Bu Prefrontal kışır basari hareketlerin kontrol ajanıdır. O halde dikkat fakültesi, gözlerden dimağa giden sinirlerin yer değiştirmeleri, sonra göz hareketlerinin otomanizmasını tahakkuk ettiren orta dimağ elyafının yer değiştirmesini, yeniden tanzim edilmesini ve nihayet şebeke tabakasında teferrüatı takdire yarayan hassas bir mıntakanın (Macula lutea) tefrikini icab ettirir. Bütün bu değişmelerin kaynağı gözleri bir madde üzerine yaklaştırmak, dikmek kabiliyetidir. İstereoskopik görme bir kerre tahakkuk ettikten sonra dikkat fakültesi inkişaf eder, dikkat tecessüsü kamçıladığından dokunma (lemis) duygusu gittikçe artar. Netice Beyinde bütün Neopalléal kışır mıntakalarının umumi bir tenebbühüdür. Ve bu'suretle yavaş yavaş tabiatı eşyayı ve hâdisatı idrâk derecesi büyür, inkişaf eder.

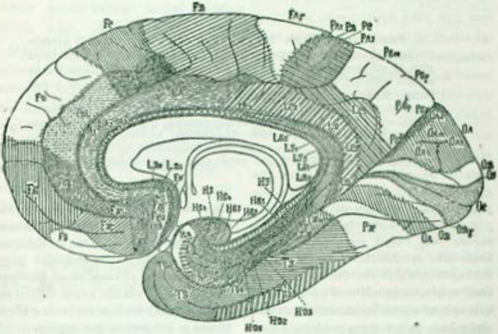
İnsan dimağının ve ayni suretle zihni melekelerimizin hususi karakterleri bu ardı sıra gelen terakkilerden doğmuştur.

Bugüne kadar insanın en yakın kaynağı hakkında çok meşgul olunmuş yani yüksek Primat'lardan (maymunlardan) itibaren insanın tekâmulünün mümkün mekanizmaları, Arborikol Primat tipinden iki ayak üzerinde yürüyen Primat tipine intikal tetkik edilmiş ise de bizzat Primat tipinin teşekkülüne sebeb olan

mucib âmiller asla göz önüne alınmamıştı. Yukarıda ana hatları çizilen bu problem'i bu şekilde ortaya atan ve görme duygusunun beşerin tekâmülü sahasındaki büyük önemini ispat eden Profesör Sir G. Elliot Smith - dir. Elliot Smith'in görüş tarzı ile, biz ilk defa olarak, Antropoidlerin dimağile mukayese edilen insan di - mağının hususî karakterlerinin de - terminismasını göz önüne almak is - tiyen bir faraziyeler sistemi değil fakat Primat'ların dimağını Primat olmıyan hayvanların dimağile mu - kayese eden ve keza zihniyetimizin inkişafının mümkün mekanizmasını izaha çalışan bir teori ortaya konduğunu görüyoruz.

II

Hayvanların Filojentik serisinden insana doğru çıkınca dimağın yalnız hacimce çoğalması değil fakat ispe - sifik bünye ve yapıdaki sahalarında adedce çoğaldığı yani dimağ kışrının gittikçe ilerleyen bir ayrılışı (dife - ransiasyon) görülüyor. Bu hal, bir sınıf hayvandan çok daha yüksek di- ğer bir sınıf hayvana çıkıldıkça yeni bir vasıfta Anatomik tarlaların, sa - haların tezahürleri demektir. Yani

Dimağ yarım kürresinin iç yüzünün hücre mimarisi haritası

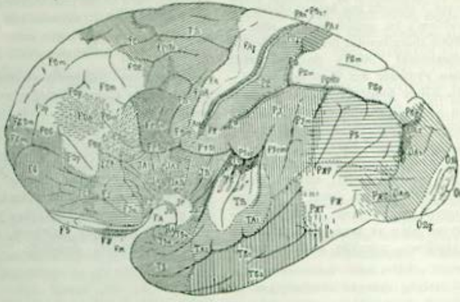

Fig. 2.

Dimağ kışrını vücuda getiren sincabi cevher birçok sinir hücrelerinden (nöronlarından) yapılmıştır. Bunların miktarı C. V. économoya göre 14 milyardır. Bu iki resimde dimağın dış ve iç yüzlerinde bugün sayılan sahaları (Area) görüyoruz. 1913 de Campbell dimağda hemen hemen 20saha ayırd etmişti. Bugün ise 107 sahanın mevcudiyeti ortaya konmuştur. Bu resimler dimağın hücre mimarisinin sahalarını gösteren haritasıdır. (Carte aréale cyto architectonique). Dimağ kışrı: kalınlığının yekûnu, hücrelerinin şekli, büyüklüğü, kesafeti, miktarı V. S. itibarile dimağın bir noktasından diğer noktasına değişmektedir. İşte yapıdaki bu lokal değişikliklere saha - area adı verilmektedir.

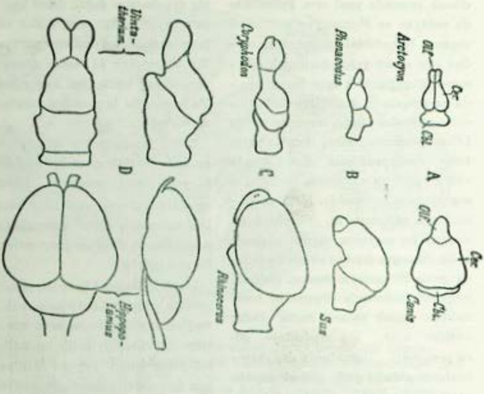
yeni dimağ organları meydana çıkıyor demektir. Tabiatiyle bu yeni uzuvlar yeni Psişik veya Entellektüel hassaların tezahürlerini ifade eder. Pithekantrop'dan Eoanthrop'a ve Rodesiya adamından Neandertal ve Aurignak adamına kadar beşer cedlerinin kafa kutularının mulajları üzerinde yapılan tetkikler bize insan soyunda dimağın fevkalâde inkişafı bilhassa ön cebhi fussun (Lobe frontal anterieure) ve cidarı -sudgi nahiyenin (Zone parieto- temporale) müterakki bir tezayüdü ile müterafik olduğunu göstermektedir. Yani bugünkü bilgimize göre en yüksek zihni faaliyetimizin ifadesi olarak kebul edilen sahanın yani ön fussun lehine olarak dimağın inkişafını görüyoruz.

Sir E. Smith, F. Tilney ve Kaatsch'in mesaisi bu inkişafı tesbit etmiştir. Kaatsch'e nazaran orta dör -

düncü zamanda yani orta Paleolitik-de yaşayan ve Musteriyen kültürünü yaratan Neandertal adamının ve on - dan çok sonra gelen Aurignak ada - mının dimağlarının arka kısımların - da maymunların dimağlarında bulu - nan ve bundan dolayı maymun yarığı (Fente simienne) adını alan bir yarık tıpkı Antropoid'lerin dimağlarında olduğu gibi, bu adamlarda da dimağın dış yüzünde mevcuddu. Maymun di - mağında, biliyoruz ki, rüyetin hassî noktası bu maymun yarığı hizasına kadar dimağın dış ve yuvarlak yüzün-de geniş bir surette uzanır. Halbuki bugünkü insanlarda rüyetin bu hassî noktası ancak kafavî kutba kadar imtidat eder. Bu müşahedeye gö-re preistorik insanlarda da, hay - vanlarda olduğu gibi yüksek soydan vazifelere ayrılmış olan hassî (sen - soriel) sahalar arasındaki mütevassıt mesafenin (dimağın bu mütevassıt mesafesinde müktesib hassî intibalar imâl olunur) modern insan dima - ğındaki mütevassıt mesafeden çok daha dar olduğu anlaşılmaktadır. Bu hal preistorik insanların kafa kutu - ları mulajlarında görülen ön cebhi fussun ve cidarî fussun az inkişafi vakıası ile tamamen teyyüd etmekte-dir. Biz bu suretle bizzat insanda Pi-tekantrop'dan Eoantrop'a ve Rodesi-ya veya Neandertal adamından Auri-gnak adamına kadar giden bu atasel seride de dimağın top kütle sadece bir çoğalmasını değil, fakat bazı sa - haların müterakki tezayüdünü ve on-ların ispesifik ayrılışlarını görüyoruz. Bu, o demektir ki insan dimağında yeni dimağ merkezleri kazanılmıştır. Ve bu suretle de yeni fonksion'lar el-de edilmiştir.

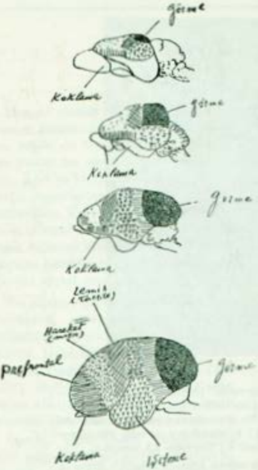
C. V. Êconomo bir espesin atasel eşelinde tezahür eden bu terakkiyi - ki yeni dimağî sahaların iktisabını ve netice itibarile yeni zihnî kazanç-ları tazammun eder- *müterakki di - mağlaşma* cérébration progressive adı ile anmaktadır.

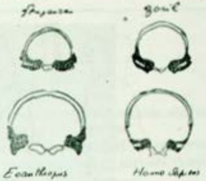
Şimdi önümüze biyolojik, genel bir prensip çıkıyor. Çünkü müterakki di-mağlaşma yalnız insan soyu için mu-teber değidir. Büyük bir ihtimalle bu hal diğer bütün hayvan familyaları için de variddir. Meselâ Marsch'in me saisine nazaran biz bugün biliyoruz ki dört tırnaklı eski attan Palaeot herium quadridigital, üç tırnaklı ata architherium tridigital ve üçüncü za-man atı olan hipparion'a ve nihayet modern ata kadar bu at soyunda kafa kutusunun hacminin büyümesile an - laşılan dimağın müterakki bir inkişafi müşahede olunmaktadır. Ve bu inki-şaf vücudun inkişafına nazaran daha fazladır. Ayni vakıa ayılar, köpekler, domuzlar, rinoseros'lar ve hipopotam ve saire gibi espes'lerde de müşahede olunmaktadır. Bu sayfada görülen di-yagramda sağ kolonda bu hayvanlar-dan bazılarının modern şekillerindeki

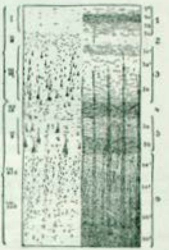

Canis = Köpek *Sus* = Domuz. *Arctocyon* = alt eosen (3 üncü zaman) yaşamıştır. İbtidaî et yiyicilerdendi *Phenacodus* = bir kurt cesametinde idi. 3 üncü zamanın başlangıcında Asiya ve Amerikada yaşadı. *Coryphodon* = Rinoseros cesametinde idi. Eski ve yeni dünyada 3 üncü zamanın başlangıcında yaşadı. *Uintotherium* veya *Dinoceros* = orta eosende (3. z.) yaşamıştır.

dimağ çoğalmasını, sol kolonda da bu hayvanların atasel şekillerindeki dimağlarını mukayeseli bir surette görüyoruz. Bu çok önemli müşahede bize hakikatte *dünyada global zekâ - nın müterakki bir tezayüdünü anlatmaktadır.* Ve müterakki dimağlaşma Von Economo'nun dediği gibi « yalnız dimağ kütlesinin çoğalması noktasından mevcut melekelerin tezayü - dünü değil, fakat daha ziyade yeni kışrı organların teşekkülü sebe - bile yeni ruhî fakültelerin doğması - nı istilzam eder. Ve madam ki bu tabiat kanununun işlemekten durduğunu zanettirecek ortada hiçbir sebeb yoktur, o halde insan dimağının müstakbel inkişafını da ümid etmek hakkını taşıyoruz demektir. »

1 — Yukardan aşağıya doğru bu 4 beyin resminde koku alma fussunun nasıl gittikçe güçüldüğünü ve ona mukabil görme merkezinin büyüdüğünü ve aynı zamanda dimağın diğer parcalarınında değiştiklerini görüyoruz.Bu alt alta4 dimağ resminde Primat olmayan ve böcek yiyen sıçan gibi küçük bir hayvanla (Macroselides), Sincap (Tupaia) ve nihayet Primatlardan Tarsius ve bir Hapale in dimağ inkişaflarını ve intikali görüyoruz.

2 — iki antropoid şempanze ve goril ile 4 üncü zamanın ilk insan tiplerinden Eoanthropus ve nihayet bugünkü insan Homo Sapiens e kadar beynin nasılgittikçe büyüdüğünü görüyoruz.

3) Dimağ kışrının hücrevi mimarisini gösteriyor: Dışından içeriye doğru = 1) Moleküler tabaka 2) dış daneli tabaka, 3) hücreleri ehram şeklinde tabaka 4) iç daneli tabaka 5) iç ehramı veya ukdevi tabaka 6) iğ şeklinde hücreli tabaka. Koku duyan fussun (Rhinencéphale) Kışır yapısı böyle değildir. Ayrıdır. Ondan dolayi da *allocortex* adını alır. Allocortex insan dimağının 1/12 kısmını teşkil eder. Halbuki bir *Kirpide* 3/4ünü tutar. İnsan dimağının kışrının geri kalankımı yukarıda saydığımız 6 tabakadan yapalmıştır. Bundan dolayi insan dimağının geri kalan bu 11/12 kısmına *isocortex* adı verilir.

Primat ’lardan bir *tarsius* yavrusile beraber. Doğrudan doğruya arkaya bakmak için kafasını vücudun mihverine nisbetle hemen 180 derece çevirir. Primatlar şöyle taksim olunurlar: 1) insan 2) antropoid veya insana benzer maymunlar 3) Pitekoidler a = eski dünya maymunları b = yeni dünya maymunları 4) Tarsoide 5) lemuride.

Tarsius Primatların tedrici bir surette tekâmül eyledikli *Hayvan - Tip* olarak kabul edilmektedir.

Primat terimini ilk önce *Linné* memeli hayvanların *birinci* leri manasına kullanmıştır. Bunlara aynı zamanda *Antropomorf* lar diyordu. Fakat bugün Primatlar hakkındaki morfolojik tetkikler bize gösteriyor ki bunlar aynı zamanda *ispesializasyon*’dan mahrum uzviyetlerdir. O halde birinciler manasına gelen Primat terimini ters manada yani ibtidailik manasına da almak kabildir.

XVII nci asır sazşairlerinden

ÜSKÜDARÎ

FEVZİYE ABDULLAH

Hususî olarak elde ettiğimiz, yazıcısı ve zamanı bilinmeyen, başı ve sonu, arada da bazı varakları eksik olan yazma bir cönkde Nev'î ve Şehrî nin, Âşık'ın birer gazeli, kime aid olduğu mecmuadan anlaşılmayan bazı müfredler, Kuloğlu'nun bir gazeli ve buna Ahmed'in yazdığı bir nazire istisna edilecek olursa, kalan parçaların hepsini hece vezni ile yazılmış halk şiirleri teşkil etmektedir.

Bu şiirler, gerek mecmuadaki kayıdlardan, gerek son dörtlüklerden anlaşıldığı üzere sırasiyle Kor Oğlu Kâtibî, Üsküdarî, Keşfî, Safâî, Geda Ahmed, Osman, Kuloğlu, Kâmıl (Kâmilî), Halil, Mustafa adlı halk şairlerine aid olup, iki düzgün ve bediî kıymeti olan türkü de anonimdir.

İlerde, şiirlerinden anlaşıldığına göre çoğu XVII nci asırda yaşayan bu saydığımız halk şairleri hakkında birer makale neşretmek isteğindeyiz. Şimdilik ancak Üsküdarî Ahmed'e dair bir iki şey yazmak ve mevcud şiirlerini basmakla iktifa edeceğiz.

* * *

Yukarıda bahsettiğimiz cönkteki şiirlerinin bir kısmının başında *Üsküdarî Ahmed*, diğre bir kısmında sadece *Üsküdarî* yazılmıştır. Buna istinaden adının Ahmed olduğunu, mahlasını nazarı itibare alarak kendisinin İstanbullu bulunduğunu söylemek ihtimâl dahilindedir.

Yaşadığı asrı şiirleri vasıtasiyle tayin edebiliyoruz; bir şiirinde [*parça II*] :

Görünüz kudretin Perverdigârın
Cümleden üst etti Âli Osman'i
Müyesser eyleyüp fethin *Uyvar*'ın
Şad-ü handan etti Muhammed Han'ı

Diğer bir şiirinde [*Parça III*] :

Müjde gelip ehli İslâm güldü,
Gazi Vezir fetheyledi *Uyvar*'ı.
Nemçe lain kalesinden yad oldu
Gazi Vezir fetheyledi *Uyvar*'ı

Bir diğerinde ise [*Parça I*] :

Ol küffar ı bed-fialin bu yıl yayı yasılur
Hak emriyle Kandiye'den kısmetleri kesilür

diyor.

Yukarıda ilk iki parçada zikredilen tarihi hâdiselerin, Dördüncü Mehmed zamanına aid olduğu, Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın şöhretini temin eden ve - Neuhaeusel karşısında bir Türk gibi - sözünü darbımesel şekline sokan *Uyvar*'ın fethine aidiyeti apaçıktır.

Esasen şair, [*Parça : III*] ün son kıtasında, Uyvar fethinin 1074 de ve safer ayında olduğunu dahi tasrih eylemektedir ki, bütün tarihi membalar bunun (21 safer 1704 Hicrî -24 eylûl 1663 Miladî) de olduğunu söylerler [tafsilât için bakınız: *Silahdar*

tarihi, C. I, S. 266-282; de Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, Arad. Heller, Tome XI, P. 141-147]. Aşağıda [*Parça : II*] de ismi geçen İbrahim Paşa'nın, yine bu muhasarada bulunan kumandanlardan biri olduğu, ve belki de *Üsküdarî*'nin bunun kumandası altındaki kuvvete mensup bulunduğu tahmin olunabilir [Hammer, *ayni cild*, S: 140].

Üçüncü parçaya gelince, Kandiye - nin 1669 da yine Fazıl Ahmed Paşa tarafından zaptedildiğine göre bu şiiri herhalde daha evvel yazmış olacak. Bütün bunlardan sonra *Üsküdarî*'nin XVII nci asır şairlerinden olduğunu söyliyebiliriz.

Şiirlerinden, hayatına dair bir bilgi edinmek mümkün olamıyor. Yalnız on yedinci asır Avusturya seferlerine dair yazdığı parçalara istinaden, «kendisinin bizzat bu seferlere iştirak ettiğini», uzaktan yazmadığını, bir Yeniçeri şairi olduğunu sanıyoruz.

Üsküdarî'nin neşrettiğimiz parça - ları, kendisinin edebî şahsiyeti hak - kında az çok bir fikir vermektedir : kullandığı dil, zaman zaman, klâsik nazım dilinden epiy müteessir oldu - ğunu gösteriyor ki, XVII nci asır sazşairi için bunu tabiî görmek lâzımdır. İlk parçanın, aruzun *fâi - lâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* veznile yazılması ve bunun oldukça bozuk bir şekilde kullanılması da, yine o devir sazşairlerinde umumiyetle te - sadüf olunan bir şeydir. *Üsküdarî*'nin, muasırları arasında en bariz vasfı, cenk şiirlerini bir tarafa bırakacak olursak, daha ziyade nasihat ve hik - met yolunda ahlâkî mazmunlara meyil etmesi, ve dünyanın binbir tecrübesini görmüş bir adam sıfatiyle, gazi - lere, cenk erlerine mahsus merdçe bir ahlâk prensiplerini müdafaa eylemesidir. Yâni, üslûbunun ve hayalinin hususiyetinden ziyade, ideolojisi iti - barile dikkate lâyıktır.

Diğer asırlara nazaran hakkında en çok bilgiye sahib bulunduğumuz on yedinci asır halk edebiyatına *Üsküdariyi* de ilâve ederken, elimizde mevcud şiirlerinin, -bazı noksanlık - ları olmasına rağmen, edebî bir de - ğeri de olduğunu göz önünde tuta - rak- neşredilmesini faydalı buluyo - ruz.

Girit için emir geldi çünkü oldu yazılar,
Merd oğlu merd olan yiğit böyle günü özler.
Çünkü kurban için doğrandı koç kuzular,
Hazır olun din yoluna cenk edelim Gaziler.

Ol küffarı bed-fialin bu yıl yayı yasılur,
Hak emriyle Kandiye'den kısmetleri kesilür
Gazi olan yiğitlerin tığı arşa asılır
Hazır olun din yoluna cenk edelim Gaziler.

Merd yiğidin sitaresi açılır eksiktir]
Merd ile namerd olanlar ol mahalde seçilir
Şehid olan gazilere hulle donlar biçilir
Hazır olun din yoluna cenk edelim Gaziler.

Merd olanlar terkeylemez gayret ile ârını
Din yoluna sebil eder elde olan varını,
Asumana çıkaralım kâfirlerin zârını,
Hazır olun din yoluna cenk edelim Gaziler.

Üsküdarî bu mahalde hatmedelim sözümüz,
İnşaallah dü cihanda daima ak yüzümüz
Şehit olan hulle giyip, tel takınsın Gazimiz,
Hazır olun din yoluna cenk edelim Gaziler.

II

Görünüz kudretin Perverdigârın,
Cümleden üst etti âl-i Osman'ı,
Müyesser eyleyüb fethin *Uyvar'ın*
Şâd-ü handan etti Muhammed Han'ı.

Koç yiğitler habta idi uyandı,
Cenge göğüs gerüp hakka dayandı.
Şehit düşen kızıl kana boyandı,
Mesken edindi bağı cenanı.

Ehl-i iman bir araya geldiler,
Bir vechile fetih olmaz bildiler,
Tedbir ile toprak sürüp aldılar,
Hamdû lillah fethettiler düşmanı.

Serden geçüp hû eyleyüp girince,
Kâfirleri din aşkına kırınca,
Din düşmanı böyle cengi görünce
Sağ kalanlar istediler amanı.

Üsküdari der ki bağrı başının
Daim elin alır yere düşenin,
Zamanında merd İbrahim Paşa'nın
Zeynettiler tahtı Yusuf Kenanı.

III

Müjde gelip ehli İslâm güldü,
Gazi Vezir fetheyledi *Uyvar'ı*,
Nemçe lain kalesinden yad oldu,
Gazi Vezir fetheyledi *Uyvar'ı*.

Alaylar bağlayup safların düzüp,
Nemçe kralının bağrını üzüp,
Cenge ikdam edüp, çadırın bozup,
Gazi Vezir fetheyledi *Uyvar'ı*.

Serhoş olan kâfirler de ayıldı,
Cenketmeden havfeyleyüp bayıldı,
Yedi iklim dört köşeye yayıldı,
Gazi Vezir fetheyledi *Uyvar'ı*.

Münadiler ağazedüp nidaya,
Safa bahşeyledi bay-u gedâya,
Sad hezaran şükür olsun Hudaya
Gazi Vezir fetheyledi *Uyvar'ı*

Üsküdari hamdet vahidi ferde,
Kuluna destgir olur her yerde,
Yetmiş dört tarihte mahı saferde
Gazi Vezir fetheyledi *Uyvar'ı*.

IV

Birliğin hakkıyçün ey Barı Hüda,
Hasretim vatana sen gönder beni.
Dün-ü-gün ederim sad hezar nida,
Müştakım vatana, sen gönder beni.

Gurbet şikestetti kanadım kolum,
Her canibe baktım bağlanmış yolum,
Allâmülgayıp sın, bilirsin halim,
Hasretim diyara sen gönder beni.

Gece gündüz yollarına baktırma,
Gözlerinden kanlı yaşlar döktürme,
Eşe dosta firakımı çektirme,
Hasretim diyara sen gönder beni.

Nice bir gözlerim kan ile dolsun,
Dostlarım ağlayıp düşmanım gülsün.
[Sonu kopmuş, yaprak eksiktir]

V

Şu âlemde her gez hodbin olanlar
Pesend eder daim kendi işine
Ârif olup kendisini bilenler
Hazer edip düşmez anın peşine

Namerdler meclise girdiği zaman,
Sakın alman selam verdiği zaman,
Dilekler murada erdiği zaman,
Ağu katar merd yiğidin aşına.

Hakikatla meyi aşktan kananlar,
Bellü olur dost uğruna yananlar
Bu cihanda halka kemlik satanlar
Alır yine getür kendü başına

Dost geçinüp meclisine gelenin
Rişhandelik edüp yüze gülenin
Sözleründen bellü hain olanın
Merhamet etmenüz çeşmi yaşına.

Üsküdari daim garip hallüdür,
Kande varsa erkân ile yolludur
Sadıkane dost olanlar bellüdür
Elin sunar yoldaşına eşine.

VI

Gönül sağlığında çoktur ahibba,
Hastalıkta asla bilür bulunmaz,
Cihan içre gerçi çoktur etibba
Derdime bir derman bulur bulunmaz.

Zamanede zillettedir âkiller,
Rif'atıedir eraziller, cahiller,
Marifetin izhar etse kâmiller,
Satılmaz, alınmaz, bilür bulunmaz.

Halk cemolup etrafında yelerler,
Nan yemeye dişlerini bilerler,
Zamanede hemen yüze gülerler,
Sadıkane bir dost olur bulunmaz.

Bu feleğin çoktur hilesi, âli,
Kimine yığdırır biadet mâli
Aceba anların nic-e olur hâli
(okunamamıştır) asla gelür bulunmaz.

Diyarı gurbette çün oldum sayrı,
Uzlet eyle halktan olagör ayrı.
Üsküdarî aydur Huda'dan gayrı
Bu fena dünyada kalur bulunmaz.

VII

Dur a derviş dur a haber sorayım,
Tarikat ne, erkân nedir, yol nedir.
Aşık isen gel haber ver göreyim,
Bülbül nedir, gülşen nedir, gül nedir.

Bad esdikçe cûşa gelür bulanur,
Ayağı yok Kaf'tan Kaf'a dolanur,
Aslı birdir birbirine ulanur,
Derya nedir, ırmak nedir, göl nedir.

Yılda bir gez cûşa gelüp akarlar,
Zarplarıyla nice yarlar yıkarlar,
Leyl-ü nehar hak yüzüne bakarlar,
Fırat, Seyhun, Ceyhun nedir, Nil nedir.

Geda olan mal-ü mülke taliptir,
Kul olanlar özün gama salıptır.
Üçü dahi birbirine galiptir,
Geda nedir, Sultan nedir, kul nedir.

Üsküdarî daim hakka şükreyle,
Leyl-ü nehar tevhit eyle, zikreyle,
Ârif isen bu suali fikreyle,
Vechin nedir, ya sağ nedir, sol nedir.

VIII

Sevdiğim derdinden Mecnun olmuşum,
Dil-ü canım sana vereliden berü,
Günden güne hazan gibi solmuşum,
Mübarek cemalin göreliden berü.

Yüzün gördüm aklım oldu perişan
Aşkın yeder beni keşan ber keşan
Kirpiğin okuna sinemdir nişan,
Keman ebruların kuraldan berü.

Gün bu gündür geçen günler anılmaz,
Aşık olan aşk yolunda yanılmaz,
Sinem üzre yaraların unulmaz,
Tiri müjgânına uraldan berü.

Dün-ü- gün ağlarım gülemez oldum,
Gözlerimin yaşın silemez oldum,
Yitürdüm aklımı bulamaz oldum,
Aşkın vücuduma gireliden berü.

Bihamdillah serden duman refoldu,
Yar katında küstahlığım afvoldu,
Üsküdarî der kasavet defoldu,
Yarim hatırımı soraldan berü.

IX

Deli gönül her adama meyletme,
Gafil olma sana bir kem iş eyler,
Tabiatın bilmeyince söyletme,
Bir söz söyler derdi sana eş eyler.

Âkil isen edna ile atışma,
Âlâlarla sakın pençe tutuşma,
Olur olmaz işkelere katışma,
Yüreğinde derdin birken beş eyler.

Kulak tutup adın [okunamamıştır]
Hazer eyle hale haldaş eyleme,
Sakın sözün adûlara söyleme,
Zira varir gayrilere faş eyler.

Gece gündüz nan-ü nemek yedüğün
Kıyas etme beyler an ar gedügün
Zamanede sadık dostum dedigün,
Her kelâmı gözün kanlu yaş eyler.

Üsküdarî vefa umma her erden
Aldanıp gel geçme yoluna serden
Nadan olan âriflere bir yerden
Baydak sürer hem açmazdan kiş eyler.

XVII nci asır sazşairlerinden

BURSALI ÂŞIK HALİL

SADEDDİN NÜZHET ERGUN

Aşık edebiyatının büyük bir inki - şaf gösterdiği XVII nci asırda birçok sazşairlerinin yetiştiğini görüyoruz. Bugüne kadar *Kayıkçı Kul Mustafa, Kuloğlu, Âşık, Kâtibî, Gevheri, Âşık Ömer, Karacaoğlan...* gibi bu asırda yetişmiş bir hayli sazşairinin hayatı hakkında oldukça malûmata da sahib bulunuyoruz.

Son bir tesadüf, bu asrın kıymetli şairlerinden biri olan Âşık Halil'i de bize kazandırmış oluyor :

Meşhur tezkereci *Belig*'in kendi el yazısile mevcud olan müsvedde ha - lindeki *Güldestei riyâz-ı erbab-ı ke - mlâ-i Bursa* adlı eserinde şaire aid şu kayıdlara tesadüf edilmektedir [Topkapı Sarayı Kütüpanesi'nde] :

" Miyanı erbabı bürehne sakta şairi biveznü kafiyenin güzidesi ve âşıkı kanzili meykedei mecazın çalıp çağıranının pesendidesi *Bursavî Âşık Halil*'dir ki tekerlemei piçapiçi lisanı sahip lüknette su gibi cari ve değişi dilkeşi cüzdanı yâdı nekbatı sebük-mağzlarda târı tanbur varidir. Mahallâtı *Bursa*'dan *Altıparmak* nam mahallede pişkin nihadei zuhur olup hemasrı olan İstanbul'da Sultan Muradı derya-dilin *Kayıkçı Mustafa*'siyle bedihe gûyayi çalıp almaca olmuşlardır. 1046 tarihi hududunda dünyasın değişüp

Her geçtikçe yavrum dua eyle sen
Yol üstüne kabrim kazalar benim

mefhumi kavli hodu üzre rehgüzarda medfundur."

Ayni eserde, şairin şu beyitleri de örnek olarak gösterilmiştir :

Lemyezeldir cümle kulun delili
Görünce terahhum eyle zelili
Nendir diye sorarlarsa *Halil*'i
Kulum di sultanım iller de bilsun

Bu malûmat, matbu *Güldeste*'de mevcud değildir. Anlaşılıyor ki mü - ellif, sonradan tashih ve ikmâl ettiği bu eserden, esasen büyük bir istihza ile bahsettiği Âşık Halil'i çıkarmıştır.

Bursalı Halil'in XVII nci asır sazşairlerinden olduğunu Âşık Ömer'in *Şairname* adlı çok kıymetli bir man - zumesindeki şu beyitten de öğreni - yoruz : [Sadeddin Nüzhet, *Âşık Ömer, hayatı ve eserleri*, S: 433] :

Bursalı Halil'de sadedir lisan
Güzel methetmekte yok ona akran

Birtakım mecmualarda *Bursalı Â - şık Halil veya* sadece *Âşık Halil* başlığını taşıyan manzumeler kayıdlıdır. Bunlardan da anlıyoruz ki, şair, devrinde, oldukça şöhret kazanmış bir şahsiyettir. *Belig*'in ondan velevki müstehzi bir eda ile olsun bahsetmesi, Âşık Ömer'in de onu güzelleri tavsif hususunda yegâne göstermesi, bunu açıkça anlatıyor.

Birkaç manzumesini örnek olarak tesbit ettiğimiz Âşık Halil hiç şüp - he yok ki, âşık tarzının olgun şiir - lerini veren kıymetli bir sazşairidir.

I

Gine bir padişah âdil olunca
Hürmetin etmeğe kul incinir mi
Taş taşa dokunur aşkın elinden
Çıkılıp akmağa sel incinir mi

Komşunun da güle güle gelince
İki hasret birbirini bulunca
Yârim ile bir döşeğe girince
Sarılıp yatmağa kol incinir mi

Kudrettendir derler çarhın okunu
Kangısıdır bu yolların yakını
Şunda yüklenmişler höddam yükünü
Meyvasın çekmeğe dal incinir mi

Âşık olan çıkar bakar yollara
Aktı gözüm yaşı döndü sellere
Güzel sevdi diye düştüm dillere
Benim sevdiğime il incinir mi

Öksüz âşık sevdiğini görünce
Çok muhabbet olduğunu bilince
Âşık ah edip te yola girince
Âşıklar ahından yol incinir mi

Âşık Halil eder dünya fanidir
Bizi yoktan var eyleyen Ganidir
Cennet bahçeleri bülbül kânıdır
Bülbül ötmesine gül incinir mi

II

Can bülbülüm cüdâ düştüm gülümden
Zarımdan bezmedik dağlar mı kaldı
Âhû gözlü yarim senin elinden
Şikâyet etmedik beyler mi kaldi

Nuş edüp elinden zehir yudarsam
Günden güne kendim helâk edersem
Aceb midir başım alup gidersem
Biraz da ardımca ağlar mı kaldı

Dağları delmekti Ferhad'ın demi
Şirin'i gördükçe artardı gamı
Ben Mecnun'um aldırmışım Leylâ'mı
Nice aşmadığım dağlar mı kaldı

Halil der bülbülüm ayrı gülünden
Gice gündüz virdim gitmez dilimden
Aldırdım gül yüzlü yâri elimden
Divâne gönlümü eğler mi kaldı

III

Ey efendim hasretinden
Ah edip ağlar gezerim
Gece gündüz firkatinden
Sinemi dağlar gezerim

Kaçan kim dedim elveda
Yandı dil-ü canım oda
Kalıp yas ile ben geda
Karalar bağlar gezerim

Gam kasavet oldu kârım
Cemalindir intizarım
Hiç bir yerde yok kararım
Su gibi çağlar gezerim

Aktı yaşım oldu deryâ
Kesilmez dalgası hâlâ
Ben oldum bülbüli şeydâ
Bağçeler bağlar gezerim

Âşık Halil'im ciğer hun
Kaldım mihnette sergerdun
Aşkın ile olup Mecnun
Sahralar dağlar gezerim

IV

Hak'tan inayet olunca
Kulun etmez melil derler
İsmin diline alınca
Şeytan olur zelil derler

Mevlânın bir ismi Hâdi
Zikredene olur dâdi
Kendi birdir bin bir adı
Bir ismine Halil derler

Tutun Hazretin sünnetin
Öksüz bırakmaz ümmetin
Eder ol Hak'ka minnetin
Bizim için delil derler

Bulunur elinde varlık
Çalış göster bir yararlık
Varacak yerin karanlık
Ömrümüze kalil derler

Cennet olsa mekânımız
Arzular anı canımız
Sual edersen şanımız
İsmimize *Halil* derler

ANADOLU KÖYLERİNDE KALKINMA HAREKETLERİ: OKULLAR

Türk devriminin ileri hamleleri bütün milletin ortak malı haline gelecek yeni kıymetler yarattı. Sosyal, politik ve ekonomik ihtiyaçlardan doğan bu yeni kıymetler, ferdler arasına yayıldıkça, Anadolu'nun en ıssız bucaklarında bile halkı refaha kavuşturacak, muasır medeniyetin âbidelerine rastlanmaktadır. Kültürel, sosyal ve ekonomik hayat bakımından büyük ve şümullü mânalar taşıyan bu gibi müesseseleri ve dinamik bir hayata doğru koşmağa başlayan Anadolu köylüsünün yarattığı harikaları tanımak, bilhassa entellektüel zümre ve yetişmekte olan gençler için çok lüzumludur. Verbalizm dalgaları, arasında bir daha hiçbir suretle ele geçmez bir gençlik devrini yıpratan neslin gözleri önüne; maddeyi, işi, eseri, tabiate hakimiyetle başarılan heyecanlı tabloları sermek gerektir. Kıymetlerinin çoğu çürümüş bir hayatın miskinliğinden, enerjisizliğinden, korkaklığından; gençleri kurtarmak lâzımdır. Yurda ve tabiata hakimiyetin, müşkilleri yenerek iş başarmanın, birlik teşkil ederek iş görmenin, ileri hamlelere girişilmenin; güzel yurdun köylerinde -henüz az olmakla beraber- çok canlı misalleri vardır. *ÜLKÜ*'de bu misalleri sık sık göstermeğe çalışacağız. Aşağıdaki satırlar bu mevzua dair yazılacak yazıların başlangıcını teşkil etmektedirler :

1 — Kayseri köylerinde yeni yapılan okullardan bazıları :

1) Pazarviran bölge pansiyonlu okulu (köyün nüfusu: 331, talebe sayısı: 120, öğretmen 4, sınıf: 5)

Kayseri İlinde kurulmakta olan bölge pansiyonlu okullardan, her işi bitmiş, kuruluşunda güdülen amaca göre işlemeğe başlamış biri Pazarviran köyündedir. Pazarviran bir Aşar köyüdür. Köy geniş yaylalara hâkim bir tepe üstündedir. Uzak ufuklarda karlı Erciyeş ve Toros dağları görünmektedir. Bu güzel yaylanın ortasından birçok küçük köylere bereket saçan ırmaklar akmaktadır. Tabiatın en güzel ve çeşitli parçalarile bezenmiş yeşil yaylaların üzerine kurulmuş köylerdeki saf ve kahraman vatandaşlar, köy kanununa dayanarak aralarında bir iş birliği kurarak; eski, kasvetli, harap (resim: 1) Pazarviran köyü okulunun yanıbaşına; modern, bütün ihtiyaçları karşılayabilecek karakterde yeni bir okul kurağı yapmağa karar vermişler, kendilerine kılavuzluk eden İlbaydan köy öğretmenine kadar, bu işle ilgili bütün Devlet işyarlarının yardımlarından da faydalanarak vatanın o bölgesine ışıklar saçan yeni bölge okulu kurağını yapmışlar. Eski okul binasile yeni bina arasında bir-

Pazarviran eski okulu No: 1

kaç yüz yılın farkları hemen göze çarpmaktadır.

Pazarviran yeni okulu No: 2 a

Bölge köy okulları binaları bölge çevresi içine giren köylerdeki halkın inşaat işlerinde çalışmalarile kurul - maktadır. Temeli kazan, inşaat mal - zemesini taşıyan, dıvarı ören, kire - midi yapan, taşı yontan, kireci hazır - layan, sıvayı perdahlıyan, iş yapabil - me kudretini taşıyan büyüklü kü - çüklü, kadınlı, erkekli köylülerdir. Yalnız marangozluk işleri için şehir - lerden ustalar getirtilmiş; cam, boya, kilit gibi köyden tedarik edilemeyen malzeme köy sandıklarında okul için toplanan paralarla satın alınmıştır. Köylünün alın teri, bazan kanı ve hayatı bahasına meydana getirilen bu yeni binaların içindeki faaliyet, on - ları köyün bütün hayatına hâkim birer *mabed* haline getirmeğe başlamıştır. Ulusal bayramlar bu binalarda kut - lulanmakta, köy işleri için kararlar verecek ihtiyar meclisleri buralarda toplanmakta, yeni rejimin prensip - lerine göre iş görecek canlı vatandaş - lar bu siperlerin içinde yetiştiril - mektedir.

Pazarviran okulunun yeni binası iki katlıdır. Her katta normal beşer dersane ile ikişer küçük oda vardır. Dersanelerin beşi sınıf diğerleri de yatakane, yemekane, okuma odası, atölye ve mutfak olarak kullanılmak - tadır. Bahçesi geniş ve talebesine kâfi gelecek büyüklüktedir. İlgililer, bitişiğindeki tarlaları da okula mal - etmeğe çalışmaktadırlar.

Bugünkü programlara göre mak - sada yarayacak en esaslı ders vasıta - ları vardır.

Okulun tedrisatı, resmi programlar bakımından normal bir haldedir. Öğ - retmenler : « bugünkü programlara göre uzun müddet tedrisat yapmak zorunda kalır da mezunlarımızı köy - lere çok miktarda dağıtmağa başlar - sak, bugünkü okula karşı korkulacak bir itimadsızlık uyandırabiliriz. Bu tip, nazariyeye lüzumundan fazla yer veren okul, köylüyü işten soğutuyor, onda işe karşı bir tiksinme uyandırı - yor, onu müstehlik bir adam yapıyor, o bu yüzden babasından kalan tarla - sını satarak şehirlere eğlenmeye koş - mak istiyor. Bu menfi tesirleri, yeni okulları halka iş terbiyesi veren birer

ocak haline getirerek önlemeğe çalışıyoruz. » diyorlar. Ve reel hayattan alınma canlı misallerle bu hükümlerini teyid ve takviye de ediyorlar.

Pazarviran bölge pansiyonlu okulunun tesisat eşyası pek mükemmeldir. Talebe sıraları en son sistem masa şeklinde sıralardır.

Okulun talebesini civardaki muhtelif köylerden hergün gelip giden çocuklarla, uzak köylerden gelmiş pansiyonda kalan çocuklar teşkil etmektedirler. Yatı talebesi erzakın aylık veya haftalık olarak getirmektedir. Okulun işlerine bakan bir kadın, un, nohod, fasulye veya yumurtalardan yemekler hazırlanmaktadır.

Pazarviran okulu No: 2 b

Pansiyondaki talebe köylerinden getirdikleri yataklarda yatmaktadırlar. Üstleri başları temizdir. Bilhassa gündüz devam eden çocuklardan bazıları pek fakir ailelere mensupdurlar. Bu gibi çocuklardan günlerce kuru ve kepekli ekmekten başka hiçbirşey yemeyenler de vardır.

Okulun talebe kooperatifi de vardır. Yaptığı kârı, fakir ailelere mensup çocukların ihtiyaçlarına sarfetmektedir. Uzun yolların, bilhassa kış aylarındaki yenilmez meşakkatlerini göze alarak ilk tahsili bitiren bu çocukların sonra ne yapacakları, nerede ve ne suretle orta tahsile devam edecekleri meselesi ilk tahsil işini takdire değer bir şekilde halletmiş olan bu muhit insanlarının en büyük dertlerinden biridir. İş hayatı bakımından, köylü çocuğuna hiçbir şey temin etmeyen bugünkü 5 senelik okul mezunları için orta okula giderek Devlet memuru olmağa çalışmaktan başka, onu okula çekici hiçbir şey kalmamaktadır. Orta okul mezunu bir Devlet memurunun -şimdilik- muntazaman aldığı aylık, ekonomik hayatı sarsıntılar geçmekte olan köylü için imrenilerek gidilecek bir yol gibi görünmektedir. 5 sınıflı ilk okula kavuşan hemen her köyde bu dilekle karşılaşılmaktadır. Hakikaten bu mesele bilhassa kültür organizatörlerinin üzerinde çok durmaları lâzımgelen bir noktadır.

Pazarviran çocukları No: 3

2) Kaynar köyü bölge okulu : (Kaynar köyü nüfusu: 868, talebe sayısı : 150, öğretmen 4, sınıf: 5).

Okul binası tıpkı Pazarviran köyünde olduğu gibi köylüler tarafından yapılmış beş dersaneli, bir katlıdır. Pansiyon binası henüz inşa edilmemiştir. Onun için civar köylerden gelerek bu okula devam eden talebe tanıdıkları köylülerin evlerinde yatıp kalkmaktadırlar.

Kaynar okulunun da maddî bakımdan hiçbir şeyi eksik değildir. Birçok şehirlerimizdeki ilkokul binalarından daha güzel ve maksada daha uygun bir karakteri vardır. Öğretmenlerin burada da en çok ve ısrarla üstünde durdukları nokta programların, köy hayatına uymaması keyfiyetidir. Onlar kendi kendilerine programın na - zariliğini kısmen olsun giderici bazı işler yapmışlar : Büyük bir tarlaya buğday ekmişler, okulun bahçesine fidan dikmişler, arı, tavşan, güvercin gibi küçük hayvanlar besliyorlar. Yalnız bunları biraz korkarak yap - maktadırlar. Bunun başlıca iki sebebi vardır: 1) yapılmağa teşebbüs edilen işlerde muvaffak olamamak, 2) bu gibi işlere karşı resmî makamların ne diyeceklerini açık ve kat'i olarak bilmemek.

Köy öğretmenleri, mânen ve mes - lekî karakterdeki ideal işler bakımınlekî karakterdeki ideal işler ba - kımından izole bir halde kal - mışlardır. Bugün kendileri için ufuk açıcı ve onları teşvik edici bir dergi bile yoktur. Hemen hepsi bu tarzdaki neşriyata susamış bir haldedirler. *Liberalizmi* prensip olarak alan, memleket realitelerine vakıf olmaksızın yazılan yazıları neşreden Dergiler onları tatmin etmemektedir.

Kaynar okulu No: 5

3) Viranşehir bölge okulu : (Köyün nüfusu: 270, öğretmen sayısı : 1, talebe sayısı : 38).

Bu köyde yapılmakta olan okul binası henüz tamamlanmamıştır. Dıvarlar çatıya kadar yükselmiştir. Şimdi tedrisat eski binada yapılmaktadır.

Yeni bina iki katlı on normal dersanelidir. Bunların beşi dersane beşi de yatakane ve yemekane olarak kullanılacaklardır. Yeni binanın bir yıl sonra bitirileceği tahmin edilmekte - dir. Bu binalar yapılırken köylülerin en çok sıkıntı çektikleri şey *kereste* temini meselesidir. Orman idareleri bu hususta işlerin mânaları ile mütenasip kolaylıkları gösterememekte - dirler. Küçük orman memurları kendileri için bir fayda görmedikleri bu işe karşı çok defa alâkasız davran - makta imişler. İşi formaliteye boğa - rak çürütiyorlarmış. Köylü ve diğer ilğili Devlet işyarları bu durumdan hiç memnun değildirler.

Viranşehir okulu şimdi tek öğret - menli üç sınıflıdır. Tedrisat normal denilecek şekilde devam etmektedir. Bu civardaki bazı köylerde son za -

manlarda bulaşıcı hastalıklar görül - düğünü söylediler. Köylünün ve köy öğretmenlerinin sıhhat işleri üzerinde durmak ve hususî tedbirler almak lâzım gelmektedir. Öğretmenler bu bakımdan büyük fedakârlıkları göze alarak sıkıntılara katlanmaktadırlar.

* * *

2 — Çorum köylerinde yeni yapılan bazı okullar :

1) Seydim köyü bölge okulu : (Köyün nüfusu: 910, öğretmen sayısı: 4, sınıfı : 5).

Çoruma 25 kilometre uzaklıkta, Çorum - İskilip şosesine tahminen beş kilometre mesafededir. Okulun yapılmasına 1928 de başlanmıştır. Pansiyon binası okul binasından ayrıdır. Bu kısmın inşaatı 1935 de bitmiştir (Resim : 3).

Öğretmenleri, öğretmen okulu mezunudurlar. Seydim köyü halkının başlıca meşgaleleri, yakınlarındaki ormanlardan şehire odun taşıyarak satmaktır. Civar ormanların ağaçları kesile kesile tükenmiş denilecek bir hale geldiği için, halkta yavaş yavaş hububat ziraatine başlamıştır.

Okul bahçesi ve arsası ziraat ve bahçe işlerine müsaid evsaf ve büyüklüktedir. Fakat henüz bir dıvar içine alınamamıştır. Küçük bir kısmına fidan dikilmiş bir köşeye de sebze ve çiçek ekilmiştir. Bunların hepsi henüz okul işlerinin esasını değil, teferrüatını teşkil etmektedir.

Seydim köyü ve okulu tabiatın en güzel parçalarından birinin ortasındadır. Tahrip edilmiş ormanlar, yeşil buğday tarlaları, hertarafı ıslak bir hale getirmiş çay, ırmak ve çeşmeler bu muhiti süsleyen unsurlardır. Yeni okullar halka tabiattan faydalanabilmek ve tabiata eğemenlik itiyadını vermeğe muvaffak olduğu gün buralardaki vatandaşlar da refaha kavuşacaklardır.

2) Sarımbey köyü bölge okulu : (Köyün nüfusu: 578, öğretmen sayısı: 3, sınıfı: 5).

Çorum - Sungurlu şosesi kenarında, Çoruma tahminen 30 kilometre uzaklıktadır. Bereketli hububat tarlalarının arasına sıkışmış, birbirine yakın birçok köylerin bulunduğu bu bölge okulunun henüz pansiyonu yoktur. Civar köylerin çocukları bu okula sabah gelip akşam evlerine dönmektedirler. Bazı çocuklar da okulun bulunduğu köydeki akrabaları veya tanıdıklarının yanlarında kalmaktadırlar.

Sarımbey köyü okulu No. 6

Okul binası ve bahçesi bir köy okulu için ideal telakki edilebilecek bir haldedir. Bahçenin genişletilmek imkânı vardır. Nitekim öğretmenler bunu yapmayı ve bu suretle ziraat işleri için yer kazanmayı düşünmekte-

dirler. Biri ziraat okulu mezunu olan bu okulun öğretmenleri de bugünkü tedrisatın, köylüyü müstehlik bir hale getirmeğe sevkettiğini söyliyorlar.

Bu civardaki köylülerde okula karşı alâka fazladır. Büyük merkezlere yakın, yolları muntazam olan köyler, pazarla kendi aralarında bağlılık kura - bildikleri için, bu gibi muhıtlerde okuma yazmanın kıymeti artmıştır.

Okulun dıvarları kenarından akan bol sulu bir ırmak bu okulda yapıl - mağa başlanacak bahçe ve ziraat iş - lerinin verimini çok arttıracaktır. Bu günkü kitabî faaliyetin hedeflerini bilhassa köy okullarında işe doğru çevirmek pek yerinde ileri bir adım olacaktır.

3) Demirşeyh köyü bölge yatı okulu : (Köyün nüfusu: 830, öğretmen sayısı: 2, sınıfı: 5).

Demirşeyh köyü Çorum - Sungurlu şosesi üstündedir. Çoruma tahminen 50 kilometre uzaklıktadır. Çorum'dan bu köye gelirken güzel kokulu çam ormanları arasından geçilir.

Okul binası yeni yapılmıştır. Bir kısım yerlerde iç sıvalar henüz bit - memiştir. Koridor ve bazı sınıfların daha sıvanmamış kerpiç dıvarları göze çarpmaktadır. Okul beş sınıflıdır. Talebenin devamı normal denilebilecek bir durumdadır. Gürbüz ve şen köylü çocukları okulun bahçesinde ağır hareketlerile, oyunlarile dikkati çekmektedirler. Büyük şehirlere ol - dukça uzak mesafade kalan bu köy okulunun bazı talebesi, anneleri tarafından dokunmuş ve dikilmiş kumaştan elbiseler giyebilmektedirler. Ço - ğunun ayakları çarıklıdır.

Okulun tedrisatı mümkün olabil - diği kadar pratik bir şekilde yapılmağa çalışılmaktadır. 4 üncü ve 5 inci sınıfa hendese dersi okutan öğret - men; bir araba tekerleğinden sökül - müş demir çemberin üzerinde, tatbikat yaparak dairenin vasıflarını, muhitini, kutrunu, yarım kutrunu ip - lerle ölçe ölçe ve çocuklara da def - terlerine çizdirmek suretile anlatı - yordu. Alınlarında kalın çizgili bu - ruşukluklar husule getirerek dersi dinleyen 12-13 yaşındaki köy çocukları yetişkinlerin kalın seslerinden farksız, gür seslerile öğretmenin sorgularına kesik ve kat'i cümlelerle karşılıklar veriyorlardı. Yeni rejimin köylerdeki bu genç mümessilleri; her hareketlerile insan zihnini ve hissini okşayıcı güzel tesirler bırakmakta - dırlar.

Demirşeyh Köyü okulu No: 7

4) Boğazkale köyü bölge okulu : (Nüfusu : 943, öğretmen sayısı: 4, sınıfı : 5).

Bu köy yapılmakta olan Sungurlu-Boğazkale - Yozgat şosesi üstündedir. Sungurlu kazasına tahminen 30 kilo-

metrededir. Okul şosenin ve köyün kenarındadır. Okul binasının son iş - leri yapılmaktadır. Yanıbaşındaki pansiyon binasının temelleri atılmış ve yerden bir metre kadar yükselmiştir. Köylüler bu binayı da yakında bitirebileceklerini söyliyorlar. Oku - lun bahçesi ve arsası ideal bir ilk okul için kâfi gelebilecek büyüklüktedir. Bahçe ve okula aid diğer boş arazi henüz dıvar içine alınmamıştır. Öğretmenler bu işi yapmağa başla - mışlardır. Bahçe dıvarları yapılma - mış okullarda ziraat işleri ileriletilememiştir. Burada bahçenin küçük bir kısmına, her sınıf, talebesi ayrı ayrı tarhlar açarak bazı sebzeleri ekmiş - lerdir. Fakat bu mesai henüz tecrübe mahiyetini geçememiştir; ziraat ve bahçe işleri için sistemli bir şekilde çalışmak pek faydalı neticeler vere - cektir.

Kız ve erkek ayni sınıfta ders gö - ren köy çocukları karşısında bugünkü öğretmenler, işin mümessili ve kahramanı olamamaktadırlar. Bugün - kü öğretmenlerin çoğu bütün hüsnü niyetlerine rağmen köyde, sadece (entellektüalizm) i temsil ediyorlar. Öğretmenler zaman zaman her fır - sattan istifade ederek tedrisatı pra - tik bir şekle getirmeğe uğraşıyorlar. Fakat öğretmen okullarında iken al - dıkları terbiye bunu muvaffakiyetle yapabilmelerine kâfi gelmemektedir.

Boğazköy hafriyatı dolayısile bu köye gelip gidenlerin tesirleri okul ve öğretmenlerin hayatlarında da göze çarpmaktadır. Oradaki eski eser - leri korumakta öğretmenlerin pek müsbet rolleri vardır. Yazılı Kayanın etrafına dıvar ördürmüşler, seyyah - lara kolaylık olmak üzere yollara zi - yaret edilecek yerleri gösteren levhalar asmışlar. Eski eserleri görmek üzere buraya gelenlere öğretmenler kılavuzluk etmektedirler.

Kısa Sonuçlar :

1— Köy okulu işi iki türlü haledilmek istenilmiş. Bazı İller her köye üç sınıflı okul binası yapmak yolunu

Pazarviran okulunu yaptıran inşaat komisyonu No: 4

tutmuşlar, Yozgat'da olduğu gibi. Bu şekil kolayca ilerileyememiş.

Kayseri ve Çorum İllerinde (10-15) köy için bir bölge okulu binası yaptırmak yolu tutulmuş. Bu yolu tutanlar iyi sonuçlar elde etmişler. Okul beş sınıflı olabilmiş, okula üç-beş öğretmen toplanmış, ihtiyaca göre okula uzak köylerden gelecek talebe için pansiyon açılabilmiş. Bu sebebler dolayısile randıman artmış, okul bulunduğu muhite hâkim, hakiki rolünü yapan bir eğitim ocağı haline gelmeğe başlamış.

2— Köy okulları binası yapılırken en çok müşkülât doğuran işlerdenbiri kereste tedariki meselesidir.

3— Binaları tamam olan okullarda

talebe sayısını % 50 nisbetinde artırmak mümkündür,

4— Köylerde çalışan öğretmenlerimizin en çok sıkıntı çektikleri nokta sıhhî bakım meselesidir.

5— Köy okullarımızın ders prog - ramlarını, haftalık ve günlük mesai programlarını köy hususiyetlerine ve ihtiyaçlarına göre değiştirmek lâzımdır.

5— Beş sınıflı köy okulunu bitiren, orta ve yüksek tahsile doğru gitmek isteyen zeki ve müstaid köy çocuklarının tahsillerini kolaylaştırıcı ted - birler almak pek faydalı olacaktır.

7— Uzun seneler normal bir ilkokula kavuşmıyacak az nüfuslu köylerimiz için bugünkünden ayrı ted - birler almak lâzım gelmektedir.

Termez DEFİNESİNE göre XIV üncü asırda

HARZEM'İN TARİHİ İKTİSADİ HAYATI

A. CAFEROĞLU

Milâdın X uncu asrına doğru Orta Asya'daki Türk hareketlerinin mühim istikametlerinden birini Harezm teşkil etmeğe başlamıştı. Coğrafî mevkii itibarile, eskidenberi Bozkır halkile ticarî münasebette bulunan bu saha, temasta bulunduğu Türk kavimlerinin nüfuzunu daha o zamanlarda dahi kendi üzerinde hissetmişti. Sonraki asırlarda Harezm üzerindeki Türk tesir ve nufuzu bir kat daha arttı. İşte bu hareketler neticesindedir ki, X uncu asıra doğru artık Harezm'de kurulan yeni Türk merkezleri ve şehirleri, kültür ve iktisad bakımlarından bu sahaya tamamile yeni bir inkişaf veçhesi vermiş, ve Harezm XIII üncü asırda, yüksek bir inkişaf ve refaha erişmişti. XIII üncü asırda Harezm'in paytahtı olan Ürgenç şehri, intizam ve refah itibarile diğer Türkistan merkezlerinin en büyüğü ve en yükseği olmuştu. 1333 yıllarında Harezm'i ziyaret eden meşhur Arab seyyahı İbni Batuta, Ürgenç şehrinden bahsederken burasının mühim pazarlara, geniş sokaklara malik, mamûr ve iktisadca çok yüksek ve hatırı sayılır bir Türk şehri olduğunu sarahaten kaydetmektedir[1]. Ayni fikir takriben İbni Batuta'dan yedi yıl sonra bu sahada dolaşan Avrupa seyyahlarından Pegolotti tarafından da tasdik edilmektedir[2]. Haddi zatinde Ürgenç'in, coğrafî mevkii itibarile, Uzak Şarkla ve Garbî Asyayi Orta Asyaya bağlayan ticaret yolu üzerinde ve hattâ merkezinde bulunuşu, bu şehri, kültürce ve iktisadca, Orta Asya'nın en çok inkişafa müsaid bir şehri haline getir - mişti. Bundan dolayıdır ki muhtelif istikametlerden gelen tüccar ve seyyah kafileleri Ürgenç'i hernevi mallar satımı için en elverişli ve uzak seyahatler için istendiği kadar gümüş tedarikine en müsaid bir mahel olarak tanı - mıştırlar[3]. Ürgenç ayni refah ve iktisadî merkeziyetciliğini Mogol istilâsı esnasında muhafaza etmiştir. Hattâ aksine olarak denilebilir ki Mogol istilâsı Türk Harezm'i için büyük bir kalkınma çağı olmuştur. Çünkü Mogol istilâsı ve fütuhatına kadar Garbî Avrupa Uzak Şarkla âdeta alâkalanmamıştı. Mogol istilâsı, Uzak Şarkı Garbî Avrupa'ya bağlayan kârvan yolunu daha fazla uzatarak, Rusya içerisine kadar götürmüş, Avrupayı

[1] Tizenhausen, *Altun Orduya aid merat külliyatı*, Petersburg, 1884, S. 304.
[2] Barthold, *Avrupa ve Rusya'da Şark araştırma tarihi*, Leningrad 1925 S. 75.
[3] Barthold, *İslâm Dünyası Tarihinde Maverayı Kaspiya Eyaletlerinin mevkii*, Bakû 1924, S. 66.

Orta Asya'yâ bağlamış, hem de Rusya — Orta Asya ticaretini kuvvet - lendirmişti.

Böylece Harezm'in Mogol istilâsı ve Türk hükümdarları idaresi altındaki devresi Avrupa seyyah ve tüccarları için oldukça kolay varılabilinecek bir saha şeklini almıştı. Eski kârvan yolu daha fazla canlanmıştı. Rusya ve Altunorda tarikile Çin'e kadar gitmek imkânı eskisine nisbeten daha em - niyetli ve daha müsaid olmuştu. Çini, Garbi Avrupaya bağlayan kârvan yolu Saray, Saraycık, Harezm, Otrar ve Almalık'dan geçmekte idi. Bilhassa XIII ve XIV üncü asırlarda Orta Asya sahasında yeni bir iktisadi hayat kazanan ve mevkii itibarile en çok Avrupalıların nazarı dikkatini celbeden biraz yukarıda söylediğim gibi Harezm olmuşutu. Üstelik Bartol'dun ispat ettiği veçhile bu asırlarda yani Harezm'in Altunorda sahasına girdiği za - manlarda, burası Amu-Darya nehri vasıtasile tekrar Hazar Denizine de bağlanmıştı[4]. Bu itibarla Ürgenç ticaret noktasından mühim merkezlerle bağlanmış idi. Ürgenç'in zengin ve büyük pazarları kârvan yolları vasıtasile uzak ülkeleri kendisine bağladığı gibi ayrıca Çağataylılarla İran ülkesine de iktisaden merkez olmuştu. Harezm'in etrafla olan bu ticari münasebatı tabiatiyle bura Türk medeniyetinin inkişafında müessir olmuştur. Kârvan yolu üzerinde kâin şehirler medeniyet bakımından terakki görmekte idiler. Fakat en kadim medenî saha Harezm olduğundan, burası medeniyetçe bütün Volga'yı da kendi tesiri altına almıştı. Timur'un zamanında Harezm sanatkârlarının Semerkand'a götürüldüğü ve Şehrisebz'de Timur'un şahsına mahsus bu Türk sanatkârları tarafından saray yapıldığı gibi XIV üncü asıra aid Harezm valisinin karısı Turabek Hanıma yapılan türbe de o devir Türk Harezm sanatına aid mühim bir sanat eseridir. Şayanı dikkattir ki Harezm Türk âbidelerinin tavanlarındaki mükemmel mozaiklere en mahi - rane işlenmiş İslâm sanatlarında bile nadiren tesadüf edilmektedir [5]. Harezm Türk sanatının kıymet ve yüksekliği muhahhar devir sanayi araştırmaları ile daha fazla tebarüz ettirilmiştir. Evvelleri sanat müdekkikleri eski « Bulgar » şehri âbidelerinin menşeini ve enmüzicini Semerkand'da ararken, sonraları bu âbidelerin menşeini değil « Timuriler » devri « Se - merkand » şehrinde, bilâkis « Timuriler » den evvelki Harezm paytahtı olan Ürgenç'de aranılması fikrini ileri atmakla, çok muvaffakiyetli ve isa-

[4] Barthold, *Kavkaz, Türkistan, Volga*, " İzv. Kavkaz. İst. - Arheol. İnstituta „ Tiflis, 1926, S. 7. Bu makaleyi görmediğimden, ancak Masson'un *XIV üncü asır Termez sikke definesi*, S. 62 *adlı eserinden istifade ettim.*

[5] Barthold, *İslâm Dünyası Tarihinde* - - - , S. 65 - 66.

betli neticelere varmışlardır[6]. Bu takdirde Volga boyu Bulgar âbideleri Özbek zamanında kurulmuş olacaklardır.

Cengiz'in ölümünden sonra Harezm tamamile Cuci ulusuna dahil olmuştur. Bu sahanın, Cuci ulusuna bağlanışı Celâleddin Mengü Berti'nin vefatından sonra 628/1230 da vaki olmuştur. Evvelleri Cuci ulusu, kelimenin geniş manasile Deşti Kıpçak, Kırım, Maverayı Kafkasya'nın bir kısmını ve Harezm'i ihtiva ediyordu. Sonraları ise büyük Cuci ulusu parçalandıktan sonra burası Altun ve Gümüşordalar tarafından idare edilmeğe başlanmıştır.

Cuci ulusunun merkezi bu zamanlarda Saray şehrinde idi. Tabiidir ki böyle bir idare ve teşkilât üzerine Harezm ancak merkezden idare edilmiştir ve Harezm'in Cuci ulusu idaresi altındaki hayatı Harezm'de darbedilen sikkelerden de anlaşıldığı veçhile iki buçuk asıra yakın bir zaman sürmüştür. Maamafih Harezm hangi devlet ve sülâle idaresi altında olursa olsun kültürce ve iktisadca en parlak devrini Türk hakimiyeti esnasında yaşamış ve Türk idaresi sayesinde devrinin yüksek ve medeniyetli ülkelerine parlak bir nümune teşkil eylemiştir. Bu itibarla Ürgenç vaktile Orta Asya'nın en büyük ekonomik merkezlerden biri olup, kurduğu ve yarattığı sanat âsari ile Altunorda ve kadim medeniyet ocağı Maverayünnehir'in maddî medeniyetine yeni bir canlılık vermiştir.

Harezm maddî medeniyetinin başlıca unsularından birini bilhassa XIV üncü asıra aid gümüş meskükât teşkil etmektedir. Son 1929 yılında Termez-de elde edilen yeni bir meskükât definesi, eski Türk Harezm'in sanat tarihi ile beraber, umum Harezm tarihini ve iktisadî hayatını bir daha gözden geçirmek ihtiyacını doğurmuştur. XIV üncü asıra aid Harezm sahasında zarif ve sanatkârane darbedilmiş olan meskükât hakkında her ne kadar bundan yüz yıl evvelki Avrupa matbuatında bazı sathi tetkiklere tesadüf ediliyorsa da Termez'in definesi[7] muhtevası ve yekûnu bakımından, bunları gölgede bırakacak kadar ehemmiyetlidir.

Termez'de elde edilen meskükât definesi sıyıca 475 sikkeden ibarettir. 1929 yılının Martında İvanof adlı bir köylü kendi arazisini kazarken tesadüfen küçük bir küp içerisinde epiyce sikke bulmuş ve bu defineden haberdar edilen M. E. Masson derhal mesele ile alâkadar olarak, sikkeleri tetkik

[6] Hudoyakov, *Bulgar mebanilerinin tarihleri meselesine dair*, Kazan, 1930, Kısım IV, S. 39.

[7] Termez, Orta-Asya'nın kadim şehirlerinden olup, harabeleri bugünkü Buhara'nın cenubunda, Amu-Derya'nın sağ sahilinde Surahana nehrinin başlangıcının aşağı kısmının takriben 12 kilometroluğunda, kendisini muhafaza etmektedir. XIV üncü asırda Timur'un saltanat, esnasında şehir oldukça meskûn bir halde idi.

ve tasnif eylemiştir. Mumaileyhin araştırmasına göre[8] mezkûr define sikkeleri adedce şu devirlere aiddir :

XIII üncü asrın son	rubuna aid	3 sikke	= takriben	0,7 %
XIV » » ilk	» »	31 »	= »	7,2 %
» » » ikinci	» »	136 »	= »	31,4 %
» » » üçüncü	» »	59 »	= »	13,3 %
» » » dördücü	» »	204 »	= »	47,1 %

Sülâle itibarile ayni define meskükâtı şu şekilde tasnif edilmektedir.

Cuci	sülâlesinse aid	333 sikke	= Takriben	76,8 %
Çağataylılar	» »	78 »	= »	18,0 %
Celairliler	» »	2 »	= »	0,5 %
Müzafferiler	» »	20 »	= »	47,8 %

Hükümdarlara aid olan sikkeler ise adedce şöyle tasnif edilebilir :

Cluciler	Sultan Ahmed	1289 - 90	Yıllarında	3 adet
	Toktu	1290 - 1312	»	13 »
	Özbek	1312 - 1340	»	43 »
	Canibey	1340 - 1357	»	121 »
	Berdibey	1357 - 1359	»	25 »
	Kul'na	1359	»	9 »
	Nevruz	1359	»	1 »
	Hızır	1359 - 1361	»	4 »
	Tahtamış	1376 - 1391	»	102 »

Harezm'e aid anonim sikke 9 adeddir.

Muzafferiler	Şah Şuca	1359 - 1384	Yıllarında	9 adet
	Ali Zeynelâbidin	1384 - 1387	»	9 »
Celâirliler	Kıyas - üd - din	1382 - 1410	»	2 »
Çağataylılar	Syürgatmıs ve Timur	1370 - 1388	»	76 »
	Mahmud	1388 - 1404	»	2 »

Zaman ve sülâle itibarile Termez meskükâtı definesi yukarıdaki cedvellerle tesbit edildikten sonra ayni sikkelerin darb mahallerini de göstermek icab eder ki, XIV üncü asır Harezm'in iktisaden oynadığı rol anlaşılsın. Vilâyet ve şehir itibarile Termez definesi sikkeleri Masson'ca şöyle tasnif edilmiştir :

Harezm	Harezm (Ürgenç)	332 adet	
Azerbaycan	Tebriz	8 adet	
Irakı Acem	Kazvin	1	22 adet
	Save	2	
	Kâşan	12	
	Isfahan	7	
Kerman	Kerman	8 adet	

[8] Masson, M. E. , *Monetnıy Klad XIV veka iz Termeza* = XIV üncü *asır Termez Sikkeleri definesi*, " Bulletin de l'Université de l'Asie Centrale „ Taşkent, 1929, Lv. 18, s. 53 – 66

Haristan	Yezd	2	35 adet
	Abarkûh	3	
	Şiraz	23	
	Kazrun	1	
	Şabankara	5	
Laristan	Bender	1 adet	
Irakı Arap	Vasit	1 »	

Masson'un dikkatle tesbit ettiği bu cedvelleri gözden geçirdiğimiz zaman görüyoruz ki adedce en çoğu Harezm hükümdarlarından Özbek'le Birinci Cani Bey'in saltanatına isabet etmektedir. Hakikaten de Özbek'in saltanatı 35, oğlu Birinci Cani Bey'in de 17 yıl sürmüştür. Sikkelerin adedine de bakılırsa bu iki hükümdarın hakimiyet devri Harezm ve Altunorda için belki en rahat ve parlak devre teşkil etmiştir. Halbuki Hicri 758 tarihi ile 762 yılları arasındaki 4 yıllık devreye Termez meskûkâtında göze çarpacak derece az bir sikke mikdarı isabet etmektedir. Bu ise Harezm'in bu dört yıl içerisinde geçirdiği dahili karışıklıklardan ileri gelmiştir. Harezm tarihine bakılırsa 758 tarihinde Cani Bey oğlu Berdi Bey tarafından boğdurulmuştur. İki yıl sonra Kulna, Berdi Beyi katlettirerek, birbuçuk yıl Altunorda tahtını kendi eline geçirmiştir. 761 yılında ise bu hükümdar da Nevruz tarafından katlettirilmiş; bir yıl sonra 762 de Nevruz'un kendisi de Hızır tarafından tahttan kovdurulup katledilmiştir. Hızır'ın saltanatı ancak beş hafta sürmüştür. Ayni 762 yılında oğlu Temir Koca tarafından öldürülmüştür. İşbu dört yıllık saltanat ve taht mücadelesi, ister istemez Harezm sikke darbında da müessir olmuş ve bu yüzden tabii olarak nisbi bir iktisadi buhran baş göstermiştir. 762 yılında darbedilen anonim Harezm sikkeleri, artık bu sahanın tedricen istiklâle kavuşmakta olduğunu göstermektedir. Definede bu kabil sikke adedi ancak 9 tanedir. Maamafih Kungrad ailesine mensup Sufi sülâlesinin hâkimiyeti esnasında Harezm'in istiklâli uzun sürmedi. Timur'un son 781 tarihindeki Harezm'e karşı açtığı seferde Yusuf Sufi ölünce bu saha Tohtamış'ın eline geçmiştir. Termez definesinde bu zatın ismi ile darbedilen sikke adedi 102 dir. Bunlar dirhemce diğer sikkelere nisbeten daha hafifcedirler.

Diğer Celairiler, Müzafferiler, Çağataylılar sikkelerine gelince bunlar Termez definesinde adedce pek az temsil edilmişlerdir. Masson sanat bakımından bunları Harezm sikkeleri dûnunda görmektedir. Hattâ o kadar kaba darbedilmişlerdir ki bazılarının tarihi bile okunamamakatdır. Celairiler sikkesine umumiyetle Orta Asya'da pek nadir tesadüf edilmektedir. Diğer sülâle sikkelerine gelince, bunlar daha fazla, Şark ülkeleri usulünce, her zabtedilen şehir tarihini tesbit etmek üzere, darbedilen sikkeler

kabilenden olup[9], daha fazla sikke-nişan kıymetini haizdirler. 788 yılında Tebriz'de darbedilen sikkelerle 789 da Şıraz'da, İsfahan'da darbedilenler hep ayni kabildendirler. Fakat Harezm sahasına kadar bu sikkelerin yayılışı şüphe yoktur ki o zamanki Ürgenç'in iktisadî münasebetinden ileri gelmiştir.

Heyeti umumiyesi itibarile Temerz definesi koleksiyonu nümizmatik bakımından daha fazla Harezm'in ekonomik hayatını aydınlatmağa yaramaktadır. Vaktile canlı bir kapital mahiyetinde olan bu sikkeler, vezinden fazla aded itibarile Orta Asya iktisadî hayatında rol oynamışlardır. Şimdiye kadar bu sahaya aid kâfi derecede işlenmiş tetkikler bulunmadığından Orta Asya'nın bu mühim köşesinin iktisadî ve medenî hayatı hakkında fazla söz söylemeğe imkân yoktur. Ancak itiraf etmelidir ki Termez definesi bu Türk ülkesi hakkında şimdiye kadar ileri sürülen fikirleri tamamile tasvip edecek bir mahiyet arzetmektedir.

---

[9] Masson, ayni makale, S. 64.

MEMLEKETİMİZDE COĞRAFYA GEZİNTİLERİ

BESİM DARKOT

1936 senesinin yaz mevsimi, memleketimizde muhtelif coğrafî gezintilere fırsat verdi. Burada kastettiğimiz gezintiler, Üniversite derslerinin tatbikî şekli demek olan ve talebe ile yapılan geziler olmayıp, gerek yerli, gerek ecnebi coğrafyacıların yaptıkları seyahatlardır.

Bunlar arasında, İstanbul Üniversitesinin üç coğrafya doçenti, garbi Kara Deniz bölgesinin Zonguldak — Bartın — Safranbolu arasında on gün kadar süren bir seyahat yaptıkları gibi, daha sonra bu doçentlerden biri Trabzon ile Van arasında büyük bir gezinti yapan Prag Alman Üniversiteli gençlerin seyahatına başkanlık etti. Diğer taraftan, Ankara Fakültesinde çalışan ecnebi profesörün de bu sırada şarkta dolaştığını işittik.

Coğrafî gezintilerin ne kadar faydalı olduğunu tekrara lüzum var mıdır ? Bunlar, evvelâ, yüksek kültür müesseselerimizde coğrafya okutanların bizzat memleketi tanımalarına yararlar; diğer taraftan, geziyi yapanların gerek derslerinden, gerek ortaya koyacakları eserlerinden başkalarının istifade etmeleri ümidi de uyanır.

Her sene böyle ferdlerin, yahut gurupların memleket dahilinde dolaştıkları işidildiğine göre, bu geziler - den bugüne kadar ne neticeler çıktığını, daha doğrusu, yapıldığı tahmin edilen işlerle mütenasib neticelerin neden elde edilmemiş olduğunu araştırmak pek te faydasız olmıyacaktır. Çünkü, birçok verimsiz emekler arasında eğer bir iki vadedici sonuca varılmışsa, bunun sebebi ortaya konunca, belki bundan sonra yapılması lâzımgelen iş biraz tebarüz etmiş olacaktır.

Evvelemirde, (coğrafî tetkik) adı altında birbirinden çok farklı şeylerin kastedildiğini hatırlamak lâzım geliyor. Coğrafî bilgilere [1] epiyce uzaktan bir ilgisi olan bazı münevverlerin boş zamanlarından istifade ederek yaptıkları gezintiler de ekseriyetle coğrafî tetkik kadrosuna alınmaktadır. Hemen şunu söyleyelim ki, bu gezintiyi yapan, çok keskin görüşlü ve yüksek istidatlı bile olsa, onun böyle bir cevelândan çıkarabileceği neticenin kıymeti muayyen bir dereceyi aşamaz. Tabiatın sırlarını kavrayabilmek için metod ve bilgi ile mücehhez olmak, hem de tabiatın üstüne eğilmek, onunla uzun uzadıya meşgul olmak lâzımdır. Vagon penceresinden, yahut otomobil içinden bakarak, hattâ oldukça yüksek bir dağa yarı sportif bir maksatla tırmanarak elde edilecek şey « sağlam bil-

[1] Burada coğrafî bilgiler sözüne geniş bir mana vererek her şeyden evvel kuvvetli bir tabiî ilimler kültürü temelini hesaba katıyoruz.

gi » değil, fakat ancak « intibalar » olacaktır !

Sağlam bilginin bulunmadığı yerde hiç olmazsa bu intibalardan istifade edilmesi düşünülebilir. Fakat bu intibalar yüzünden değil midir ki memleketimizin yapısı üzerinde, şimdiye kadar tekrar edile edile kökleşmiş ve bir « mütearife » halini almış bazı yanlış kanaatlar taşıyoruz ? Zira geziciler, bir yerden süratle geçerken bir şeyi gördüklerini sanıyoralr, bu gördüklerini, tedai yolile başkaları - na ve evvelce düşüncelerinde yer tutmuş bir sisteme bağlayıp muhayyelelerinde doğan bir faraziye ile izaha çalışıyorlar. Böylece, elden ele geç - tikçe, belki iptidada yalnız bir ihtimal gibi söylenen şey yukarıda işaret ettiğimiz mütearife halini alıyor !

Hülâsa, memleketin derin yapısı eyice kavranmadan, bu yapı üstünde birbirinden tamamile farklı sistemler kurulmuş oluyor. Her sistemi ortaya atan, fikrini teyid edecek misalleri kolay buluyor. Fakat münferid « misaller » bulmak kolaydır, güç olanı, bütün vakıaları bir arada izah ede - bilmektir.

Bu vaziyet, meşhur « sayi akal » kanununun neticesi gibi alınabilir. Teferrüatı inceleyerek sistemi, umumî fikirleri çıkartmak yerine evvelce kabul edilmiş bir sisteme misaller aramak, yahut da, önceden bir iki vakıa görüp bunlara dayanarak büyük sistemler kurmak suretile çok daha kısa bir yoldan gidiliyor. [2]

Belki fazla uzun süren bu sözleri - mizle, sahası pek geniş fakat zamanı dar olan gezilerden pek verimli neticeler beklemenin doğru olmıyacağını anlatmak istedik. Bu neviden geziler, olsa olsa, henüz memleketi kâfi derecede tanımayanların ilerideki mesailerine çerçeve hazırlamak üzere yaptıkları ilk iş olarak kabul edilebilir. Bunların neticesi hakkında fazla ü - mitler besleyemeyiz. Çünkü, söylediğimiz gibi, iki neticeden biri, yaza - nın üslûbuna göre hoş veya sıkıcı bir « seyahatname », yahut da sağlam olmıyan bir iki müşahedeye dayanan faraziyeler elde edilecektir ki, bunlardan birincisi lüzumsuz, ikincisi de, bir bakımdan zararlıdır.

Şu halde, asıl netice bekleyeceği - miz tetkik gezintileri, mütehassısla - rın saha üzerinde fazla durarak yaptıkları ince araştırmalardır. Geçende bir yazımızla, Profesör Chaput'nün bu neviden çalışmalarile ortaya ne kadar faydalı ve kıymetli bir eser çıktığını anlatmıştık. Bu sefer işaret ettiğimiz garbî Kara Deniz bölgesindeki seyahat da, hiç olmazsa dar sa - ha üzerinde fazla durmak bakımın - dan, iyi bir tecrübe telâkki edile - bilir.

Şimdiye kadar, bu neviden araş - tırmaların münhasıran ecnebîler ta - rafından yapıldığını biliriz. Bunun sebeblerinden şüphesiz en mühimmi şimdiye kadar memleketimizde tabiatı tetkik edecek ve bilgi metodile çalışacak mütehassısların yetişmemiş bulunması olmakla beraber, son senelerde Garb Üniversitelerinde ayni metodle karşılaşmış gençlerimizin de bu nevi işlere atılabilmek için manevî ve maddî imkânlardan mahrum bulun -

[2] Bu söylediklerimizi daha müşahhas olarak gösterecek bazı misallere ileride temas edeceğiz.

maları da hatırlanmalıdır. Evvelâ, böyle seyahatlarda kullanılacak vesaitin ve aletlerin tedarikinden başlayarak, bir yerden başka bir yere gitmeğe varıncaya kadar icab eden zaruri masraflar var ki bunu ferdin temin edebilmesi -mevcut şartlar içinde- hemen hemen imkânsızdır. Bunlar temin edilse bile, seyahatın ne zaman yapılacağı sorulabilir. Kültür organizasyonumuz, ders senesi içinde, alâkadarın tedris vazifesinden ayrılıp seyahate çıkmasına müsaid bulunmiyor. Geri kalan ve bilâmel iki aya inhisar eden tatil devresine gelince, bu devre, müsmir olduğu nisbette yorucu olan bir ders senesinin sonunda, haklı bir dinlenmeye tahsis edilmek şöyle dursun, öndeki ders senesinin zarurî hazırlıklarına ancak yeter. Esasen bu iki yaz ayı, memleketimizde seyahate az müsaid bir mevsim demektir.

Halbuki ecnebi mütehassıslar bu nevi kayıdlardan tamamile âzade bulunurlar. Ellerinde her türlü vasıta ve alet vardır. İstedikleri zaman -yani seyahate en müsaid olan iki bahar mevsiminde- gelip istedikleri kadar kalabilirler ve memleketimizde bulundukları müddetçe ecnebilere karşı mevcud ananevî misafirperverlikten resmî ve hususî şekillerde, en geniş surette istifade ederler. Vakia bir takım mıntakavî memnuiyetlerle karşılaşacakları hatıra gelebilirse de, tatbikat sahasında yerli unsurların da bunlardan farklı bir vaziyette bulunmadıkları malûmdur.

Bu yerli unsurların bugüne kadar yapabildikleri iş, ecnebilerin hazırladıkları seyahatlere [o da her zaman değil] iştirakten ibaret kalmış gibidir. Vakıa, otorite sahibi bir mütehassısla beraber çalışmanın açık bir faydası vardır ve memleket gençleri, böyle fırsatlardan istifade etmeye azamî gayreti de gösterirler. Fakat onların da bizzat kendi hazırladıkları, mesuliyetini üstlerine aldıkları, kabiliyetlerini başkaları huzurunda olduğu kadar kendi kendilerine de ölçmeye bir fırsat teşkil edecek müstakil seyahatler tertib etmeye alışmaları lâzımdır. Sonra, şunu da söyleyelim ki, ecnebilerin hazırladıkları seyahate iştirakin faydasını bir dereceye kadar azaltacak bazı noktalarda yok değil: herbir seyahatın mevzuu etrafında bütün vesaiki toplamak, not almak, taslaklar ve profiller çizmek.... nevinden hazırlığı vardır. Avrupalı mütehassıs bunu, geniş bir zaman çerçevesi içinde, istediği şekilde yaptıktan sonra, buraya gelince, burada kendisine iltihak edenler -ekseriya bu seyahatı son dakikada haber aldıkları için- seri bir hazırlanmaya bile vakit bulamiyorlar...

Yukarıda söylediğimiz şartlar, memleketimizde coğrafî [fiziki, jeolojik, ilâ...] tetkikler yapabilecek unsurlar bulunduğu farzedildiği takdirde, onların neden bizzat çalışarak ortaya birşey koymadıklarını göstermeye yeter sanırız. Ekserisi bazı küçük teferrüatın bir araya gelmesinden iba-

ret olan bu şartlar zaruri ve aşılması kaldırılması imkânsız şeyler değildir. Bilâkis bir iyi istek jesti ile kolayca ortadan kalkabilir. Bu itibarla, mevcud vaziyette aranacak çareyi (imkân) a değil, (irade) ye bağlayacağız.

Memlekette ilmi tetkik yapmaya kabiliyetli ferdler varsa, bunların şimdiye kadar ecnebilerin buldukları kolaylıklardan istifade etmemelerine esas itibarile sebeb göremiyoruz. Yeter ki onlar, şimdiye kadarki metodik hazırlıklarile ve bundan sonra için çalışma plânları ile ehliyetlerini isbat etmiş olsunlar. Bu takdirde Cumhuriyetin kültür organizasyonundan kendilerine geniş bir müzaheret ümid edebiliriz.

GÜNEŞ — DİL TEORİSİ ÜZERİNE NOTLAR

ABDÜLKADİR İNAN

Malûmdur ki « G. - Dil Teorisi » homo sapiens denilen insanın tefekkür ve konuşması (d i l) m e n ş e i olarak *güneş* ü bulmuştur.

Teori'nin bu keşfi klâsik ekolde yerleşmiş bir ananeye büsbütün aykırı olduğu gibi birçok en yeni dil menşei nazariyelerini de temelinden sarsmıştı. Çünkü eski ve yeni nazariyelere göre *güneş kültü* son devirlere aid olup ziraat kültüriyle bağlı olarak tetkik ediliyordu.

Güneş - Dil Teorisi nin ilmî bir disiplin olarak ilân edilmesinden bir yıl bile geçmediği halde, mühim esaslarından biri olan bu « menşe » meselesini kat'i olarak tasdik eden deliller birbirini müteakip meydana çıkarılmaktadır.

III. neü Dil Kurultayında Rus âlimlerinin okudukları teze göre Şimal Beyaz Denizi sahillerinde bu sene, paleolit devirden kalma *güneş kült*üne aid resimler keşfedilmiştir. Görülüyor ki *güneş kültü* avcılık devrinde de mevcuddu. Klâsik ekolün *güneş kültü* ne dair ileri sürdüğü farazıye bu keşifle tamamiyle ortadan kalkıyor.

Son senelerde Sovyet Fen Heyeti tarafından Şimalî Yakutistan'ın *Turuhan* mıntakasında yapılan tetkikler de *güneş kültü* nün çok iptidaî devire aid bir kült olduğunu meydana çıkarmıştır. Bu fen heyetine mensup âlimlerden *A. A. Popov*'un busene İlimler Akademisi tarafından neşredilen « *Tavgıylılar* »[1] adlı eserinde şu satırları okuyoruz :

« Dolgan (yâni Yakutların bir şubesi olan) kabilesiyle karışık yaşayan *Tavgıy* kabilesi şayanı tetkik bir etnografik zümredir. Bunlar arasında dolgan dilini bilenler olduğu gibi dolganlar arasında da bunların dilini gayet iyi konuşanlar vardır.

Tavgıylılar fizik tip ve kültür itibariyle etraflarında bulunan kavimlerden ayrı bir vaziyette bulunuyorlar. İktisadî cihetten bunlar çok iptidaîdirler. İstihsal tarzları inkılâba kadar natürel merhaleden geçmemişti. İptidaî istihsal tarzı son günlere kadar devam etmekte olduğu da muhakkaktır». (S:3-4)

« Bunlar kutpu şimaliye yakın Tay-

Resim : 1

[1] . *Popov*. Tavgıytsi, Moskova 1936.

mır yarım adasında yaşarlar. Bütün nüfusları 615 adettir. Bildikleri ehli hayvan Ren geyiği ile köpekten ibarettir». (S:6-8)

« *Doğum âdetleri* : Birinci doğumdan sonra dişi bir Ren geyiğini ay şerefine adak olarak serbest bırakırlar. Bu hayvanın kürek kemiği üze - rindeki derisine ay resmi yaparlar, (Resim : 1) Bu hayvanı avlamaz - lar. » (S: 46-48)

« En büyük Tanrı « Nılıtıa nuo » dur. Fakat o bütün işlerini ve vazifelerini *Kou* adını taşıyan *Güneş* e bırakıp kendisi göklerin en uzak yer - lerine çekilmiştir.

Tavgıylılar elem ve iztırap saatlerinde yalnız *güneşe* ibadet ederler. Hasta olurlarsa ona beyaz giyik adak ederler. Dualarının kabul olunduğunu görürlerse beyaz geyiği keserler. Ve ziyafet yaparlar. Kurbanlığın derisini güneş görebilecek yerdeki ağaca asarlar. Şaman bu kurbanın etinden ye - mez.

Her sene sonbaharda, yâni güneşin birkaç gün için kaybolacağı günlerde, her aile güneşe beyaz geyik adar ve salıverir. Bu geyiğin en iyi hay - van olması şarttır. Bunların sol ta - rafına *güneş* resmi yaparlar. Bu hayvanlar avlanmaz». (S: 40)

Resim : 2

Resim : 3

Adaklara yapılan güneş resimleri 59 uncu sayfadadır. (Resim: 2-3)

Şayanı dikkat olan bir kült var - dır ki *şeytan* tesmiye edilen putlar - dır. Bunlar kendi lisanlarınca bu putlara *şeytan* dedikleri halde bunları takdis ederler. Şimal güneşi görün - meğe başlarken bu «şeytan» ları kı - zaklarda gezdirirler. Bunları çeken geyiklere de doğan güneş resmini yaparlar. (Resim. 4-5)

Resim : 4

Resim : 5

Bu resimler de doğan güneşi gös - terdiği aşikârdır. Son zamanlarda yapılan araştırmalara göre *geyik* ve *güneş kültü* birbiriyle sıkı bağlıdır. Burada gösterilen resimlerden birinin (Resim : 3) ortasında geyik kafasını görmek mümkündür.

Bir şaman âyininde okunan duada « biz yabancı değiliz, *güneş kavmiyiz*, sizin evlâdınızız » denilir. (S:103)

Güneş kültü'yle *geyik* münasebe - tini ve *geyik* («ang») kelimelerinin analizinde meydana çıkarılan un - surların hepsinin *güneş* ü ve onun verdiği manaları ifade ettiğini gelecek makalemizde bahis mevzuu ede - ceğiz.

ÇOBAN..

Ne yağız yüzlü mes'ut çobanlar,
Ne kaval sesi, ne iri çamlar,
Ne çamların ucunda tutuşuyor akşamlar ! . . .
Hayali bırak şair
Çobanın kalbine gir.
Sen çobanın derdini görmedin anlamadın,
Gönlünde yaşamıyor. Hiç bir sevgili kadın . . .
Onun iç çekişleri sanma Ayşe içindir . .
Taliine bir isyan, Allahına bir kindir.
Gece uykusuz kalır, gündüz yanar güneşte,
Bir cehennem bulursun sen gönlünü bir eşte . . .
Sayılmıyor saçının genç yaşında akları,
Kuru bir tarla gibi yarılmış ayakları . .
Yağız benzi sapsarı, çatlamış dudakları,
Kanamaz ebediyen dökseniz ırmakları.
Onun bağrı yanıktır, onun gönlü yanıktır.
Neş'esi uykudadır dertleri uyanıktır.
Ovalar kuru yanık, kayalar hep yosunsuz
Sürüler aç kalıyor çobanın derdi sonsuz.

Mehmed Türkmen Oğlu

BİRUNİ'YE AİD İKİ ESERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Ülkü'nün son sayısında Profesör Şerefeddin Yaltkaya'nın Biruni'nin kıymetli taşlar hakkındaki eserini tahlil eden bir yazısını okudum. İlk Çağların yakın zamanlarda Kâbil'de hüküm süren Türk hükümdarlarından bahseden birkaç satır da bu kısaltım içinde geçiyordu; yine bu büyük bilginimiz Biruni'nin *Malilhind* adındaki eserinde de bu bahse dokunan satırlar olduğunu hatırlayarak bir karşılaştırma yaptım. Birbirini tamamlayan bu iki kayıddan edindiğim faydaları başkaca çığırdaşlarımıza da duyurmağı yerinde bularak *Malilhind*'den bu konuya aid parçayı aynile tercümeye yeltendim. Profesörün gösterdiği parçada birçok önemli cihetler vardı. Bu hükümdar soyunun ilki olan şahsiyetin mağaradan çıkışı tam efsanevî bir şekilde anlatılmıştı. Halbuki *Malilhind*'de vak'a aklileştirilmiş, bu harikaya benzeyen çıkışın nasıl tertip edildiği anlatılmıştır ki, vak'anın efsanevî manzarası yitirilmiştir. Demek müellif eserinin birisinde efsaneyi ayniyle naklediyor, berikisinde rasyonel bir şekilde anlatıyor.

Sonra karşılaştırmada başkaca faydalar var. Hükümdarın inziva ettiği ve yahut doğduğu mağaranın adı *Malilhind*'de (Bavar) şeklinde tesbit edildiği halde Profesörün naklettiği satırlardan mağaraya Kuregur dendiği öğreniliyor. Biruni'nin günlerinde de tanındığı anlaşılan bu mağaranın bugün de tahkiki imkânsız değildir. Bana kalırsa birisindeki asıl mağarının adı; oerikisindeki bulunduğu dağın adı olacaktır.

En önemli bir durak ta hükümdar soyunun ilk atasına aid isimdir. Bizim incelediğimiz *Malilhind* nüshası Londra basmasıdır. Burada ayniyle ر مثكين şeklindedir. Üstadın nak-

Bu makale:

Ebu Reyhan Muhammed ibni Ahmedi Biruninin (*Fi telkiki malil Hind min makaletin makbuletin fi akli ev mevzole)* adındaki eserinin 1887 senesinde Berlin Üniversitesi profesörlerinden Dr. Edvard Tachau tarafından Londrada tab ettirilmiş olan nushasının 207 ve 208 numaralı sahifelerinden tercüme edilmiştir.

Türk Tarih Kurumu tarafından mekteplerimiz için hazırlanmış olan tarihin birinci cildinin 70 inci sahifesinde bu makalede mevzuu bahs edilen (*Kanişka*) hakkında malûmat vardır.

lettiği kitab nüshalarının birisinde *Berhemkin*, birisinde de *Berhetkin* - dir. Biz basmadaki sözü *Barahetkin* diye de okuduk. *Malilhind*'in izahından anlaşıldığına göre bu sülâle Kanişka ve onun atalarına aiddir. Demek her iki kitabdaki tarihsel satır ve sayfaların birleştirilmesi Türk tarihinin önemli bir bucağını aydınlatmağa yarayacak kuvvetli bir vesika mahiyetini alacak. Gazneli sülâlesinin hemen hemen varis olduğu bu büyük saltanat sülâlesi de Biruni'ye göre ve onun iktibas eylediği Hind kaynaklarına göre Türktü, yalnız Kâbil'in değil Hind'in de sahibi idi. Üstadın yazılarından Ülkü'de kısaltma suretiyle bahsedilen eserin bütün bir tercümesini *Türkiyat Mecmua - sında* göreceğimiz müjdeleniyor.

(*Malilhind)* de Biruni ayniyle şöyle söyliyor :

Onların (yani Hindlilerin) Kâbil'de Türklerden hükümdarları vardı. Bu hükümdarların kökü, aslı Tibet'den gelmiştir derler. Bu ilk hükümdarın adı Berhtekin'dir. Kâbil'de ancak sürünerek, yüzü koyun girilebilen bir mağaraya girdi. Mağarada su olduğundan yalnız günlerce yiyecek azığı aldı. (Bavar) diye adlanan bu mağara bugün de biliniyor. Teberrük, teyemmün kastiyle içine girilerek bin zorlukla içindeki sudan bir miktar alınarak çıkılır.

Berhtekin'in girdiği bu mağaranın kapısında çalışan çiftçilerden birtakım kümeler vardı. Böyle işler ancak başka bir adamın muvafakatını almakla mümkün olacağı malûmdur. Berhtekin ile bu işte uğuşan zat kapı önündeki halkı gece gündüz nöbetleşe çalıştırarak işleri başından eksiltmiyor, daimî çalıştırıyordu. Öyle ki o sırada orası hiçbir an insansız kalmadı. Girdiğinden birkaç gün sonra idi, mağaradan doğar gibi bir insan çıktı. Sırtında kabası, başında serpuşu, ayağında çizmeleri, elinde silâhı olduğu halde tam bir Türk kıyafetinde idi. Saltanat sürmek için halk olunmuş harikulâde bir adam olarak kendisine tazim edildi. Berhtekin Kâbil Şahı olarak bu yerleri zabteyledi.

Saltanat; herbireri altmışar yıldan ibaret olmak üzere birçok asırlar onun sülâlesinde devam eyledi[1]. Hindlilerin tertip hususundaki gaf - letlerini, icabında *Mülûq* tarihinin tevalisi hesablarında götürü hareketlerini iyi bilmesem bu babda bana verilen bilgileri kâmilen naklederdim. Mamafih bu soyun; saltanat silsilesinin bir diba üzerinde yazılı olarak Nağar kalesinde mahfuz bulunduğunu da öğrendim. Bu kadar harisane arzuma rağmen maniler dolayısiyle görmeğe ve tetkike muvaffak olamadım.

Bu soydan gelenlerden birisi de (Qenq) dir[2]. Horşavr'deki (Qenqçit) mabedini o inşa eylemiştir. (Qenq) e aid menkıbeler arasında geçer ki :

[1] Sümer riyaziyesinde, eski Türk takviminde gördüğümüz altıpış vahidi kıyasisini burada da görüyoruz.Türkler de asır altmış yıldır.

[2] Kitabın endeksisinde kelime nk suretinde olarak Latin harfleriyle tesbit edilmiş ve karşısına Kanişka yazılmıştır.

Kanuç kralı kendisine gönderdiği hediyeler arasında bir top ta nefis ve kıymetli bir kumaş vardı. Bundan kendisine bir kat elbise kestirmek istedi. Terzisi birtürlü yapmak iste - medi. Kumaş üzerinde bir ayak resmi var, iki omuzunuzun arasına gelme - sin diye o kadar çalıştım muvaffak olamadım deyince: Qenq Kanuç kralının kendisini tahkir etmek istediğini anlayarak hemen atına bindi. As - kerlerini alarak onun tarafına seyirtmeğe başladı. Kral bunu haber alınca şaşırdı. Karşı durmağa gücü yetmi - yordu. Veziri ile geneşti, meşveret eyledi. Vezir: yerinde sessiz duranı kışkırttın, gereksiz işler gördün. Neyse şimdi şimdi benim burun ve du - daklarımı kestirerek kızgıt yaptırır - sın, belki böylelikle bir çaresini bu - lurum. Memleketten ayrılmağa lüzum yoktur, deyince dediği gibi yapıldı; memleketin son hududuna, Qenq'in ordusu önlerine gitti. Vezir askerin ayağına dolaşmıştı. Onu tanıyarak derhal Qenq'in huzuruna ilettiler. Halinden sorulunca : efendimi size muhalefetten menederdim, daima size itaat etmesini öğütlerdim, bütün bu iyi öğütlerimi tersine anlayarak beni töhmetlendirdi ve bu hale koydu. Kendi de başını alıp uzak mesafelere gitti. Mamafih ordunun şu kadar gün su ihtiyacını da başka kereçler gibi götürmek imkânı bulunursa, zorlukla da olsa kendisini bulmak mümkündür der demez, Qenq bu kolaydır demiş dediği gibi birçok tulumlarla bir su kafilesi de hazırlatmış : « haydi bize kılavuzluk eyle » diye buyur - muştur. Vezir öne geçerek orduyu uçsuz bucaksız bir çöle soktu. Sayılı günler bittiği anda su da tükenmişti. Yol ise tamamlanmış değildi. Vezirden vaziyet sorulunca; efendimi hi - maye ettiğimden ve onun düşmanını mahveylediğimden dolayı beni muâ - haza edemezsiniz. Bu çölün şenliğe en yakın yeri geldiğimiz yoldur. İste - diğini yap. Buradan tek kimse kur - tulamaz cevabını verdi. Bunun üze - rine Qenq hiç sesini çıkarmayarak atına bindi ve sürdü. Münhat yer bulunca elindeki kargıyı yarı yerine değin yere sançtı. Su fışkırmağa başladı. Orduya hem o anda içmek, hem yolda azıklanmak için yetişecek su bulunmuştu.

Vezir bu hali görünce :

— Ben kadir melâikelere (ilâhlar) hile yapmak ve tuzak kurmak kas - tında değildim. Ben alelâde âciz in - sanlarla uğraşıyorum sanmıştım. Mademki iş böyledir velinimetim hak - kında şefaatimin kabul buyurulma - sını dilerim dedi. Qenq :

— Ben buradan dönüyorum, nefsinize aid arzuya muvafakat eyledim. Efendin hakkındaki icaba imzamı koyacağım. Haydi çekil git, buyurdular.

Vezir efendisi olan kralın yanına geldiği zaman onun el ve ayaklarının sakat olduğunu gördü. Meğer Qenq mızrağını yere sançtığı anda Kanuç kralının başına bu felâket gelmişti.

H. F. TURGAL

BİZANS — SELÇUK MÜNASEBETLERİ

PAUL WİTTEK

6 - 8 İkincikânun 1936 da Leiden'de toplanmış olan Hollanda müsteşrikleri kongresinin zabıtları ahiren neşredildi. Bu kongrede Bruxelles Serbest üniversitesi Türkoloji Semineri direktörü *Prof. Paul Wittek* tarafından yapılmış olan bir tebliğ, Anadolu tarihini çok alâkadar ettiği cihetle, bunun kongre zabıtları mecmuasında çıkan hulâsasını (S. 29 - 32) aynen tercüme ve neşrediyoruz :

Türk - Bizans münasebetleri ve XIII-XV inci asır Anadolu tarihi hakkında şimdiye kadar çok mühim tetkikler neşreden kıymetli meslekdaşımızın bu küçük yazısı, bu mesele hakkında da yeni görüşler ihtiva etmektedir.

İslâmiyet bakımından gerek siyasiyat ve gerek fikriyat itibarile pek kenarda bir mevki işgal eden Küçük Asya Selçuk Devletinin cihan tarihi itibarile olan ehemmiyeti, Bizans ile sıkı münasebetler perverde etmesi dolayısiledir. Bu Devlet dahilinde Hıristiyan - Grek ve Türk - İslâm faaliyet sahaları bir arada tesir icra etmişlerdir ki bu tesirler olmaksızın bütün Bizans âleminin Müslüman varislerini teşkil eden ve üniversel tarihî mahiyeti haiz olan (Osmanlı Devleti teşekkülü) hâdisesi vücud bulamazdı.

Hududda yaşayan Müslüman cengâverler asırlardanberi muntazam bir programa tâbi olarak hersene çapulculuk ve soygunculuk maksadile Anadoluya seferler yapmışlardı. XI inci asrın başındanberi bu istilâlar galip olarak Türk muharib teşkilâtı eseri idi. Bu Türk istilâları nihayet XI inci asrın ortalarında Bizans hudud muhafaza teşkilâtı gittikçe zaaf peyda ettiği zamanlar tehlikeli olmağa başlamıştı. Bu hudud muhafazasını temin eden unsur *Akrit*'lerdi ki bizzat bunlar birçok hususlarda mensup bulundukları devlet teşkilâtına muhalif bir vaziyette bulunuyorlardı: bunlar harsî ve içtimaî mahiyetler itibarile tamamile hususî karakterlere malik rafazî ve itizale meyyal bulunuyorlardı. Milliyet itibarile fevkalâde karışık idiler ve ekseriyeti Ermeniler teşkil ediyordu. XI inci asır imparatorlarının bu müçtenip Ermeni siyaseti ile Kostantin Monomahos'un vergi siyaseti hududda yaşayan bu halkı İmparatordan yüz çevirmeye

meyyal bir hale getirmişti. Bizanslıların Malazkird bozgunu ile (1071) ilk yüz çevrime işaretini vermiş oluyordu.

Büyük Selçuk -ki bu harbı kazanmıştı- yapmış olduğu bu seferi ile Şarki Romayı sulha mecbur kılmıştı, fakat hiçbir suretle Şarki Romayı fetihetmek fikrinde değildi. Küçük Asya'daki hudud muhafazasını temin eden Bizanslı cengâverlerin açıktan açığa vaki olan isyanları yüzünden çıkan anarşiden dolayı Selçuk Devleti önceleri hiçbir kazanç temin edemedi; maamafih Küçük Asya'ya çapul seferleri yapan anasırın önünde şimdi nadir tesadüf olunur bir şans doğmuştu: bütün Yarım Adayı Ege Denizi sahillerine kadar istilâ etmek.

Bu çapul seferleri gittikçe mahiyetini değiştirerek fütuhat seferleri halini aldı ki elde edilen her yeni zafer yeni cengâver sürülerini celb edip duruyordu. Bu cengâver teşekküllerin arkasından Türk muhacir kabileleri gelmeye başladılar. Anadolu Türkleşiyordu ve Yunan mukabil müdafaası yalnız Garbi Küçük Asya ile Şimal ve Cenubda sahil şeridini Türklerden istirdad edebiliyordu; bundan maada Cenubu Şarkide evvelce Bizans hududlarını koruyan ve Bizanslılara sırtlarını çevirmiş olan zümre arasından istiklâllerini ilân etmiş olan Ermeniler Küçük Ermenistan İmparatorluğunu kurdular.

Türk fatihleri arasında itirazsız olarak idareyi ele alan *Danişmend ailesi* olmuştu ki Fırat havalisine mensup olan bu Müslüman hudud muharibleri Rum memleketinde en çok yaşayan anasırı teşkil ediyordu. Bu anasır Bizans hudud muhafaza teşkilâtının İmparatorluktan ayrılmış olan parçalarını -ki bunlara yalnız içtimai ve harsî bakımdan değil ayni zamanda etnik bakımdan da pek yakın bulunuyorlardı- da kendi hakları içine aldılar. Bu suretle demek oluyor ki Türk fatihlerinin en sahibi salâhiyet tabakası memlekette hiçbir suretle tamamile yabancı ve tazyikkâr bir unsur teşkil etmemiş bulunuyordu.

Ancak sonralarıdır ki *Büyük Selçuk*'lar kendi dehl ve tesirleri olmadan ve iradeleri lâhak bulunmadan fethedilen memlekete hanedanlarına mensup prenslerini gönderdiler. Hanedanın bidayette *Danişmendler*'in tamamile gölgesi altında duran Küçük Asya kolu Suriye ve Mezopotamya'nın fethini istihdaf eden plânlarına serbest cereyan vermelerine yüksek İslâm kültürünü örnek ittihaz ettikleri devlet teşkiline koyuldukları zamana kadar uzun bir zaman geçmesi lâzım geldi. Bu Konya Devleti daha ziyade eski hudud muhariblerinin ananelerini temsil eden *Danişmend*lerle bizzarure ihtilâfe düştüler. Konya, *Danişmend*'leri bertaraf ettiktensonra (1180) bütün Müslüman Orta Asya'yı hâkimiyeti altında topluyor. Bu suretle Bizânsa karşı müstakar bir hudud, bir hat değil fakat bir mıntaka elde ediyor. Bu mıntakada küçük küçük muharebeler devam ediyor. Fırat havalisine mensup *Danişmend*lerden çıkarak bütün Küçük Asya'ya sirayet etmiş olan eski hudud cengâverlik ananeleri yaşayıp gidiyor. Muhacir aşiretler dahi kısmı azamları

ile bu hudud mıntakasında birleşi - yorlar; fakat bunlar ayni zamanda hem Bizans ve hem Selçuk sahalarına çapul seferleri yapmaktan geri kal - miyorlar.

Buna mukabil büyük Bizans - Selçuk muharebeleri Myriokephalos ile nihayet buluyor (1176).

Demek oluyor ki Bizans - Selçuk münasebetleri üç daire dahilinde vaki oluyor. Konya Sarayında ve doğrudan doğruya Konya'nın nufuzu altında bulunan kültür sahalarında yani başlıca Selçuk mıntakasına aid şehirlerde; Şarkî Roma Sarayında ve Bizans mıntakasında; nihayet Müslüman *Gazilerin* hudud mıntakalarında ve onların karşılarında bulunan *Akirt*'ler de. Bu sonunculardan başlayalım: burada vaktile Fırat havalisinde başla - mış olan şey daha kesif olarak devam etmektedir: her iki hudud cengâverlerinin birbirlerine mukabil benzeyişleri ve her ikisinde de eski ananelerin yaşayıp gitmesi. Fakat diğer iki daire dahilinde de böyle bir karşılıklı (mümaselet tedahülü) benzeyiş vetiresi mevcuddur. Selçuk sahasında mevcud birçok hıristiyanlar İstanbul Patrik - liği ile temasta bulunuyorlar. Sulta - nın bunlara karşı ne kadar lütufkâr ve dost olduğunu muasır *Suriyeli Mihchael*'de okuyoruz. Hükümdarlardan bazılarının bir hıristiyan validesi olduğunu bildiğimiz gibi haremleri arasında da hıristiyan kadınlar bulunmuştur. Ayni şey Selçuk büyüklerinde de vakidir ki bu ümeranın büyük birkısmı dönme bulunuyorlardı. Konya Sarayında Bizanslılar eksik de - ğildi; çünkü herhangi bir sebeble İmparatorluktan çıkmak mecburiye - tinde kalanlar burada kendilerine bir melce buluyorlardı. Bizânslılarla vaki geniş mikyasta ticaretle maddî hususlarda da müvazenet hasıl oluyordu. Diğer taraftan Şarkî Roma İmpara - torluğu da XI inci asırdaki Türk istilâsı yüzünden Türk anasırla meşbu hale gelmişti. Cenubî Rusya'dan Tuna üzerinden gelen Türkler de ayrıca İmparatorluk içine girmişlerdi. Ordunun dört millî kıtası Türk bu - lunuyordu. Türkler İmparatorluğun en büyük makamlarına kadar işgal etmişlerdi ve hattâ İmparator Hanedanile sıhriyet peyda etmişlerdi. Sel - çuk Sultanları Romaya ya ziyaret için gelirler, yahud da menfî olarak gönderilirlerdi. Sarayda zaman za - man türklüğün âdeta moda olduğu görülürdü. İmparator Sarayının birkıs - mında Acem üslûbü ile bir bina yükseldi; bunun dıvarları Selçukî'lerin muharebelerini gösteren resimleri havi freskoler ile süslendi. Fakat Kostantinopl'da kendini gösteren yalnız Türk komşuların nufuzu de - ğildi, bütün Şark bu nufuza iştirak ediyordu. Bizâns'da ayni zamanda Garb nufuzunun da mevcud oluşu sadece bu yabancı nufuzun artmasında âmil olmaktan hali kalmamıştı; zira Garb bu *Haçlı Seferleri* zamanında bizzat Şarkın sehhar tesiri altında kalmakta bulunmuştu.

* * *

XII nci asır için muteber olan şey XIII üncü asır için de azamî ölçüde vaki idi. İstanbul'dan ve Avrupa'daki diğer şehirlerinden çıkarılan Bizans Küçük Asya'da hudud memleket olarak yeniden teşekkül ediyordu. O halde bütün Devlet şimdi hudud mem-

leketi halini almıştı ki bu sebeble mıntakanın kuvvetli Şark mahiyetini temsil etti. Selçuklarla uzayıp giden devamlı bir sulh yalnız 1210 da An - *takya Meydan Muharebesi* ile inki - taa uğradı. Fakat bunda da tahtından endirilen İmparator Aleksius III. lehine bir müdahale harbe sebeb olmuştu! Selçuk Devleti bu devrede fev - kalâde bir inkişaf ve terakkiye mazhar olduğundan ve hududundaki cengâverleri kuvvetle nezaret altında tutmağa muvaffak olduğundan dolayı hududlardaki ufak tefek cenkler de kesilmişti. Maamafih XIII üncü asrın ortalarından itibaren Selçuki'lerin satveti siyasileri Bizanslıların askeri yardımlarına rağmen Mogollar tara - fından gittikçe mütezayid bir nisbetde zaafa uğratılıyordu ve böylece Selçuki'lerin hudud boyundaki cengâver anasır üzerine olan nufuzu da azalı - yordu.

Bu cengâverler ise sulh senelerinde nüfusça çoğalmış ve kültür bakımından daha kuvvetli bulunuyorlardı. Mogolların tazyiki hudud anasırını da isyana sevketti. *Gaziler* de yeniden Bizans hududlarına koşuyorlar ve onların karşılarında bulunan *Akrit* - ler de yine kendi tâbi oldukları devletlerinden yüz çeviriyorlar. İstan - bul ile beraber Avrupa'da kaybolan memleketlerini tekrar elde etmeğe çalışan Bizans birkaç sene içinde Küçük Asya'daki arazisini de kaybediyor. Burada 1300 senesi etrafında birtakım Türk Beylikleri husule geliyor ki bunlar Selçuk damgası arzetmeyip belki hars itibarile Selçuk Devletinin hâkim tabakası idaresi altında bulunmakla beraber Rum top - rağı ve onun pöpüler kültürü ile çok daha derinden bağlı olan hududdaki anasırın damgasını taşırlar. İşte bu yeni Emirliklerin birisi *Osmanlı İmparatorluğu*'dur ki biraz sonra Avrupaya taarruz edecektir. Maamafih Şarkî Roma Küçük Asya devresi olan *İznik İmparatorluğu* devresinde Şarklaşmış olan mahiyetini Garbdaki vilâyetlerine ve hattâ merkez hükû - mete sirayet ettiriyor ki böylece kendi Türk galip ve varislerine muhasım olmaktan ziyade zemin hazırlayan hususatı temin etmiş oluyor.

Kitaplar ve Mecmualar

P. Skok - M. Budimir, *Revue Internationale des études Balkaniques*, Yıl II, Sayı 3-4, 630 sayfa, Belgrad 1936; yıllığı 120 dinar.

Belgrad üniversitesinde şu son yıllarda teşkil edilen Balkan Enstitüsü tarafından ve Yugoslavya'nın iki değerli âlimi tarafından çıkarılan bu mühim mecmuanın ikinci cildi de, ilk cildi gibi, mühim ve zengin münderieatla intişar etti. Mecmuanın müdürleri tarafından birinci cildin başına yazılan çok mühim bir mukaddimede, bunun neşrinden gözetilen gaye, takip edilecek plân, mükemmel surette izah edilmişti. Asırlardanberi müşterek bir hayat geçiren, maddi ve manevi kültürleri arasında çok büyük benzeyişler, yakınlıklar olan, istiklâllerini kazanıncaya kadar asırlarca aynı hakimiyet altında - bir zamanlar Bisans ve daha sonra Osmanlı imparatorlukları çerçevesinde - yaşayan Balkan milletlerini coğrafi ve kültürel bir vahdet halinde tetkik etmek lüzumu, çoktanberi anlaşılmıştı. Balkan milletlerinden her biri, sırf kendisine mahsus olan millî kültürlerini, millî çerçeveleri dahilinde daima tetkik edegelmişlerdir ve bundan böyle de daima tetkik edeceklerdir; bu, ilmi olduğu kadar millî ve hayati bir zarurettir. Balkan devletlerinden her birinde bununla meşgul ilmi müesseseler ve onların mebzûl ve kıymetli neşriyatı vardır. Halbuki bu yeni mecmuanın programı onlardan tamamen ayrıdır. *Bu mecmua yalnız bir tek Balkan milletine ait tetkikleri değil, hiç olmazsa iki Balkan milleti arasındaki münasebetlere ait tetkikleri ihtiva etmektedir.* Şimdiye kadar çıkan iki cilt, Balkan milletlerinin müşterek müesseselerini, mütekabil tesirlerini, hülâsa Balkan kültürünün müşterek esaslarını izah eden çok değerli tetkiklerle doludur. Bu cins araştırmalar, yalnız bir milletin kultürü üzerinde, yani küçük bir çerçeve içinde çalışanlar da ekseriya - zaruri olarak - tesadüf edilen dar görüşleri genişletmek, düşünme ve görme ufkunu açmak bakımlarından da çok faydalıdır. Bu itibarla, Balkanoloji'nin yalnız bir sahasında çalışan âlimlerin, bu yeni mecmuadan büyük istifadeler temin edecekleri muhakkaktır. Bu itibarla, bu mecmua *Bizans* ve *İslav* filolojilerini - *Filoloji*'yi burada en geniş manasile alıyorum-alâkadar etmektedir. Bu sahada uğraşan gençlerimiz, bu mecmuadaki tetkiklerden her halde büyük istifadeler temin edeceklerdir.

Balkan milletleri Osmanlı hakimiyetinden çıkarak millî istiklâllerini kazandıklari zaman, kuvvetli bir Türk düşmanlığı hissi taşıyorlardı; bu his, en objektif olmak lâzım gelen tarihî tetkiklerde de kendisini gösteriyordu. Balkanlardaki milliyetçiliğin *Romantik* devresi adını verebileceğimiz o devrinde, bu, tabiî görülebilirdi. Fakat, bu *Romantik* milliyetçilik düşüncesini taşıyanlara, bazı Balkan memleketlerinde yazık ki halâ tesadüf olunuyor; ve bugün için, bu, affedilmez bir dalâlettir! İşte Profesör Skok ve Budimir'in çıkardıkları meçmuayı, bu gibi zalâletleri ortadan kaldırmağa yarayacak en mükemmel bir vasıta gibi telakki etmek hiç yanlış değildir. Tamamile ilmî, tamamile objektif mahiyette olan bu mecmua, Balkan milletlerine mensup ciddî, bitaraf âlimlerden başka, Avrupa'nın tanınmış bilginlerinin yazılarını da ihtiva ediyor. Burada, meselâ Türk kültürünün Balkan milletleri üzerindeki büyük medenî tesirlerini gösteren kuvvetli tetkiklere rast geliyorsunuz (meselâ, mecmuanın birinci cildinde Prof. Skok'un *Balkanlarda Türk dili bakıyyeleri* adlı makalesi). Halbuki bundan 30 - 40 sene evvel, Balkanlı bir âlimin böyle bir yazı yazması imkânsız gibiydi; balkanlı âlimler o zaman, Türk hakimiyetinin yalnız menfi cephesinden bahsederlerdi.. Sonra, balkan

milletlerine mensup âlimlerin, şu yakın senelerde bile, sırf siyasî maksatlarla ve ilmi tamamile siyasete alet ederek, birbirlerile nasıl acı münakaşalara giriştiklerini hatırlamamak kabil değildir. Bu yeni mecmuada ise, tamamile objektif, sakin, vakarlı bir ilim havası göze çarpıyor; ve anlaşılıyor ki, bilhassa Yugoslav üniversitelerinde, her türlü *préjugé*'lerden, millî taassublardan uzak, kendi mahiyetini ve mesuliyetini tamamile idrâk etmiş hakiki bir ilim teessüs etmiştir. Balkanların büyük kültür merkezlerinde, siyasi düşüncelerden uzak, hakiki ilim zihniyetinin inkişafı, balkan milletlerinin istikbaldeki münasebetleri bakımından çok mesut neticeler verecek bir hadisedir; ve bunun artık başlamış olduğunu gösteren - mesela, bu mecmuanın intişarı gibi - alâmetler de bereket versin, yok değildir.

Mecmuanın programını ve ehemmiyetini gösteren şu küçük başlangıçtan sonra, bu ikinci cildin münderieatı hakkında kısaca izahat verelim: İkinci cilt birbirinden ayrı iki sayıdan terekküp ediyor. Netekim birinci cildin ikinci sayısı da *Balkanlar, mâzileri ve halleri* adlı 293 sahifelik müstakil bir eseri ihtiva ediyordu. İkinci cildin ikinci sayısı, işte bu eserin devamıdır ve mecmuanın umumi numarasından başka, *Balkanlar, mâzileri ve halleri* eserinin sahife numarasını takip ederek onu tamamlıyor. Münevver zümreye Balkanların dünkü ve bugünkü vaziyetini yani balkanoloji tetkiklerinin şimdilik bu hususlarda elde edebildiği neticeleri tesbit eden bu kısım, müstakil bir kitap olduğu cihetle ondan başka bir makalemizde ayrıca bahsedeceğiz. Asıl mecmua, bu cildin ilk sayısını teşkil etmektedir ki, kendi başına 320 sahifelik koca bir kitap teşkil ediyor. Başlıca makaleler şunlardır:

Balkan hıristiyanları arasında hacı unvanı hakkında tanınmış Bulgar hukuk tarihi mutahassısı S. S' Bobçev' in makalesi - Karl Kerényi'nin *İlliri tetkikleri* hakkındaki yazısı - Skok'un *Balkan dillerindeki bazı kelimeler* hakkında bir araştırması -. Balkan filolojisine ve teknolojiye ait N. Jokl, M. Vasiç'in makaleleri -. *Eski Sırp Hukuku*'na ait M. Kauschanskj'nin bir yazısı; I. Spitzer, Capidan'ın *Filoloji tetkikleri* -. *Balkan ittihadının Polonyalı bir mübeşşiri : Prens Adam Czartoryski* adlı H. Batowski'nin bir tetkiki -. *Uluslar arası Tinquistique* que'i *kongresinde* Balkan linguisti hakkında Beliç'in güzel bir yazısı Ahmet Caferoğlu'nun *Ayasofya yazmaları arasında sırpça bir kitap* adlı makalesi -. bunlardan başka, balkanolojinin muhtelif sahalarına ait bir takım makaleler daha vardır ki, onlar arasında prof. Budimir'in makalesi (195 - 215) bilhassa zikre şayandır. Bundan sonra *Notlar* kısmı geliyor ki, burada da bilhassa filolojik mühim meselelere tesadüf ediliyor. Bunu müteakip Fehim Bajraktareviç'in *Yugoslaryada İslâm tetkiklerinin bugünkü hali* isimli makalesi geliyor (S 241 - 269). İslâm ve Türk tetkiklerile uğraşanlar için bunun ne kadar faydalı olduğunu izaha lüzum görmüyoruz. Bosnasaray'da oldukça eski bir mazisi olan islâm ve türk tetkiklerinin (malûmat için: *Türkiyat Mecmuası* C. II, S. 622-630) bugünkü vaziyetini öğrenmek ve ne gibi sâhalar üzerinde çalışıldığından, yeni yeni ne gibi malzeme elde edildiğinden haberdar olmak, bizim için bir zarurettir. İşte bu makale, bu ihtiyacı tatmin edecek bir mahiyettedir. Kıymetli meslektaşımız bu bibliyografik yazısının sonunda, bütün bu tetkiklerin ilmî kıymeti ve ilmî usullere ne derece uygun olduğu hakkında tenkidi mülâhazalarda bulunuyor. Bundan sonra *Polonya'da 1910 1935 yılları arasında Balkan tarihine ait tetkikler* unvanlı mühim bir hülâsa ile *1934 - 1935 yıllarında balkanlar ve Yakın Şark'a ait amerika neşriyatı* adlı diger bir hülâsa, *Nekroloji*, balkanolojiye ait muhtelif yeni eserlerin *Hülâsa ve Tenkitleri* (S. 282 - 308), tahrir heyetinin bazı mülâhazaları ve altı Balkan dilinin telaffuzlarına dair synoptique bir tablo mecmuayı itmam ediyor. İlim dünyasının mühim bir boşluğunu dolduran bu güzel mecmuayı

bu kadar muvaffakiyetle çıkardıklarından dolayı bu iki aziz meslekdaşımızı candan tebrik etmek bizim için sevinçli bir vazifedir.

M. FUAD KÖPRÜLÜ

Hasan Âli Yücel, *Fransa'da Kültür İşleri*, İstanbul, Devlet Basımevi, 1936

İstanbul'daki kültür kurumlarını tanıtmak üzere İstanbul Kültür Direktörlüğü bir kitap çıkardı. Bu kitapla İstanbul okullarını, müzelerini, kütüpanelerini tanımak fırsatını bulduk.

Yabancı ellerdeki kültür kurumlarını da tanımaya ihtiyaç var; iki yönden. Garp irfan âlemile yakından temastayız. Bu temasımız gittikçe artıyor ve artacaktır. Birçok gençlerimiz, aydınlarımız ilim ve teknik bilgilerini yükseltmek için Garp kültür kurumlarından feyiz almak ihtiyacındadırlar. Bu bakımdan, memleketin o kurumları bilmesine ve tanımasına lüzum vardır.

Her memleketin irfan ve eğitim sistem ve şebekesi o memleketin ihtiyaçlarına göre düzenlenir. Bu doğrudur. Ancak her memleket diğer memleketlerin tecrübelerinden, çalışma metodlarının semerelerinden faydalanır. Mukayeseler, ekseriya birçok hataları düzeltir, ve yeni icaplara işaret verir.

Hasan Âli Yücel'in yeni eserinden anlayoruz ki bazı yabancı memleketlerin maarifini tanıtmak üzere yazılmış türkçe kitaplarla, birçok makaleler vardır. Yücel, Fransa'da Maarif Müfettişliği vazifesile bulunduğu zamanlardan istifade ederek Fransa kültür örgütünü incelemiş, eserler karıştırmış, ve memlekete döndükten sonra bize böyle değerli bir eser veriyor.

*
* *

Eser, bir giriş (methal) ile 8 bölümden ve bir de bibliyografya'dan mürekkeptir. Kitabın sonunda temiz basılmış, oftoğraflar, ve Fransa kültür örgütlerini ve bunların birbirleri ile ilgi ve bağlılıklarını ve kitabın metninde verilen malûmatı şemalar halinde gösterir vazih ve faydalı tablolar vardır.

Giriş kısmında Fransa maarifinin öğretim ve yönetim sistemi anlatıldıktan sonra bölümlerde, bu sistem içindeki her derece ve cins kurumların maksatları, giriş ve tahsil şartları v. s. izah edilmektedir. Eser, bu bakımdan bir kılavuzdur. Fakat H. Â. Yücel yalnız bununla kanmamıştır. Bölümlerin birçoğunda türlü örgütlerin ve kurumların sosyete içindeki vazifelerini izah ederken inkişaf ve tehavvül safhalarına da temas etmiş, ve bize, birçok yerlerde kısa, ve faydalı tarihçeler yapmıştır.

VIII inci bölüm istatistik malûmatıdır. Bu bölümde Fransa maarifini bütün şumûlü ile ve bol rakamlarına dayanarak istatistik öğreniyoruz.

Kitabın çok enteresan bir kısmı da bibliyografyasıdır. Bu bölümde, yabancı memleketler maarifine ait türkçe eserleri ve makaleleri görüyoruz. İkinci bir kısımda da Fransa maarifine dair fransızca çıkmış kitapların, broşürlerin, makalelerin, nutukların bol ve tasnifli bir bibliyoğrafyasını buluyoruz.

Kitabı, münderecatı itibarile tanıtmağa çalıştım. Bu kısa izah ta kitabın değer ve faydasını, ve hele H. A. Yücel gibi maarif işlerile yakından ilgili bir arkadaşın da ismini taşıdığını göz önünde tutunca, belirtmeğe kâfidir sanırım.

N. A. KANSU

***Deliktaşlı Ruhsati, hayatı ve eserleri*; Derleyen : Kadri Özyalçın; Sivas Halkevi, dil, tarih ve edebiyat kolu neşriyatından. 217 sayfa. Sivas, Kâmil Basımevi, 1936.**

Kitabın baş kısmı son asır halk şairlerinden Ruhsati'nin hayat ve edebî şahsiyeti hakkındaki ufak tefek malûmatı, bundan sonraki kısım metinleri ihtiva etmektedir.

Muharrır, *Ruhsati*'nin hayat ve edebi şahsiyetine dair verilen bilgiyi öteye beriye yayılan rivayetlerden değil, şairin elde mevcut yazılarından öğrenmeye çalışacağımızı söylüyor. Böyle olmakla beraber, Kadri Özyalçın'ın, rivayetlere de istinat ettiğini görüyoruz; fakat hangi kısımları rivayetlerden, hangi kısımları Ruhsati'nin şiirlerinden istifade ederek yazdığını vazıh olarak anlayamıyoruz.

Eserin baş kısımlarında indî hükümlere çok yer verilmiştir. Metinlerin derlendiği yazma cöngün imlâsının fenalığından ötürü, *Ruhsati*'nin kendi elile yazıldığı hükmü çıkarılırken, şairin kendi hakkında söylediği « 16 yaşından sonra hoca görmediği » ifadesi nazarı itibara alınmıştır! Biz, 16 yaşından sonra hoca görmediğinden imlâsının fena olduğunu, bundan, fena yazılı olan yazma cöngün şairin elyazısı ile olduğu neticesinin çıkarılmasını doğru bulmamaktayız.

178 parça şiiri muhtevi bulunan metin kısmında *ilâhî, nasihatlar, ramazan medhiyeleri* gibi başlıklar altında bu mevzudaki dörtlüklerin toplanması, kitabın bu yolda bir tasnife tabi tutulduğu zannını veriyorsa da, ilerideki parçalara bakınca böyle bir tasnifin mevcut olmadığı anlaşılıyor.

Sözlerimize nihayet vermeden önce bir noktayı daha işaret etmek istiyoruz: Kadri Özyalçın, kitabını yazarken, kendinden önce yapılan bazı tetkiklerden de bahsetmiş. İlk olarak bize Ruhsati'yi Mustafa Nihad'ın 1930 da çıkardığı *Muasır Türk edebiyatı tarihi* adlı kitabla tanıttığını söylüyor. Mustafa Nihad'ın kitabı nihayet bir ders kitabıdır; Ruhsati hakkındaki bilgiyi başka yerlerden aldığını, kendinden evvelki tetkiklerden istifade ettiğini göz önünde bulundurmak lâzımdır. Şair Ruhsati'yi, bizim bildiğimize göre, ilk defa tanıtan Eflâtun Cem olmuş ve bu değerli âşık hakkında *Duygu ve Düşünce* mecmuasının onuncu, on birinci ve on ikinci sayılarında oldukça etraflı malûmat vermiştir. Aynı muharririn *Halk Bilgisi Mecmuası'nda* (S. 1) şairin dört manzumesini ayrıca neşrettiği de malûmumuzdur. Görülüyor ki Mustafa Nihad'a me'haz olan, Eflâtun Cem'in yazdığı makaleler olmuştur. Şu kadar var ki biz burada Ruhsati hakkında tetkiklere girişmek değil, yeni neşriyatı tanıtmak isteğindeyiz. Sözlerimize nihayet verirken, sayısı çok az olan halk edebiyatı neşriyatına - şiirlerinden edebî bir şahsiyeti haiz olduğu anlaşılan - Ruhsati'yi de ilâve ettiğinden dolayı, derleyen Kadri Özyalçın'ı, ve himayesinden dolayı da Sivas Halkevini tebrik ederiz.

F. A.

Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, büyük hacimde 16 sayfalık cüzler halinde çıkmaktadır, şimdiye kadar 12 cüz' çıkmıştır, İstanbul 1936, her cüz'ü 20 kuruş.

Edebiyat tarihine aid birçok kıymetli eserler vücude getirmiş olan Sadettin Nüzhet Ergun, 1 Şubat 1936 da ilk formasını çıkardığı *Türk Şairleri* isimli - iki sütun üzerine mürettep büyük bir mecmua hacmindeki - muazzam eserinin neşrine muntazaman devam etmektedir.

Sadettin Nüzhet'in - on beş günde bir forma forma çıkan - bu son eseri, hiç şüphe yok ki, şimdiye kadar bu vadide telif edilmiş olan eserlerin en büyüğü, en etraflısıdır.

Vakıa Bursalı Mehmed Tahir merhum da *Osmanlı Müellifleri* nin bir faslını, Osmanlılar devrinde gelmiş geçmiş şairlere tahsis etmiştir; fakat mumaileyh, bu faslı yazarken kendi noktai nazarına ve meşrebine göre bir usul tutmuş, tezkirelerde isimleri, tercümei halleri ve bazı manzum parçaları mukayyed bulunan şairlerden bir haylisini da terk ve kitabına derç etmekten imtina etmiştir; divan ve sünnî tarikat şairleri hakkında verdiği malûmat da, tezkirelerdekinin aynıdır ve tezkire tertibindedir.

Halbuki Sadettin Nüzhet, bugüne

kadar gelip göçen ve el'an yaşamakta olan - muhtelif edebî ve içtimaî zümrelere mensub - bütün Türk şairleri hakkında - aşağı yukarı efradını camî, ağyarını manî - malûmat vermektedir. Anlaşılıyor ki, hükümlerinde hataya düşmemek için, icab ettikçe, mütehalif ve mütenakız rivayetleri de kaydetmeği unutmayan müellif, İstanbul, Ankara, Konya... gibi şehirlerin umumî ve bazı hususî kütüphanelerinde mevcud - yazma ve basma hemen bütün eski ve yeni - me'hazları gözden geçirmiştir.

Sadettin Nüzhet'ten evvel, böyle umumî bir Türk şairleri Ansiklopedisi meydana getiren olmamıştır. Muhterem ustadımız ibnülemin Mahmud Kemalın *Son asır Türk Şairleri* unvanlı pek büyük kıymeti haiz bulunan ve bu devir edebiyat tarihi için yegâne mercî olan eşsiz eseri, isminden de anlaşıldığı veçhile, bir asır zarfında yetişmiş şairleri muhtevidir. Şair *Hamamî zade* İhsan'ın gayri matbu *Trabzon şairleri* ve yine gayri matbu *Rubaî Şairleri*, Badi Ahmed efendi merhumun gayri mutbû *Rıyaz belde-i Edirne* adlı pek mühim telifinin bir faslı olan *Edirne Şairleri*, Ziyaettin Fahrinin *Erzurum Şairleri*, Ahmed Talat'ın *Çankırı şairleri* gibi telifat, nisbeten mahdut bir kadro içinde vücude getirilmiş eserlerdir.

Sadettin Nüzhet, yalnız şairlerin hayatları hakkında doğru malumat vermeğe çalışmakla ve nümune olarak bir kıta veya birkaç mısra almakla iktifa etmemiş, bilakis kari ve mütetebbilerin her şair hakkında bir fikir edinebilmesi için misâlleri - imkân derecesinde - çokça intihap etmiştir. Müellifin gösterdiği diğer bir hususiyet de, şimdiye kadar edebiyat âlemince isim ve eserleri meçhul kalmış olan şairlerin tercümei hallarile birlikte - şimdilik tek bir nusha olarak elde edilmiş olan - eserlerinin temamını derçeylemesidir.

Sadettin Nüzhet, el'an yaşamakta olan veya ölüpte isimleri ve eserleri ancak muhitlerindeki yakınları tarafından bilinen meçhul şairleri meydana çıkarabilmek için bütün Türkiye dahilinde adetâ bir tarama yapmaktadır.

Resimli olarak intişar eden bu çok değerli eserde, elbette bir takım ufak tefek hata bazan büyük hatalar olmalıdır. Tabiî asgarî hesaba göre on senede bitecek olan ve tek bir kişi tarafından - diğer resmî ve hususi meşgaleleri arasında - meydana getirilen bu eser için müellifin şimdiye kadar intişar eden cüz'lerde münderiç - isimleri (a) harfile başlayan - şairler hakkında müracaat ettiği me'hazların bir kısmını kaydetmekle eserin kıymetini ifade etmiş olacağımı zannederim :

Ahdi tezkeresi (Gülşenî şuarâ); Asım tezkeresi, Aşık çelebi tezkeresi (Meşairüşşuâra); Bursalı Belig tezkeresi (Nuhbetülâsâr lizeyli zübdetüleşâr); Beyanı tezkeresi; sahaflar şeyhi zade Es'ad tezkeresi (Bağçe-i safa-enduz); Esrar Dede tezkeresi; Muallim Nacinin Esami'si; üniversite kütüphanesi yıldız kitapları Hafız kütübü Sabri'nin yıllarca çalışarak meydana getirdiği divan fişleri; Fatin tezkere-(Hatimetüleşâr); manzum Güfti tezkeresi (Teşrifatüşşuâra); Hasan çelebi tezkeresi si; Keşfüzzunun - Kâtip çelebi Kafzade tezkeresi (Zübdetüleşâr); kafilei şuâra (Mehmed Tevfik); Künhülahbar - Âli; Latifi tezkeresi; Enderuni Akif tezkeresi (Mirâtişşuâra); Fezleke - Kâtip çelebi; Güldeste - Belig; Mustafa Mücib tezkeresi muhtelif mecmualar, Mecmuâtünnâzir - Ömer bin Mezit; Mecelletünnisab Finnesebî Velküni Velelkab - Müstakimzade; Mecmaunnazair - Edirneli Nazmi; Mecmuâtüttevarihelmevleviye; Ömer Taib mecmuası; Şeyhulislâm Arif Hikmet tezkeresi; Pervane Bey mecmuası; Ramiz tezkeresi; Riyazî tezkeresi (Riyazüşşuâra); Sicillosmani - Mehmet Süreyya; Safayî tezkeresi (Nuhbetülâsâr min Fevâidileşâr); Sehi Bey tezkeresi (Heşt Behişt); Sefinei Mevleviye - Sakıb dede; Silâhdar zade Mehmet Emin tezkeresi; Salim tezkeresi; son asır Türk şairleri; Türk Halkedebiyatı Ansiklopedisi; Bağdadlı Şefkat tezkeresi; Şekayık Zeyli (Vekayiu'fudala) - Şeyhî; Şekayık Zeyli - Âtayî; Şakayık Zeyli - Uşşakî zade; Tuhfei Hattatin - Müstakim zade; tezkerei Şuârai Âmit-Ali Emiri; Yümnî tezkeresi.

R. M. MERİÇ

Samoyloviç. A. K., *Ne « idol », a « plemya » = Put değil kavimdir.*

Makalenin hangi mecmuadan müstahreç olduğunu, müellifçe Türkiyat Enstitüsüne armağan edilen ayrı basımdan, anlamak imkânı olmadığından, bu hususu, maatteessüf burada meskût geçmek zaruretindeyiz. Lâkin bu makalenin küçüklüğüne mukabil münderecatça zenginliği, hakkında ehemmiyetle behsedilmesini taleb etmektedir. Müellif 1895 yılında, Radloff tarafından yanlış olarak Yenisey âbideleri işarelerinden birine verilmiş savtî kıymet yüzünden " el „ kelimesinin " bel „ okunduğunu ve bu yüzden bu iki kelimeden çıkan " Kavim „ le " put „ mefhumlarının karıştırıldığını ve hâlâ bugüne kadar bu büyük hatanın daima tekrar edildiğini esefle kaydetmektedir. Halbuki, 1913 yılında Prof. Thomsen, Yenisey âbideleri üzerinde kendi araştırmalarını yaparken, yüksek dehası ile Radloff'un bu hatasını görmüş ve çok değerli [*Une lettre méconnue des Inscriptions de l'Jenissei* „ " Journal de la Saciété Finno - Ougrienne„ Helsingfors 1913], adlı makalesile, Radloff'ça *b* olarak okunan işarenin *biş, yidi* gibi kelimelerdeki *e* ye tekabül ettiğini sarahaten meydana koymuştur [5 - 4]. Mezkûr araştırmadan 23 yıl gibi uzun müddet geçtiği halde, Yenisey âbidelerine atfedilen ehemmiyetsizlik dolayisiyle olacaktır ki, bu hata mütemadiyen tekrar edilmiş ve sırasile, Samoyloviç'in de haklı olarak bu hataya düşeceklerini bir türlü ummadığı Bartold'un *Orta Asya Türk Tarihi hakkında dersler* İstanbul, 1927 [S. 11], ve dostum Abdülkadir İnan'ın *Ongun ve Töz kelimeleri hakkında* [Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, İstanbul, 1934, sayı II, S. 285] eserlerinde aynen kalmıştır. Yalnız, Abdülkadir İnan, son neşrettiği [*Türkoloji Ders Hülâsaları* İstanbul, 1936, S. 23], adlı eserinde yukarda zikredilen makaledeki hatasını tamamile düzelttiği halde, Bartold'un almancaya çevrilen eserinde bu hata olduğu gibi bırakılmıştır ve bu yüzden " Kavim „ manasında olan **el** kelimesi **bel** şeklinde okunularak, mevzula hiçbir âlâkası olmayan " put „ manasile ifade edilmiş, ve neticede, bu kelimeye dayanılarak eski türk şamanlarının muayyen bir cine itikad ettikleri meydane atılmış ve bu yüzden Türk dininin bir noktası aydınlaştırılmağa çalışılmıştır. Halbuki, kelime Yenisey âbidesinde **törü** kelimesile beraber kullanıldığından **el törüsü** mahiyetinde olup, doğrudan doğruya, eski türk hukukuna temas eden bir ıstılahdır. Sırf hurufata ait bu küçük hata iki mühim tetkik sahasının karıştırılmasına sebebiyet vermiştir. İşte bu noktadandır ki Samoyloviç'in mevzuubahis makalesi, çok ehemmiyete değer bir ihtardır. Ümid ederiz ki bundan sonra bu vadide çalışanlar bu noktayı ehemmiyetle göz önünde tutacaklar ve herşeyden evvel türk dini tarihi ile ugraşanlar, bu hatalarını tashih edeceklerdir. Nitekim Abdülkadir İnan bunu yapmıştır.

Aynı hataya, cihan hurufatı hakkında eser neşreden Yensen'in *Geschichte des Schrift* [Hanower 1927] adlı eserinin Yenisey - Orhon harfleri bahsinde tesadüf edilmektedir. Samoyloviç makalesinde yalnız " *bel* „ kelimesine temas ettiğinden, tabiatile, bu son eserdeki bu hatayı nazarı dikkate almamıştır.

A. GAFAROĞLU

Ananjasz Zajaczkowski. *Elementy tureckie na ziemiach Polskich.* Zamosc 1935. 29 SS. « Tatarski Rocznik » Mecmuası (II) ndan ayrı basım.

Vorşova Üniversitesi Türkoloji Profesörü M. Ananjasz Zajaczkowski'nin *Leh topraklarında Türk unsurları* adlı bu eseri çok mühim meseleleri aydınlatmaktadır. Malûm olduğu üzere Polonya'da halâ birçok Türkler yaşamaktadır. Bunların en çok kısmı olan ve umumiyetle Litvanya Tatarları adını taşıyanları hali hazırda türkçeyi unutmuşlar, ya lehçe veya ak Rus dilini kullanı-

yorlar. Fakat Karaim adıyla tanılan ve din itibariyle Müseviliğin bir şubesine mensup olan kitle ise hala halis türkçe konuşuyor. Zajaczkowki, işte Polonya'daki bu iki Türk zümresi ile meşgul oluyor. Tatar adının menşeine dair fikir yürütülmüş ve buna taallûk eden bibliyografya gösterilmiştir; ve bu hususta mevcut bütün malzemeden etraflıca istifade edilmiştir. Tatar adının Moğol istilâsından çok evvel bir Türk kabile adı olduğunu Mahmud Kâşgari'nin *Divanı Lûgat-üt Türk*'ünden biliyoruz (*Div. Lûg. Türk.* I. 28, 30, 23). Karaim adına gelince, müellif bunun türkçedeki kara ile münasebeti olmadığını, bu ismin esasını, umumiyetle kabul olunduğu veçhile ibranicede aramak icap ettigini doğru buluyor.

Karaim - İbranicedeki «kara» - yani «okumak» tan çıkmış ve «karai» sözünün cem'idir; Karaimin ifade ettiği mana da «dini hususta yalnız okumağa, yani Tevrat'a istinat eden adam» demek oluyor. Görülüyor ki «Karaim» bir zümrenin milli adı değil, onların dinini gösteren bir isimdir; netekim Tatarlara da Polonya'da (yalnız Polonya'da değil Rusya'da da) Müslüman deniliyordu. Bundan sonra Z. Polonyadaki Tatarların ve Karaimlerin tarihleriyle meşgul oluyor. Malûm olduğu veçhile bu Tatar kolonilerinin Lehistana gitmeleri 1319 tarihinden evveldir. Bunların bilhassa Kıpçaklı olmaları gösteriliyor. Eserden, Tatarlar arasında - bunların tamamiyle yerleşmiş ve ziraatle meşgul olmağa başlamalarındanberi bir çok asırlar geçmesine rağmen - eski kabile adlarının tamamiyle kaybolup gitmediklerini görüyoruz: 1631 de Lehistan'daki Tatarların askeri kıtaları şu adları taşıyorlardı: Ulan, Yugın, Nayman, Yaloir, Kondrat ve Barin. Bu adların halis Türk kabile isimleri olduğu Ebülgazi Bahadur Han'ın *Şecere-i Türki*sinden ve diğer kaynaklardan misallerle gösterilmektedir. (S. 10). Bununla Z. Aristov'un «yalnız göçebe olan Türk kabilelerinde uruğ adları muhafaza edildiği nazariyesi» bir mütearife olmaktan çıkıyor. Polonya'da yerleşen Tatarlardan kalan şahıs adlarının tetkikinden, bunların etnik bakımından pek muhtelif yerlerden gelmiş olduklarını öğreniyoruz; zaten «Litvanya Tatar ları» üzerinde yapılan antropolojik tetkikler de bunu gösteriyor. Bu zümre arasında muhafaza edilmiş türkçe sözlere gelince, bilhassa «berdi» ve «keldi» (verdi, geldi) ile bağlı şahıs adlarına tesadüf ediliyor; sonra Cansuba, Danlar, Bulat, Janibe, Uzbej, Urus ve Edigej'li aile adları bunların nereden geldiğini açıkça göstermektedir.

Karaim'lere gelince, bunların Polonya'ya yerleştirilmeleri XIV üncü asrın sonlarına dogrudur. XV inci asrın başlarından itibaren bunları Troki ve Lucki (Vilna şehrine yakın) civarında teşkilâtlı bir cemaat olarak görüyoruz Karaimlerin eski Hazarlar'ın halefleri olduğunu vaktiyle (Türk Yılı, 1928) B. Süreyya Şapşal ileri sürmüş ve bunu ağır basan misallerle isbata çalışmıştı. Z. inin bu husustaki fikri şudur: «Karaimlere Türk karakterlerini veren etnik unsurun Hazarlar, yahut Kumanlar veya Peçenekler, nihayet - hakikata en yakını - bu kavimlerin ayrı ayrı grupları olması mümkündür» (S. 21). Z. Türk dilini muhafaza etmiş olan Karaimlerin gerek Türk dili araştırmalarında ve bilhassa Türk folkloru bakımından çok ehemmiyetli bir mevki tuttuklarını bildiriyor. Bilhassa bunlar arasında tipik Türk atalar sözlerinin bulunması enteresandır: (Aç canlı köp aşayit, acı canlı köp sözleyit = aç adam cok yer, canı yanan çok söyler). Eserin sonunda, Karaim dili tesiriyle Polonyalıların diline giren sözler üzerinde duruluyor ve Türklerin bu münasebetle Lehliler üzerinde yaptıkları medeni tesirler aydınlatılıyor. Karaimleri ve Tatarları yakından bilen Prof. Zajaczkowski'nin eseri, Türkiyat sahasındaki çok enteresan ve bugüne kadar pek az araştırılan bu mevzuları aydınlatmak, ve tamamiyle ilmî olarak işlenmesi bakımından, değerli bir mevki işgal etmeğe hak kazanmıştır.

A. N. KURAL

26 Eylûl 1936 Cumartesi günü, memleketin her bucağındaki Halkevlerimizde Dördüncü Dil Bayramı kutlulandı. Bu münasebetle Ankara, İstanbul Halkevlerinde yapılan törenler hakkında kısaca malûmat veriyoruz. Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen tarafından radyoda verilen konferansı neşrediyoruz.

Ankara'da:

Ankara Dördüncü Dil Bayramını Ankara Halkevinde, coşkun ve manâlı bir törenle kutladı. Dil Kurultayının toplandığı günlerde dil davasına inan ve ilgilerini beş gün beş gece toplanmalar, konuşmalar, şiirler ve türkülerle belirtmiş olan Ankara Halkevi üyeleri, Ankara halkının Dördüncü Dil Bayramında duyduğu sevinci ve ilgiyi belirtmek için de çok sade ve güzel donanmış, kapısının medhalinde bir dil sergisi açılmış, salonlarında çok güzel, sesli sözlü, hareketli bir bayram havası yaşattı. Büyük salon dop dolu idi, dışarıda radyoyu dinliyen ve bahçeyi dolduran bir kalabalık vardı.

Hepsi dil davasının isabetini ve ulviyetini birer güzel tarzda ve birbirinden heyecanlı olarak tebarüz ettiren ve iç sayfalarımıza geçirdiğimiz hitabe ve şiirler, dinleyiciler üzerinde mükemmel bir tesir uyandırmasını ve bayramın ehemmiyet ve şümulünü belirtmesini çok iyi başardılar.

Halkevi, dil bayramına bir zafer bayramı kadar değer ve heyecan vermesini bildi. İstiklâl marşından sonra, Halkevi başkanı ve İçel saylavı Ferid Celâl Güven, heyecanlı bir hitabeyle merasimi açtı ve bayramı kutladı; Ferid Celâl Güven'in bilhassa yeni dille yeni görüşlerle yeni sanatın belirmekte olduğunu, genç değer ve kıymetlere güveni ifade eden cümleleri çok güzel bir tesir yaptı.

Türk Dili Kurumu sağışmanı ve Kütahya saylavı Besim Atalay, "Türk dili hakkındaki söylev„ inde Türkün tarih içindeki yüksek ve eşsiz yerini açıklayan cümleler ve eski zamanla yeni zaman tefekkür ve tetebbu şartları arasındaki farkları bir istidrad kabilinden kaydeden mülâhazalarla derin bir alâka uyandırdı; Manisa saylavı Kâzım Nami Duru'nun "Öz Türkçem„ adlı şiiri, öz ve kıvrak bir Türkçe ile derin ve ülkülü duyguların kısa ve candan bir tesbiti, bir terennümü oldu. Türk Tili Kurumu Genel Kurulu üyelerinden Çanakkale saylavı Ahmed Cevad Emre Türk dilinin dillerin anası olduğunu anlatan, Teorimizin hususiyet ve hükümlerini tebarüz ettiren konferansı da davayı bir daha açıklamış ve aydınlatmış oldu; İshak Rafet Işıkmen'in Atatürk Türkçesiyle yazıp okuduğu bir kaç şiir de alâka ve zevkle dinlendi, hitabelerin ve şiirlerin hepsinde davayı canlandıran yerler çok alkışlandı.

Söylev ve şiirlerden sonra; on beş dakika aralık verildi; herkes, salonlarda dil davası etrafında konuşuyor, Güneş - Dil Teorisinden bahisler açıyordu; on beş dakika sonra programın müzik kısmı başladı; güzel ve klasik parçalar maharetle çalındı, zevkle dinlendi. Saat altıyı geçiyordu; İstanbuldan Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen'in söylevi başladı. Ankaralılar bu söylevi de radyodan takib etmekle bayramı saatlerce süren bir heyecan ve alâka içinde kavramış ve kutlamış oldular.

İstanbul'da:

Eminönü Halkevinde münevver taba-

kaya mensup büyük bir kalabalık toplanarak saat on sekizde Ankaradan radyo ile verilen konferans dinlenmiş; ondan sonra İstiklâl marşı ile merasim açılmıştır. Müteakiben Kurultay marşı çalınmış; bu marş ta dinlendikten sonra Halkevi dil, tarih, edebiyat fakültesi azalarından doçent Sabri Esat Ander bir konferans vererek ezcümle şunları söylemiştir:

"— Bir millet bayramı; öyle bir millet bayramı ki asırlarca tâbi olduğu bir ümmetin içinde kendi varlığını ihmal etmiş; saray ve medrese bayramlarile avutulmuş büyük bir milletin; benliğine ve dirliğine kavuşmasını müjdeliyor.. Zaten yakın tarih Türk mucizesinin tarihidir. İşte 19 mayıs; karanlıkta yol arayan Türkiye Büyük Atasının bir Anadolu kıyısından bir güneş gibi doğmasile başlıyan kultu günler.. Ve nihayet 26 eylûl; ayni güneşin hem millî bir iman hem de beynelmilel bir hakikat halinde cihanı istilâsı..

Vaktile siyasî sahada vasimiz düveli muazzama idi. İlmimiz; bütün bilgimiz medrese taassublarından ibarettir. Edebiyat takliddi. Çünkü kendimizi tanımamış; kudretimizin kaynağını keşfetmemiştik. Çünkü tarihimizi bilmiyor; dilimizden şüphe ediyorduk. Bir milletin bütün enerjisine kaynak olan tarih ve dili; yabancıların bize gösterdiği şekilde kabul ediyorduk. Fakat içimizde bir millet; hem de büyük bir millet olduğumuza dair gizli, ifade edilemiyen, adeta gayrişuurî bir kanaat vardı. Bugün tarih ve dil araştırmalarile içimizdeki bu imanın bir bilgi haline geldiğini görüyoruz. Bugün sadece insiyaklarile birbirlerine perçinli bir kütle değil imanile, sevgisile ve bilgisile birbirinin içinde erimiş; bir tek vücud olmuş bir milletiz. Benliğimizin şuurunu 19 mayısın 23 nisanın, 30 ağustosun ve 29 teşrinievvelin güneşi aydınlatmıştır. Bugün birlikte kutluladığımız bu bayram, aydınlanan şuurumuzun bayramı ve Ulu Güneşimize karşı duyduğumuz sonsuz minnettarlığın bir tezahürüdür.,,

Bundan sonra mütekait miralay İsmail Hakkı da "Tarihi efsane mi?" isimli bir konferans vermiştir. Konferanslar bitince konser başlamış ve Halkevi orkestrasının verdiği bu konser de çok alkışlanmıştır.

Beyoğlu Halkevinde de muazzam tezahürat yapılmış; Hıfzı Tevfiğin "Türk dilinin ilerleyişi" hakkındaki konferansından sonra temsiller verilmiştir.

İbrahim Necmi Dilmenin konferansı

— Yurddaşlarım,

Bundan dört yıl önce, bugün, Ulu Önder Atatürk'ün yüce dehasından yeni bir güneş doğmuştur. Türklüğün yeni varlığına kültürden bir temel kurmak istiyen Büyük Kurtarıcı, Türklüğe Türk gençliğine dil üzerinde çalışma yollarını açıyordu.

26 eylül 1932 de Dolmabahçe Sarayında toplanan Birinci Türk Dil Kurultayı işte bu yeni ve parlak güneşin ilk etrafa yayılan ışığı sayılabilir.

30 ağustos 1928 de yeni Türk alfebesinin kabulile Türk kültür hareketine ilk çığırı açan Lider dil devrimine el koymazdan önce, başka büyük bir konunun üzerinde uğraşmıştı: Türk historyası...

Dünkü ve bugünkü historyamızı

Atatürk'ün kutsal eli değdiği tarihten önce historyamız, acınacak bir yokluk içinde görülüyor ve gösteriliyordu: historya diye, Avrupadan tercüme edilmiş kitaplarla eski padişahların doğuş, tahta geçiş ölüm tarihlerinden ve biyografilerinden başka birşey bilmiyorduk. Bunlar - sanki elbirliği etmiş gibi - Türk milletine kendi varlığını değersiz, düşkün göstermeğe çalışıyorlardı. Güya bütün varlığımızın başlangıcı dört yüz çadır halkının Anadoluya geçmesile başlayurdu. Güya kültürün, bilginin kaynağı, eskiden Yunan ve Roma, Orta Çağlarda Arab, Yeni Çağlarda ise Avrupa idi. Güya Türkün bütün bu historya akışında, savaştan, akından, vurup kırmadan başka bir rolü yoktu.

Türk Historya Tezi:

Atatürk'ün yüce dehasından doğan Türk Historya Tezi, bütün bu hakikatten uzak görüş ve düşünüşlere karşı yeni ve doğru bir yol gösterdi: dünyanın gözü önüne, ilim âleminin en kuvvetli belgeleriyle konuldu ki cihan kültürünün ilk açılışı, ilk gelişmesi, Türkün eliyle olmuştur. İnsanlığın hayvanlıktan ayrılarak ilk varlığını idare ettiği uzun paleolitik hayattan yani çok eski taş sanatı devrinden sonra, zekânın ilk yaratışlarına kapı açan neolitik, yani yeni ve cilâlı taş kültürü, ilk defa Orta Asya, Türk iç denizleri kıyılarında oturan brakisefal dedelerimizin kafalarında kurulmuştur. İlk defa madeni bulup işleyen ve bu sayede yeni ve mühim bir kültür âlemi yaratan, gene o brakisefal Türklerdir.

Orta Asyadan göçerek yeryüzünün dört yanına akın eden Türklerin, neolitik ve maden kültürlerini dünyaya yaydıkları bir hakikattır. Bu hakikati henüz inkâr edenlere karşı Türklüğün ve Türk gençliğinin daha çok uğraşmağa mecbur olduğunu unutturmak istemem. Fakat şuna da eminim ki, nede olsa Tezimizin muvaffakiyeti, Türk zekâsının ortaya koyduğu hakikat aydınlığiyle, artık gizlenebilir halden çıkmıştır.

Ulu Önder ve Dil:

Jeolojik, arkeolojik, antropolojik, etnolojik ve bunların ortaya koyduğu hakikatlerle hergün daha çok kıymet ve ehemmiyet almakta olan prehistoryanın verdiği bu neticeyi tamamiyle meydana koyacak ve kuvvetlendirecek olan bilgi, ancak dil bilgisi olabilirdi. İşte bunun içindir ki Historya Tezi muvaffakiyet yoluna girince Ulu Önderin önem bakışları yeniden dil üzerine dönmüştür.

Türk dili, gerçekten bakım bekliyen bir halde idi: Osmanlı İmparatorluğu, asırlar içinde, Türk dilinin türlü diyarlarda şekil değiştirmiş varlıklarını, yabancı birer dil varlığı gibi ileri sürmek gafletinden kurtulamamış, o varlıkları kendi âlemlerindeki inkişaf şekilleriyle, olduğu gibi alırken üstlerine yabancı damgası vurmak suretiyle "Osmanlıca" diye kozmopolit ve dönmüş bir dile hayat vermek yolunda Türklüğe boşuna zaman kaybettirmişti.

Türklüğü şanlı mazisi kadar, parlak istikbaline de lâyık yeni ve modern bir kültürle canlandırmağa azmeden Türk Cumhuriyeti, halkın anlaşma vasıtası, bilginlerin öğretme aleti ve bilhassa Türk kültürünün hazinesi olan dili bu karanlık, karışık, donuk halde bırakamazdı.

Türk dilini ilim yollariyle derinleştirerek tam mahiyetini ve yeryüzü dilleri arasındaki yerini tayin etmek lâzımdı.

Dört yıllık verim:

İşte bugün dördüncü yıldönümünü kutladığımız dil devriminin başlangıcı bu hedeflere doğru ilk adım demekti. O gündenberi geçen dört yılın içinde alınan verimleri, bu kutlu bayram gününde kısaca gözden geçirmek isterim:

Bütün yurddaşlara okuma yazma öğretmek yolunda, 1928 harf inkılâbındanberi verilen emekler, oldukça ilerlemiştir. Okur yazarlar nisbeti göğüs kabartacak derecede yükselmiş bulunuyor. İlk ve orta öğretim okullarına her yıl baş vuran yurd yavrularının isteklerine yetişmek için güçlük çekiliyor. Kültür Bakanlığı, son süratle hareket eden bir motör hıziyle hem yetişkin halkı okutmak hem de memleket çocuklarına okul, kitap, öğretmen yetiştirmek yolunda çalışıyor. Türkiyede de okuma yazma bilmezler adedinin başka medeni memleketlerden daha çok olmıyacak bir nisbete indiğini göreceğimiz günün gittikçe yaklaştığına güvenebiliriz.

Bu güveni sağlamak üzere okuma yazma öğretmek ve bunu öğrenenler de okuma zevkini muhafaza etmek yollarını da bulmak lâzımdır. İşte "halk için yazı dili" düşüncesinin esası buradadır.

Tarama dergisi ve kılavuzlar:

Bu yazı dilini bulabilmek için bir çok tecrübeler geçirdik. İlk önce dilimizde kullanılıp yabancı kökten geliyor sanılan sözlere karşılıklar aramıya giriştik. Bunun

için bir anket açtık. Gelen cevabları topladık. Bu anketin verimi maksada yetmedi, bunun üzerine halk ağzından derlenmiş, 120 binden fazla söz fişi ile 150 kadar yazma ve basma kitabı tarayarak ortaya (Tarama Dergisi) diye bir eser çıkardık. Bunda görülen karşılıkları yeniden eleyerek (Cep Kılavuzları) nı bastık.

Bir yandan da bu araştırmaları yaparken, bir yandan da bütün Türk yazıcılığının yardımiyle yazı dilini elden geldiği kadar çok anlaşılır bir şekle sokmak yolunu arıyorduk.

Bu yol üzerindeki bütün deneme ve araştırmaların neticesini şöyle ifade edebilirim:

Halk için yazılan yazılarda, okullar için yazılan ders kitaplarında kullanılacak dil, o halkın bildiği, yahut o okullarda okuyan Türk çocuklarının kolaylıkla anlıyabileceği dil olmalıdır. Böyle olmadıkça ne yazılarımızın halk arasında yayılmasına, ne de öğrenme zamanının kısatılmasına imkân bulunamaz.

Bu hedef üzerindeki çalışmalar, yalnız Türk Dil Kurumunun elindeki araçlarla sona varamaz. Burada memleketin bütün muharrirlerine, ediplerine, şairlerine, muallimlerine, hatiplerine düşen vazifeler vardır.

Halk için yazılan yazılarda halk dilini kullanmak demek, bilenlerin bilmiyenler seviyesine inmesi demek değildir. Bu, merdivenin alt basamağındaki yeni ayak yavruyu yükselmeğe alıştırmak için, yanına kadar inerek kolundan tutup yükseltmek demektir. Her ana babanın zevkle yaptığı bu yol göstericiliği Türk ilim ve sanat dünyasının değerli babalarından beklemek elbette hakkımızdır.

Bilginlerimize düşen vazife:

Bilginlerimize düşen vazife, yalnız bu kadar da değildir: Türk Dil Kurumu, dilimizin içinde saklı duran varlık hazinelerini derleme, tarama, tercüme gibi yollarla bulup ortaya koydukça bunları eleyip inceliyerek, şimdiye kadar dilimizde kullanıldığı halde yabancı sanılmış kelimelerin ne kadar asil Tük kelimeleri olduğunu göstermek de, düşünen ve yazan aydınlarımızdan beklenen bir ödevdir.

Bir örnek:

Bununla ne demek istediğimi bir iki misal ile anlatayım:

Meselâ, "şuur" kelimesini artık arapçadır diyerek dilden atmayı düşünmeyiz. Çünkü "us" dil unsurunun Türkçede bulunduğunu biliyoruz. Bundan yapılan "uslu" kelimesini hergün kullanmaktayız. "Us" daki (s) konsonunun (ş) ile değişebileceği malûmdur. Herhangi bir vokalle okunan (r) konsonunun manayı temerküz ve tekarrür ettirdiğini de öğrendik. Bu halde (us) daki (s) yi (ş) ye çevirip bir de (ur) katarsak "usuur = uşuur = şuur" şekillerinin birbirinden çıktığını anlamakta ve çocuklarımıza anlatmakta bir güçlük kalmamış demektir. Bu anlaşılacak "şuur" un da tekarrür etmiş (us) olduğu kendiliğinden meydana çıkar. Farsça zannedilen (hoş) kelimesinin de (us) dan başka bir şey olmadığına kolaylıkla intikal edebiliriz.

Gene bunun gibi dilimizde kullanılagelen "zekâ" kelimesine de artık yabancı muamelesi etmek elimizden gelmez. Çünkü Tük Dil Kurumunun ortaya koyduğu "Tarama Dergisi" inde (sağ, say, sak) sözlerinin öztürkçe olarak (zekâ) ve (zeki) manâlarına geldiğini görüyoruz. Hergün kullandığımız (sak) kelimesinin de yalnız bildiğimiz su ile ilgili manada kalmadığını bundan (sak = zaka = zekâ) olarak zekâ manasının da çıktığını anlamak ve anlatmak lâzımdır.

Bu yolda yapılacak himmetleri kolaylaştıracak yepyeni bir vasıta da son dil araştırmalarının ilmi verimlerinden doğmuştur.

Üçüncü Türk Dil Kurultayının da mihveri olan bu yeni verim, Türk Dil Tezi olarak bütün ilim dünyasının gözü önüne konulan "Güneş - Dil" Teorisidir.

Güneş - Dil Teorisi:

(Güneş - Dil) Teorisi, esasında, dillerin ana kaynağına ait bir teoridir. Bu

Teoriye göre kültür çağına ayak basmış, bütün varlığın mahiyeti üzerine kendine sual sorup cevap aramak derecesine varmış olan insanların ilk varlık kaynağı olarak tanıdıkları ana obje güneş olmuştur.

Güneş mefhumu:

Güneş mefhumunu, yalnız gökyüzünde sabahları doğar, akşamları batar bir varlık diye değil, aynı zamanda ışığın, sıcaklığın, kuvvetin, kudretin, hareketin, suyun, sesin, bütün varlığın kaynağı bir ilâh, bir esas, bir totem diye alan ilk kültür insanlığı, hayvanî enstenklerin, isteklerin fevkindeki bütün düşünce ve duygularını bu objeye verdiği isimle anlatmağa çalışmıştır. İşte böylece ilk önce güneşe verilen adı anlatan ses, ilk kültür insanlığı içinde yavaş yavaş bütün genel mefhumlara yayılmış, sonra gene bu ses türlü değişmelerle kelimeler teşkiline yaramıştır.

Kültür insanlığının ana anlamını "Güneş" diye tesbit eden Türk Dil Teorisi, bunu ilk anlatan kültürlü dil ana sesini de "ağ" olarak tayin etmektedir. Bu "ağ" sesinin vokali olan "ağ" sonradan "e, o, u, ı, ö, ü, i" şekillerini aldığı gibi, yine bu sesin konsonu olan "ğ" de damağa aksederek "y, k, g, h" ve dudağa aksedek "v, b, m, p, f" seslerine çevrilmiştir. İşte sekiz vokalle on konsondan kurulan bu ilk kökler sekiz ana kökle 72 birinci derece prensipal kökü doğurmuştur. İlkin "ağ" üzerinde toplanan bütün genel mefhumlar da, bu yeni kökler doğdukça, fikirde ve dilde elele yürüyen bir tekâmülle bunlara yayılmıştır.

88 kök:

Daha sonraları tekellüm cihazının tekâmüliyle "t, d, n, r, l, s, ş, c, ç, z, j" gibi konsonlar da vücud bularak, bunlardan da ikinci derece prensipal kökler doğmuştur. Bunlar da sekiz vokalle okunarak yeniden 88 kök yaratmıştır.

Hiç durmıyan fikir ve dil tekâmülü yol aldıkça bir vokalle bir konsondan kurulan bu kökler ikişer ikişer birleşip kaynaşarak silâblar teşekkül etmiş, bunlara da yeniden silâblar katılarak kelimeler kurulmağa başlamıştır. İşte bu arada, bir takım kökler yavaş yavaş ek manaları da alarak başka kök ve silâblara katılmıştır.

"Güneş - Dil" Teorisi, bu ek manaları da yedi kategoride toplayıp tesbit etmektedir. Bu yedi kategoriden birincisi, ego yani ana süje veya obje anlamını, ikincisi onun yakın muhitini, üçüncüsü ondan oldukça uzak sahaları, dördüncüsü en geniş ve yaygın şümul sahasını gösterir. Beşinci kategori yapıcılık, yaptırıcılık, yapılmış olmaklık; altıncı kategori tekarrür ve temerküz; yedinci kategori de kelimeyi tamamlamak ve isimlendirmek manalarını taşır.

Birinci kategorinin konsonları "m, b, v, p, f", ikincisinin "n", üçüncüsünün "s, ş, ç, z, j", dördüncüsünün "l" dir. Beşinci kategori "t, d", altıncı kategori "r" konsonlariyle ifade olunur. Son kategorinin konsonları da "k, ğ, y, g, h" dır.

"Güneş - Dil" Teorisi, aynı zamanda bu konsonların birbirlerine değişmelerindeki kaideleri de tedvin etmektedir.

Türk dilinin ekleri:

Yeni Teori sayesinde şu hakikat de ortaya çıkmış oluyor ki Türk dilinde ötedenberi zannedildiği gibi sayısız ve gayri muayyen ek yoktur. Basit olarak Türkçede bulunabilecek eklerin adedi, köklerin adedi kadardır. Yani 21 konsonun 8 vokalle okunuşundan doğan 168 rakamı hem Türk köklerinin, hem de Türk eklerinin müspet miktarını gösterir.

Bu basit eklerin birleşerek mürekkeb ekler vücuda getirmiş olmalarıdır ki şimdiye kadar Türk dilini derinleştirenleri şaşırtıcı bir ek kalabalığı önünde bırakmıştır. Gramer izahlarında kolaylık olmak üzere daima ayni anlamı ifade eden mürekkeb ekleri tek başlarına almak mümkün olsa bile, bunların dil orijininde hangi basit eklerden kurulmuş ve neden dolayı o anlamı almış olduklarını hiç bir hakikî Türk dilcisi göz önünden uzak tutamaz.

Ler - lar ekleri :

Meselâ "ler - lar„ mürekkeb eki Türkçede bir cemi edatı olarak kelimelerin sonuna gelir dediğimiz zaman bunu bir kalıp gibi almak doğru olamaz. Bunun ne olduğunu ve neden cemi ifade ettiğini analitik metodla bilmek ve o yolda öğretmek lâzımdır.

Evet, "ler - lar„ Türkçede çokluk bildiren bir sözdür. Çünkü, biraz önce de söylediğim gibi, "l„ konsonu çokluk, kesret, şümul bildirir; "r„ konsonu da tekarrür ve temerküz anlatır. Herhangi bir kelimenin çoklukta tekarrür ve temerküzünü anlatmak istersek ona bu konsonlardan kurulan "ler - lar„ mürekkeb ekini katarız.

Bunu bu yolda anlatmak, hem dilin iç hakikatını ortaya koymak, hem de Türk yavrularının zekâsını bir takım kalıplar bellemekten kurtararak işletmek için pek lüzumlu ve faydalıdır.

Bu gibi mürekkep eklerin kelime olarak başlarında bulunup düşmüş ana kök - ki her hangi bir vokalle bir (ğ) den kurulmuştur -. Doğrudan doğruya herhangi bir süje veya objeyi ifade eder ki ek hangi kelimeye katılırsa o kelimenin manasını üzerine almış olur. Ana kök mefhumunun bütün genel anlamları ifade edebilmesi ve ek mefhumlarının böyle muayyen manalara tahsis edilmesi sayesinde, dillerin analizi, bugüne kadar umulmasına bile cesaret edilememiş verimlerle, dil muammasını ışıklandırmaktadır.

En büyük netice :

Bu analizlerle varılan en büyük netice, yer yüzü dillerinde kültür manaları taşıyan kelimelerin, hep Türk kökünden kopuştuğunun ortaya çıkmasıdır.

Bu sözle, bütün dünya dillerinin hep Türk dilinden çıkmış olduğunu iddia etmiş olmiyorum. Şimdiki halde bizim iddia ve ispat edebildiğimiz, bütün dünya dillerinde bulduğumuz ve gördüğümüz Türk sözleridir. Bu iddiamızla orijinal bir dile sahip olduğunu iddia eden hiçbir milleti rencide etmediğimize kaniiz.

Ancak, dünya dillerinde bulduğumuz Türk kelimeleri, en çok kültürün yarattığı anlamlara delâlet etmesiyle hükmediyoruz ki bu kelimeler dillere Türklüğün dünyaya kültür götürdüğü devirlerde girmiştir.

İşte burada Türk Historya ve Dil Tezleri birleşmektedir: Türk Historya Tezi neolitik ve maden kültürlerinin Orta Asyadaki brakisefal Türklerden çıktığını ve bütün dünyaya yayıldığını ortaya koyduğu gibi, Türk (Güneş - Dil) Teorisi de yer yüzüne dağılmış ve türlü dillerde başka başka kılıklar altında yer almış kültür kelimelerinin Türk aslından geldiğini kanuniyet kat'iyetile göstermektedir.

(Güneş - Dil) Teorisinin dünya dil bilgisi üzerinde yapacağı büyük devrimin en iyi bir şahidi de, Üçüncü Türk Dil Kurultayına gelen ve içlerinde eserleri her yerde doküman gibi tanınan bilginler de bulunan 15 dil âliminin bu Teoriye verdikleri kıymet ve ehemmiyeti vesika ile bildirmiş olmalarıdır.

Doğrudan doğruya bir Türk buluşu olan (Güneş - Dil) Teorisi, bir yandan Türk dilinin nasıl ana bir dil olduğunu ortaya koyarak, bu dili küçük gören eski masalları yıktığı gibi; bir yandan da, halk içine kadar yayılmış ve herkesçe manaları bilinmiş olan kelimeleri yanlış olarak, dilden çıkarmak güçlüğünü de ortadan kaldırmıştır.

İşte Türk dil devrimi, dört senelik sıkı bir çalışma neticesinde, bugün bu merhaleye varmış bulunuyor; bir yandan dilimizin yeryüzü dillerine yayılmış olan kültür varlıklarını araştırarak Türkçenin etimolojik lûgatını ve dünya dillerine verdiği kültür kelimelerinin ana kaynaklarını gösterecek mukayeseli etimoloji kamusunu hazırlamak; bir yandan da dilimizin halk ağzında, türlü lehçelerde ve kitaplarda saklı duran hazinelerini derleme, tarama, tercüme yollarıyla ortaya koyarak Büyük Türk Kamusuna ve Türk Lehçeler Lûgatine materiyel toplamak işleri devam edip gidecektir.

Atatürke minnet :

Bütün bu çalışmaların verimi bir jeniden geliyor : O Jeni, O Müvellit, O Meşime, O Beşik, Türkün kolay anlaşılmaz orijinel varlık cevheridir. Bu cevheri milletin ruhu içinde keşfeden ve kendisinde tecelli ettiren de, bütün elanlarımızın merkezi ve membaı olan Atatürktür.

Yurddaşlarım,

Size Dördüncü Dil Bayramını kutlarken, bu büyük jeniyi bulan ve kendinde canlandıran, Türklüğü kudrete, varlığa ve ışığa kavuşturan Ulu Önder Atatürke de sonsuz teşekkürlerimi ve tükenmez hürmetlerimi sunarım.

Gözlü Kule kazısı

Tarsus yakınındaki Gözlü Kule'de bu yıl kazıya izin alan Amerikan bilginleri olmuştur. Arkeolojik araştırmaları başından sonuna kadar idare eden ve yerlerini büyük bir sıhhatle tayin eden The American İnstitute üyelerinden Mis H. D. Goldman ile meslek arkadaşı Harward Üniversitesi antropoloji profesörlerinden Mr. Robert W. Erish'dir.

Zengin neticeler alınmağa başlandığını haber alan eski eserler meraklısı ve koruyucuları ordu müfettişi general İzzet, kolordu komutanı general Mümtaz ile kültür müfettişi Hikmet Gözlü Kule'ye kadar bir gezinti yapmışlardır. Generallerimizin gelişleri çok uğurlu olmuş, geldiklerinden biraz sonra ameleler heyete aid bir kasa bulunduğunu haber vermişlerdir. Bunun üzerine hep beraber satıhtan 6 metreye varan derinliğe merdivenlerle inilmiş ve kazı yakından takib edilirken daha yirmiye yakın tablet ve üzerlerinde Hiyeroglif yazısını andıran şekiller kazılmış müteaddid mühürler bulunmuştur.

Eldeki plânlara göre "A„ yarım adası toprakları tabaka tabaka kaldırılırken evvelâ bir osmanlı ve müteakiben de bir Roma parası, bir demir mızrak ve keçi üzerine binmiş mabud Zandos'un kırılmış iki toprak modelajı bulunmuştur.

Daha aşağılarda tunç çağiyle pek yakından alâkalı salon temelleri görülmüştür. Dıvarların yanındaki süslü döşemeler gayetle enteresandır. Büyük salonun döşemesine işlenen ve hellenistik devirden kalma hemen hemen bozulmamış bir mozayik meydana çıkarılmış, havaların tesirinden muhafaza için üstüne cam levhalar konulmuştur. Mozayikin tip ve motifleri eser sahibinin denizle pek sıkı alâkası olduğuna alâmettir. Gene aynı yarımadada ehram biçiminde başka bir mühür ile mavi taştan bir kunduz böceğine rast gelinmiştir. Bu sırada devrilmiş bir yazılı kaya parçası gözükmüş, kırılmadan topraktan kurtarılan kitabenin grekçe yazıları okunduktan sonra bu ehram âbidesinin Roma kayzerlerinden Plenus adına dikildiği anlaşılmışır. İsa'dan 700 yıl önce Rodos adasında yapılan çanak ve çömlekler benzeri ve o çeşid örnekleri taşıyan vazolar da bulunan eserler arasında sayılmağa değer.

B. yarımadasında derinlik arttıkça milâddan bir çok seneler öncesi topraklara kadar inilmiştir. Ve işte burada Hitit türklerine aidiyetinde şüphe edilmiyen Hitit yazılarını taşıyan bir tunç silindir ve ayrıca da gene bir tunç mühür bulunmuştur. Bir orak, geyik resmini taşıyan bir gerdanlık da bulunanlar arasındadır.

O vakitki tabletleri uzun müddet dayandırmak için bir pişirme fırununa rast gelinmiştir. Bu furunun karakteristik cihetı bilhassa kemerlerinde görülmektedir.

İtalyada Etrüsk'lere aid harabelerde görülen kemerlere benzemekle beraber mimari bakımından daha büyük bir terakki göstermektedir.

Kazıda her gün vasati 90 amele kullanılmış ve bu sayede geniş bir yerde sondaj yapılmak imkânı hasıl olmuştur. Faaliyet üç ay 19 gün sürmüştür.

Alacahüyük kazısı

Türk Tarih Kurumunun Alacahöyük hafriyatında yeniden bakır devrine aid zengin bir mezar bulunmuştur. 8,5 metre derinlikte meydana çıkan ve aslı değerde yeni vesikalar veren bu mezar, şimdiye kadar bulunmuş olanların en iyi muhafaza edilenidir. Taşlarla çevrili olan mezar odası ağaç ve kerpiçle kapalıdır. Ağaç tavan üstünde kurban edilen hayvanların başı ile ayak kemikleri, altında dizleri, büyük iskelet yanında altın, gümüş ziynet eşyası, geyik heykeli, güneş kursu 60 santim kutrunda büyük bir bakır kap ve diğer eserler bu mezardan çıkan eserler arasındadır. Bu yeni eserlerle Alacahöyük hafriyatı arkeoloji âleminde gittikçe ehemmiyetli bir mevki almaktadır.

Bir âlimin fikirleri:

Eski çağlar tarihinin tanınmış âlimlerinden ve Chicago Üniversitesi Şark Enstitüsü profesörlerinden B. Albert T. Olmstead memleketimizi ziyarete gelerek Alacahöyük hafriyatını tetkik ettikten sonra

Ankaraya dönmüş ve bu hafriyatın ehemmiyeti hakkında şu beyanrtta bulunmuştur.

"— Yirmi sekiz sene evvel Cornell Üniversitesinin tertib etmiş olduğu bir tetkik heyeti ile birlikte Türkiyeye ve Ankaraya gelmiştim. Bilhassa Ankara ve civarında "Eti" eserleri aramış, kıymetli neticeler almış ve neşretmiştik. Ankaradaki "Ogüst" mabedinde "Ogüst" ün hayatını bildiren lâtince ve yunanca yazıların kopyelerini çıkarmıştık. O zaman gelişimde Ankarada iki hafta kadar kalmıştım. Halbuki bu sefer gelişimde Ankarayı katiyen tanıyamadım. "Ogüst" mabedinin yolunu aradım, onu da bulamadım. Ankaranın geçirdiği istihale şayanı hayrettir. Ankara, tıpkı Amerikanın garp şehirleri gibi bir gece içinde yerden biten tâbirini kullanabileceğim tamamiyle modern bir şehir olmuş. Türkiyede demiryollarının artması ve muntazam yollar yapılması da cumuriyet idaresinin büyük başarılarından biridir. Memleketinizin çok iyi bir yol sistemine başlamış olduğu görülüyor. Türkiyenin Amerikaya benzeyen bir tarafı da Avrupa gibi eskiye bağlı kalmıyarak ileriye doğru yürüme kabiliyetidir. Bundan kırk veya elli sene evvelki Amerika ne ise bugünkü Türkiye de odur. Türkiyenin bu tuttuğu yolda ilerliyerek yakında Amerikanın bugünkü vaziyetine erişeceğine katiyetle eminim.

Müzeler Umum Müdürü Hâmid Zübeyr ile Alacahöyükte görüştüm. Türkiyede son seneler zarfında arkeolojik hafriyat sahasında yapılan işleri ve alınan neticeleri kendisinden öğrendim. Esasen gördüğüm eserler bu meşkûr mesainin canlı şahidleridir. Gerek eserlerin teşhir sistemi, gerekse metod ve tarihi kıymet bakımından çok değerli olan Ankara müzesi daha halihazırda küçük ise de unutulmamalıdır ki her büyük müze küçükten başlamıştır; ve bu müze bu metodla yürüdükçe dünyanın en kıymetli müzelerinden biri olacaktır. Memleket içinde gezdiğim yerlerde küçük, mahallî müzelerle çok alâkadar oldum. Bunlar bittabi nisbeten iptidaî olmakla beraber bu hareketin arkasındaki fikir, mahallî alâkayı artırması bakımından, cidden şayanı takdirdir. Tarihî âbidelerin muhafazası hususunda hükûmetin gösterdiği alâka mekteb muallimlerinin ve gençliğin tarihe karşı olan bağları bugünün Türkiyesinde tamamiyle başka bir ruhun ve yeni bir kafanın hâkim olduğunu gösteriyor.

Alacahöyükte geçirdiğim iki gün, hayatımın en kıymetli sayacağım saatleridir. Alacahöyük hafriyrtı küçük bir kazıdır; buna rağmen Yakın-Şrk'ta şimdiye kadar yapılmış olan kazıların en mühimmi olduğunda şüphe yoktur. Hafriyatta takib edilen metodlar fevkalâde güzeldir Amerikalılar ve Avrupalılar tarafından yapılan bir çok kazılarda bu metod güzelliğinin temin edilebileceğinde şüphem vardır. Türk kafası ve Türk eliyle yapılan bu hafriyat ile memleketiniz ne kadar iftihar etse yeridir. Alınan neticeler harikulâdedir. Hâmid Zübeyr, yalnız iyi çalışan bir adam değil, aynı zamanda çok talili bir adammış. Çünkü hafriyat işlerinde pek çok defalar uzun ve yorucu çalışmaların heba olduğu da vakidir. Bu hafriyatta son zamanlarda meydana çıkarılan tarihî mezarların üzerlerindeki altın ve gümüş tezyinat gerek güzellik, gerekse kıymet bakımından bu eserlerin kıymetini şimdiden ölçmeye imkân yoktur. Ancak derin tetkiklerden sonra kati bir söz söylemek imkânı hasıl olacaktır. Yalnız şimdiden söyliyebileceğim bir şey varsa o da bu eserlerin eski çağlar tarihinin bir kısmının yeniden yazılmasını icab ettirecek kıymette olduğudur. En samimî temennim Alacahöyük hafriyatına devam edilmesidir, çünkü daha bulunacak pek çok şey vardır. Türk tarih cemiyetinin gösterdiği canlı faaliyetten ve yüksek taliinden dolayı tebrik eder ve bu güzel eserlerin bir an evvel halka sunulmasını dilerim."

Memnuniyetle öğrendiğimize göre Matbuat Umum Müdürlüğü, Profesör Almstead'ın Ankarada bulunduğu müddet zarfında şehrimizin yüksek müesseselerini ziyareti için kendisine bir gezme programı hazırlatmış ve kendi neşriyatından bir kolleksiyon vermiştir.

İmtiyaz Sahibi: Nusret Köymen Umum neşriyatı idare eder: Necibali Küçüka. Ankarada Ulus Basımevinde basılmıştır.

ULUS Basımevi